

शिक्षक

www.teacher.org.np

मूल्य रु ४०/-

वैशाख २०६८

भित्रः

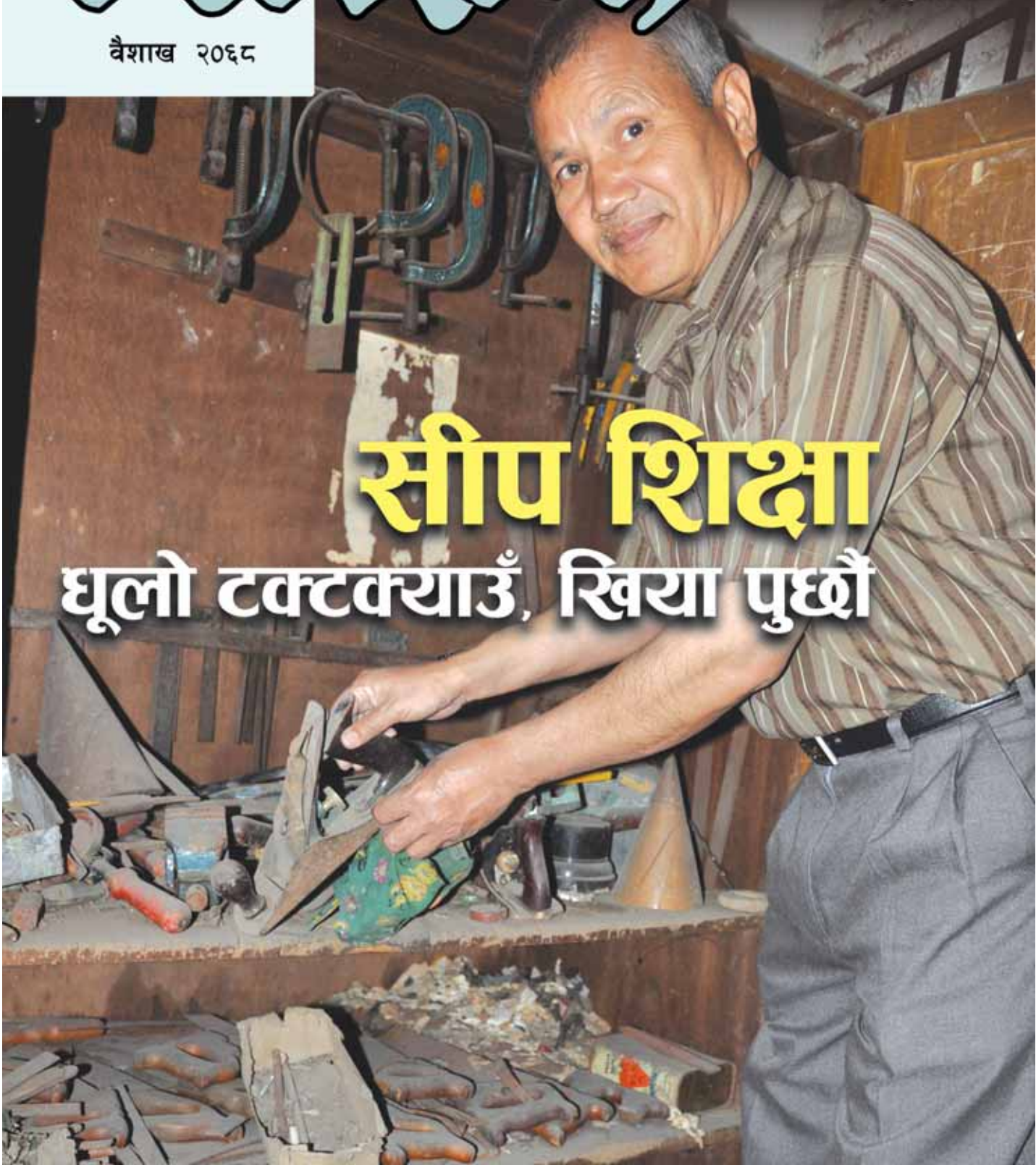
इतिहासबाट सिकौ
पिटर एन स्टन

'विध्यालय' बन्द गरौं!

घेरैको कल्याण गर्ने शिक्षा
डा. सुरेशराज शर्मा

सीप शिक्षा

घूलो टक्क्याउं, खिया पुछौं

Real विश्वासको साथ जिन्दगी रमाउँछ !

नेपालको नं. १
फ्रुट जुस

HACCP
CERTIFIED

उत्कृष्ट QUALITY को REAL छ...
HEALTHY अनि TASTY...

Original Goodness

ज्ञान-विज्ञान शैक्षिक सहकारी
संस्था लिमिटेडका लागि
अध्यक्ष दीपक थापा द्वारा
प्रकाशित

सम्पादक
राजेन्द्र दाहाल

सल्लाहकार सम्पादक
केदार शर्मा

सहायक सम्पादक
सुदर्शन घिमिरे

वरिष्ठ संवाददाता
बाबुराम विश्वकर्मा

संवाददाता
प्रमोद आयाम

ले-आउट
विपेन्द्र घिमिरे

कार्यालय
ज्ञान-विज्ञान सहकारी
संस्था लिमिटेड
(शिक्षक मासिक)
मचागा:
(मच्छिन्द्रमार्ग), जावलाखेल,
ललितपुर, पो.ब.नं. ३९१,
ललितपुर, फोन: सम्पादकीय-
५५४३२५२, व्यापार/विज्ञापन-
५५४८९४२
ग्राहक गुनासो (उपत्यका
मात्र)- ४२६५६८६,
फ्याक्स: ५५४९९९६
इमेल: mail@teacher.org.np.
वेब: www.teacher.org.np,
मुद्रण: जगदम्बा प्रेस,
हात्तीवन, ललितपुर

जिप्रका लपु दनं ५३/०६५/०६६

आवरण तस्विर: डम्बरकृष्ण श्रेष्ठ

खिया पुछौं, धूलो टक्टक्याऊँ

आवरण
पृष्ठ १८-२१

वसन्त बहार !

वसन्तको बेला मौरीहरू फूलको बिहे
रचाउन व्यस्त हुन्छन्- एक फूलको पराग
अर्को फूलमा सारिदिएर ।

डा. तीर्थबहादुर श्रेष्ठ
पृष्ठ ५०-५२

समाचार

१४-१७

एसएलसी: सुधारको संकेत ■ कक्षा ६ मा नयाँ
पाठ्यक्रम ■ शिक्षक-सम्पादक छलफल ■ शिक्षक
भर्तीमा फेरि ढिलाइ ■ जनगणनामा ४२ हजार शिक्षक
■ सहमति कार्यान्वयन गर्न माग ■ विज्ञान शिक्षक
जिल्ला अधिवेशन

स्तम्भ

विषय-सन्दर्भ २, हेराइ र बुझाइ ३, प्रतिक्रिया र सुझाव ४, मनका कुरा १०, जिज्ञासा र जवाफ ५८, फुर्सद ६०

अन्य सामग्री

'वीरगन्जका माड्साब'
वन्द्रकिशोर, ८
एक्काइसौं शताब्दीका सीप ! २२
धेरैको कल्याण गर्न शिक्षा
डा. सुरेशराज शर्मा, २६
शिक्षक जागौं, सीप सिकाऔं
धनन्जय शर्मा अधिकारी, २९
सोचाइ बदलौं शिक्षक तयार पारौं
शिक्षक संवाद, ३६
इतिहास पढेर के सिक्छ ?
पिटर एन स्टर्न, ४०
सुनामी: अध्यात्म चिन्तनको अवसर !
जुगल शर्मा, ४६
'द+य' पढौं, 'विध्यालय' बन्द गरौं !
रमेशहरि शर्मा ढकाल, ५३
Teaching English in a Friendly Manner
Ashok Sapkota, ५५
रेस्टुराँ जाँदा.. ६४

शिक्षकको ग्राहक बन्दा आधिकारिक व्यक्तिबाट मात्र बन्नुहोस् । पत्रिका प्राप्त
नभएमा फोन नं. ९७२९५८००४८ मा तत्काल जानकारी गराउनुहोला ।

स्कूलमा नसिके कहाँ सिक्ने ?

पढ्नु किन ? विद्वान् बन्न ? कि गरिखाने हुन ?

गरिखाने मात्र त पढिराख्नुपर्दैन । पुस्तौं पुस्तादेखि नपढी पनि पुर्खाले गरिखाएकै थिए । त्यसैले उखानै बन्थो, 'पढी-लेखी के काम, हलो जोती खायो माम !' तर चार-पाँच दशकयता यो उखान पत्याउने नेपालीको सङ्ख्या तीव्रदरमा घट्न थाल्यो । आजका मान्छेमा छोराछोरीलाई नपढाई हुँदैन भन्ने चेत साह्रै गहिरो गरी पसिसकेको छ । आफैँ पसिना चुहाएर स्कूलको स्थापना गर्नेदेखि छोराछोरीलाई महँगा-महँगा स्कूलमा पढाउनसम्मका लागि नेपालीहरूले साह्रै धेरै दुःख गरेका छन्, गरिरहेका छन् । हामीमध्ये बहुसङ्ख्यक त्यस्तै गर्ने वर्गमा पर्छौं ।

हामी किन पढाउँछौं त ? विद्वान् बनाउन कि गरिखाने बनाउन ?

एकैछिन विचार गर्दा स्पष्ट हुन्छ, हामी आफ्ना सन्तानमा विद्या, बुद्धि र सीप भर्नका लागि पढाउँछौं । सङ्क्षेपमा, हामी उनीहरूलाई बुद्धिमान बनाउन पढाउँछौं ।

बुद्धिमान भनेको ठाउँ र परिस्थिति अनुसार काम गर्न जान्ने, अगाडि भएका मान्छेहरू चिनेर बोल्न जान्ने, इतिहास हेरेर भविष्यको अनुमान गर्न सक्ने, नयाँ-नयाँ कुरा सिक्न तत्पर र सीपलाई सम्मान गर्ने व्यक्ति हो । तर के हाम्रो शिक्षा प्रणालीले मानिसलाई बुद्धिमान बनाउन सकेको छ त ? के शिक्षाले हामीलाई सुखी बनाउन सकेको छ त ?

हामीकहाँ बर्सेनि शैक्षिक बेरोजगारहरूको सङ्ख्या बढिरहेको छ र बर्सेनि लाखौं नेपालीहरूले घरपरिवार छाडेर, अदक्ष (सीप नभएको) मजदुरका रूपमा परदेशमा गएर कम पैसा पाइने, अष्टयारा र खतरनाक काम गर्नु परिरहेको छ । अनौठो कुरा त, त्यसरी मजदुरका रूपमा विदेश जानेहरूमध्ये धेरैले स्कूल तहको पढाइ सकेका छन् ।

अधिकांश नेपालीहरू व्यावसायिक सीप र दक्षतामा त पछाडि परेका छन् नै, उनीहरूले स्कूलमा सिक्न सकिने सामान्य जीवनोपयोगी सीपहरू पनि सिक्न पाएका छैनन् । हाम्रो देशको हालको सबभन्दा ठूलो कमाइ विदेशबाट भइरहेको छ तर स्वदेशमा आएका विदेशीसित वा विदेशमा गएका बेला त्यहाँ गर्ने व्यवहार र शिष्टाचारको कखरा पनि हामीलाई सिकाइँदैन । अङ्ग्रेजीमा बोल्ने र बुझ्ने सीप, बाटो काट्ने तरिका, ठीकसित खाना खाने तरिका आदि हामीले केही पनि जान्न पाएका हुँदैनौं । पिच्च-पिच्च थुक्नु अथवा सबैका अगाडि नाक कोट्याउनु राम्रो बानी हैन भनेर समेत कसैले सतर्क गराइदिएको हुँदैन । विदेश जाने नेपालीहरू एयरपोर्टदेखि नै अल्मलिएका, व्यवहार गर्न नजानेका वा नजानिकन जान्ने पल्टेका अनेक घटना दिनहुँ भेटिन्छन् । हामीले स्कूलमा नै संसारभरका साक्षा र सामान्य शिष्टाचारका कुरा सिकाउने हो

भने न त हाम्रा मान्छेले बाहिर गएर लाटो जस्तो बन्नुपर्छ न त पाहुनाहरूका सामु असभ्य व्यवहार नै हुन्छ ।

हाम्रो अहिलेको शिक्षाले न त जीवन र जगतका जटिल यथार्थहरूलाई कलाउने र रहस्य खोल्ने विद्वान् जन्माउन सकेको छ न त हातमा गतिलो सीप हालिदिन । परम्परागत सीप, शैली र काम सिकाउन त परै जाओस्, भैपरिआउँदा काम चलाउने वा ज्यान जोगाउने आधारभूत जीवनोपयोगी सीपहरू पनि सिकाउन सकेको छैन । हामी नेपालीहरूलाई प्राथमिक उपचार जस्तो जीवनोपयोगी सीप स्कूलमा सिकाइँदैन । रगत बगेको बग्यै हुँदा पानीमा थाप्ने (जसले रगत थामिन दिँदैन) वा पोलेको घाउलाई आगोमा सेकाउने (जसबाट पीडा र सङ्क्रमणको खतरा बढ्छ) जस्ता चलन गलत हुन् भनेर स्कूलमा नसिकाए कहाँ सिकाउने ? लडेर पिठ्युमा चोट लागेको विरामीलाई घाउले भन्दा अस्पताल लैजाने क्रममा बढी दखल पर्दाँरहेछ भन्ने कुरा अध्ययनहरूबाट प्रमाणित कुरा हो । नेपाल जस्तो भीर-पहरामा काम नगरी रूख नचढी गुजारा नै नहुने देशमा चोटपटक लागेको विरामीलाई कसरी उचाल्ने भन्ने कुरा सिकाउनुपर्ने हो, यी कुरा स्कूलमा सिक्न नपाए कहाँ सिक्ने ?

हाम्रो स्कूल शिक्षाले पढ्नुको अर्थ समाजभन्दा फरक हुनु हो भन्ने मात्रै सिकाइरहेको छ । विद्यार्थीहरूलाई पढाइ सँगसँगै काम र श्रमप्रति सम्मान गर्न नसिकाइएकै कारण युवाहरू बाबुआमाले गरेको काम, खासगरी श्रम गर्नुपर्ने वा सीप चाहिने काम गर्न चाहँदैनन् । पढेका मानिसको पिठ्यु खेतबारीमा निहुरिँदैन भन्ने कुरा हाम्रो मनमस्तिष्कमा घोकाएको पाठ स्कूलमा जत्तिकै जब्बर भएर बस्ने गरेको छ ।

अब हामीलाई यतिले पुग्दैन । जीवन किताबमा पढेको पाठ र चोरेर दिएको जाँचका भरमा चल्दैन । कक्षा चढ्नका लागि सरले माया गरेर थपिदिएको नम्बर काम लाग्ला तर जीवनका उकाली-ओरालीहरूमा हिँड्ने, दौडिने र लड्दा पनि जुरुक्क उठ्न सक्ने क्षमता हामीलाई पाठ्यक्रम बाहिरबाट प्राप्त हुनुपर्छ ।

स्कूलहरूमा जीवनोपयोगी सीपहरू सिकाउने अभियानलाई बलियो बनाउन सकेमा हामीले समाजलाई नै बलियो बनाइरहेका हुन्छौं । तर जीवनोपयोगी सीपहरूलाई हाम्रो सरकारले दिनुपर्ने महत्त्व दिनसकेको छैन । यसको अर्थ, यी सीपहरू हाम्रो पाठ्यक्रममा व्यवस्थित रूपले समावेश भएका छैनन् । यस्तोमा शिक्षकहरूले चाहे पनि यी कुरा सिकाउन उहाँहरूसित आफ्नो ज्ञान र विवेकभन्दा अर्को साधन र उपाय छैन । तर सबभन्दा ठूलो स्रोत ज्ञान र विवेक नै हो । शिक्षकहरूले त्यसका भरमा जीवनोपयोगी सीपहरू सिकाउन थाल्ने हो भने त्यस्तो विद्यार्थीको व्यक्तित्वमा तत्कालै सकारात्मक प्रभाव पर्न थाल्छ ।

यो गाउँका मान्छे कस्ता छन् ?

एकदिन साँफ साँफ पर्न लागेका बेला एकजना वृद्ध चौतारोमा बसेर चोया काड्दै थिए। एकजना बटुवाले सोध्यो, “बा, रात पर्न लाग्यो, यता बास पाइएला ?”

वृद्धले भने, “पाइन्छ सुख दुःख।”

बटुवाले सोध्यो, “यहाँका मान्छे कस्ता छन् नि ?”

वृद्धले जवाफ दिनुको साटो उसैलाई सोधे, “तपाईंका गाउँका मान्छे चाहिँ कस्ता छन् नि बाबु ?”

बटुवाले भन्यो, “मेरो गाउँका मानिस त खत्तम छन् वा। मेरो गाउँका जति बैगुनी र असहयोगी मानिस त संसारमा कहीं पनि नहोला! त्यसैले मलाई जहाँ जाँदा पनि डर लाग्छ।”

वृद्धले पनि उस सँगसँगै लागेर आफ्नो गाउँका मान्छे पनि बैगुनी भएको जवाफ फर्काए। बटुवाले त्यो गाउँमा बास बस्ने विचार त्यागेर पोकाबाट खाजा निकालेर खान थाल्यो।

उसले खाजा खाँदा खाँदै त्यहीं अर्को बटुवा आइपुग्यो।

दोस्रो बटुवाले पनि पहिलोले जसरी नै बास खोज्यो। वृद्धले बास पाइन्छ भनेपछि दोस्रो बटुवाले पनि सोध्यो, “यहाँका मान्छे कस्ता छन् नि ?”

वृद्धले जवाफ दिनुको साटो फेरि पनि उसैलाई सोधे, “तपाईंका गाउँका मान्छे चाहिँ कस्ता छन् नि बाबु ?”

उसले भन्यो, “मेरो गाउँका मानिस त अति असल छन् वा।

त्यसपछि वृद्धले आफ्नो गाउँका मानिसको तारिफ गर्दै भने “यहाँका मान्छे एकदमै असल र सहयोगी छन्।”

वृद्धको पछिल्लो जवाफ सुनेर पहिलो बटुवा छक्क पन्यो। उसले

वृद्धलाई यसरी मान्छेपिच्छे किन फरक कुरा गरेको भनेर सोध्यो।

वृद्धले भने, “हेर्नुस् बाबु, संसारमा धेरै मान्छे असल हुन्छन् र केही मान्छे खराब पनि हुन्छन्। तर गाउँ नै असल वा खराब भन्ने हुँदैन। तपाईं आफ्नो गाउँका सबै मानिसलाई नराम्रा ठान्नुहुन्छ भने तपाईंले संसारमा जहाँ गए पनि असल मान्छे फेला पार्न सक्नुहुन्न। किनभने अरूलाई असल देख्न नसक्ने खराबी तपाईंमा नै छ। तपाईंको दृष्टिकोण नै खराब भएकाले मैले तपाईंलाई यहाँ बास बस्नबाट पन्छाएको हुँ।

वृद्धको कुराले पहिलो बटुवालाई भित्रैसम्म छोयो। उसले बिन्ती गरेर वृद्धसित बास माग्यो र आफूलाई बदल्ने सङ्कल्प गन्यो। उसलाई बास दिन वृद्ध पनि सहमत भए।

भारतीय लेखक मनीष खत्रीको प्रेरक लघुकथाएँ बाट साभार <http://pustak.org/bs/home.php?bookid=2562>

Giving you a whole new perspective in school and children entertainment activities.

Happy Kids

APLUS Business Link Pvt. Ltd.

"Happy Kids" - A brand that provides you the ultimate children's play equipments you're looking for

Please visit us for schemes & offers

GPO Box : 282, Shanti Basti, Naya Bato, Ring Road, Lalitpur, Nepal
Tel : +977-1-5539352, 5550465, Fax : +977-1-5523997
www.aplusbusinesslink.com

Authorised Distributor
BABYLAND The Children Store, Pokhara, Tel : 051-540563

अनुकरणीय शिक्षण कला

‘नानीहरूका लागि मौरीको रानो जस्तै’ (शिक्षक, चैत २०६७) आवरण शीर्षकमा छापिएको शिक्षक रामकुमार तामाङको शिक्षण कलासम्बन्धी लेख पढ्न पाउँदा नयाँ उत्साह र उमङ्ग छायो। साँच्चै त्यसरी नै शिक्षण गर्दा विद्यार्थीमा सिक्ने प्रवृत्तिको विकासमा निखार आउने थियो। विद्यार्थीहरूमा सृजनशीलताको विकास हुनेथियो। जसरी उहाँले प्रयोगात्मक विधिद्वारा

विद्यार्थीहरूलाई सिकाउने गर्नुभएको छ, त्यो सबै शिक्षणकर्मी साथीहरूका लागि अनुकरणीय र लाभप्रद हुनसक्छ।

बुद्धिलाल तामाङ
गोरखा-३, हरमटारी, गोरखा

विद्यार्थीका लागि मोबाइल !

मोबाइल एक उपयोगी र सञ्चारको भरपर्दो साधन हो। यसले हाम्रो दैनिक जीवनलाई सहज र सजिलो बनाइदिएको छ। तर अध्ययनरत किशोर-किशोरीका लागि कति ठीक कति बेठीक एकपटक विचार गर्नु पर्छ। शिक्षक को चैत अङ्क (२०६७) मा उल्लेख गरिए अनुसार पनि मोबाइलबाट विद्यार्थीहरूले अहिलेसम्म लाभ लिएको न्यून छ। हाम्रा किशोरकिशोरीलाई यसले सकारात्मक भन्दा नकारात्मक असर बढी पारेको छ।

जिल्ला बालकल्याण समिति, पाल्पाको तथ्याङ्क अनुसार दुई वर्षको अवधिमा यहाँ ६ वटा जबरजस्ती करणीका घटना घटे। ती घटनामा १४/१८ वर्षका किशोर संलग्न थिए। उजुरी नपरेका यस्ता घटनाहरू योभन्दा धेरै हुनसक्छन्। यसको मुख्य कारण मोबाइल नै हो भन्न किन सकिन्छ भने कानुनी प्रक्रियामा

आएका पीडक (किशोर)हरूले मोबाइल र भिडियोमा अश्लील ‘क्लिप्स’ हेरेपछि त्यस्तो कृत्य गरेको बयान दिएका छन्।

१२ वर्षदेखि १८ वर्ष सम्मका किशोरकिशोरीहरूलाई लक्षित एउटा तालिममा २५ जना सहभागी थिए। तीमध्ये उक्त कार्यक्रममा १३ देखि १८ वर्ष सम्मका ८ जना किशोरीहरू थिए। राति १० बजेपछि उनीहरूमध्ये अधिकांशले मोबाइलमा ३० मिनेटदेखि एक घण्टासम्म कुरा गरे। यति लामो वार्तालाप उनका अभिभावकहरूसँग वा आफन्तसँग भएको पक्कै होइन। त्यो पनि रातको दश बजेपछि। दिनहुँ जसो हुने यस खालका फोन वार्तालापका आधारमा उनीहरूको नियमित अध्ययनलाई कति प्रभाव परेको होला भन्ने सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ।

केही दशकअघिसम्म कम उमेरमा नै जबरजस्ती विवाह गरिदिने प्रचलन थियो। त्यो प्रचलन अहिले न्यून भएको छ। अहिले आएर अपरिपक्व प्रेम सम्बन्धका कारण बाबुआमाको चाहना र अनुमति बेगर नै बालविवाहका घटना घट्न थालेका छन्। यहाँका एक किशोर १२ वर्षीय बालिकासँग प्रेम सम्बन्ध गाँस्त

फैसला कार्यान्वयन होस्

सर्वोच्च अदालतले सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत अस्थायी शिक्षकहरूको बारेमा गरेको फैसला आजसम्म कार्यान्वयन भएको छैन। यदि प्रजातन्त्र र अदालतप्रति सम्मान प्रकट गर्ने, यसको गरिमालाई बुझ्ने सरकार हो भने अस्थायी शिक्षकका सम्बन्धमा अदालतले गरेको फैसला तुरुन्त कार्यान्वयन गरी देश र जनताप्रति कानुनी राज्यको आभास दिलाइयोस्, नत्र भने जसले जे गरे पनि हुने दण्डहीनताको अवस्था सरकार आफैबाट पैदा गरिएको मानिनेछ। फेरि मानिसले आन्दोलन गर्नुपर्ने अवस्था ननिम्त्याइयोस् !

दीपकप्रसाद पराजुली
इन्द्रावती मावि, ज्याम्दी-१, काभ्रे

राहतलाई मर्का !

विगत ६ वर्षदेखि राहत शिक्षक कोटामा नियुक्त भएर काम गर्दै आइरहेका अरू स्थायी शिक्षक जस्तै देशमा लाखौं

कर्णधार विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा दिएर मुलुकलाई साक्षर बनाउँदै आइरहेका राहत शिक्षकहरूको बारेमा हाल संशोधन भएको शिक्षा नियमावलीमा कुनै पनि सुविधाको कुरा नसमेटेर शिक्षा नियमावली संशोधन गर्ने शिक्षाविद्वले पुनः एकपटक महाभारतको धृतराष्ट्रको भूमिका निर्वाह गरेको देखिन्छ। साथै विगत कैयौं वर्षदेखि कार्यरत अस्थायी शिक्षकहरूलाई वि.सं. २०६० सम्ममा खुला प्रतिस्पर्धाद्वारा स्थायी हुनुपर्ने जस्ता लक्ष्मणरेखा तानेर एउटा फाँसीको सजाय पाएका कैदीको अन्तिम इच्छा के हो? भनेर सोधे जस्तै नियमावली संशोधन गरेर शिक्षकहरूलाई पठन-पाठनप्रतिको मानसिकतालाई खल्बलाउने काम गरेको छ।

रवीन्द्रकुमार दास
जन्ता मावि, देवपुरा, धनुषा

चनाखो हुनु जरुरी

हाम्रा गाउँठाउँका शैक्षिक गतिविधि

(सकारात्मक र नकारात्मक दुवै) मिहिनेत साथ खोजतलास गरेर पाठकसामु राखेकोमा शिक्षक लाई धन्यवाद। तर यस्ता कार्य वा घटनाबारे रिपोर्टिङ गर्दा विशेष चनाखो भएर सत्यतथ्यमा आधारित सामग्रीहरू मात्र प्रकाशित गरियोस्। जिल्लागत शैक्षिक तथ्याङ्क दिन सके अझ राम्रो हुनेथियो। शैक्षिक क्रियाकलापसम्बन्धी विदेशमा भइरहेका गतिविधि वा शिक्षा क्षेत्रमा अनुभवी विदेशी विद्वानहरूको विचार, लेख-रचनाको क्रमले निरन्तरता पाइरहोस्। अन्य स्थायी स्तम्भ पनि उपयोगी नै छन्। शिक्षा इतरका पाठकहरूको लागि पनि यो उत्तिकै दिमागी खुराक बनोस् भन्ने कामनाका साथ।

चेतराज मिश्र
कालिका निमावि, दिपिल, बझाङ

उपदेश हैन अनुभव

शिक्षक सन्देशमूलक जन्मदेखिकै हो। शिक्षकहरूप्रति चौतर्फी आक्रमण भइरहेको

पुगे। भिन्न जात र संस्कृतिमा हुकीं बढेका उनीहरूले दुई महिनाअघि भागेर विवाह गरे। बालिकाका अभिभावकले बालविवाहको मुद्दा दायर गरेपछि किशोर कारागारमा सजाय भोगिरहेका छन्। यो मामिलामा पनि उनीहरूलाई मोबाइलले साथ दियो।

त्यसो त विद्यार्थीकै कारणले मात्र उनीहरूको अध्ययनलाई असर पार्ने होइन। शिक्षण क्रियाकलाप भइरहेको वखत चाहे शिक्षक होस् वा विद्यार्थी, जोसुकैको फोनले सिकाइलाई असर गर्छ। यसर्थ कक्षाकोठामा शिक्षक होस् वा विद्यार्थी कसैले पनि मोबाइल लैजानु उचित होइन। आचारसंहिता र नियम सबैका लागि हुनुपर्छ।

असवीर सारु मगर
समाज उत्थान सहयोग केन्द्र पाल्पा
menoco.palpa@gmail.com

अवस्थामा उपदेशात्मक कुराहरूले मात्र परिवर्तन ल्याउन सक्ने कम्पै आशा गर्न सकिन्छ। शिक्षण पेशालाई पेशाको रूपमा स्थापित गर्न शिक्षकको दक्षता बढाउने किसिमका शिक्षण विधि, प्रविधिको जानकारी र त्यसको प्रयोग गर्ने उपयुक्त तरिकाहरूलाई पत्रिकामा बढी स्थान दिनु आवश्यक देखिन्छ।

सदुपयोग गर्न सके राम्रो !

कक्षामा मोबाइलसम्बन्धी विशेष सामग्री (शिक्षक, चैत २०६७) पढ्न पाउँदा निकै रमाइलो अनुभव हुनुका साथै यदाकदा प्रविधिको दुरुपयोग भएको देखा मनमा खिन्नता छायो। मोबाइललाई सही एवं उचित ढङ्गले प्रयोगमा ल्याउन सके यस प्रविधिको थुप्रै फाइदा गर्न सक्छ। तर प्रविधिको गलत प्रयोगले गर्दा समय र श्रम त खेर जान्छ नै हाम्रो भविष्य अन्धकारतिर धकेलिन सम्भावना पनि उत्तिकै रहन्छ।

यस अड्डामा समाविष्ट 'मोबाइल लर्निङ' सम्बन्धी सामग्री धेरै उपयोगी लाग्यो। मोबाइल फोन सिकने र सिकाउनेका लागि साँच्चिकै सहयोगी हुने देखिन्छ। तसर्थ शिक्षकले विद्यार्थीलाई 'खबरदार मोबाइल नल्याऊ' भन्नुको साटो यसको वेफाइदाबारे सचेतना फैलाई सही ढङ्गले प्रयोग गर्न सिकाइदिए राम्रो हुनेथियो।

करण सिंह सुतार 'विवश'
हसनपुर-५, धनगढी, कैलाली

ऋषि भ्याली पाठशालामा सिकेको सीप प्रयोगमा ल्याई उदाहरण बन्नुभएकोमा ठाकुरप्रसाद पौडेल (शिक्षक, फागुन २०६७) लाई सलाम। पेशाप्रति निष्ठावान् शिक्षक विदेशमा तालिम प्राप्त गरी गाउँघरमा सुवासित हुनु गौरवको कुरा हो। विदेशमा सीप सिकेर अहिलेसम्म समाचार बनेको कम्पै सुनिएको थियो। शिक्षक मासिकले शिक्षण सीप सम्बन्धमा नेपालका मन्त्रालय, विभाग, गैरसरकारी संस्था, अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूले स्वदेश-विदेशमा के-कस्ता तालिम सञ्चालन गर्छन् र हामी जस्ता शिक्षकहरूको पहुँच त्यहाँ कसरी पुग्न सक्छ भन्ने जानकारी उपलब्ध गराउनेतर्फ विशेष पहल गरिदोस् भन्ने आग्रह गर्छु।

पुस्ता राई
कमला मदन आश्रित स्मृति उमावि,
तोपगाछी, ञापा

मलाई सहयोग चाहियो

म उदयश्री बहुमुखी क्याम्पस, कटारीमा कक्षा ११ मा अध्ययनरत छु। एसएलसी सकेपछि सङ्गीत पढ्ने सपना थियो। मेरो क्याम्पस तथा वरपर कहीं पनि सङ्गीत शिक्षालय छैनन्। अरू स्थानमा गएर सङ्गीत पढ्ने मेरो आर्थिक क्षमताले भ्याउँदैन। म अहिले रुचि विपरित विषय लिएर पढ्न बाध्य भएको छु। तपाईंहरूको सहयोग पाए सङ्गीत पढेर म नेपाली साङ्गीतिक फाँटलाई अफ फराकिलो पार्न चाहन्छु। मलाई जुनसुकै स्थानमा भए पनि सङ्गीत पढ्ने व्यवस्था मिलाइदिनुस्। म जस्तोसुकै कठिनाई भोग्न पनि तयार छु।

मेघराज राई
उदयश्री बहुमुखी क्याम्पस
कटारी, उदयपुर

सैद्धान्तिक रूपमा शिक्षण विधिको बारेमा प्रायः सबै शिक्षकहरू 'गोपीकृष्ण कहो' भन्न जान्दछौं तर कक्षाकोठामा प्रवेश गराउन भने सकेका छैनौं। त्यसैले सरल उपायहरूको देशीय एवं अन्तरदेशीय अनुभव र सफलताका कुराहरूले शिक्षक मा स्थान पाउन सके शिक्षक समुदायलाई अवश्य प्रोत्साहन मिल्नेथियो।

नव जीवन

पुनर्जलीय उपचारको लागि

ठोका पखाला लाग्दा शरीरबाट पानी र तागत खेर जान्छ त्यसैले शरीरबाट खेर गएको पानी र तागत पूर्ति गर्न नव जीवन बनाएर खुवाई रहनु पर्छ ।

journey to excellence...

यस प्रकाशनद्वारा आगामी शैक्षिकसत्रका लागि प्रकाशन भईरहेका नयाँ पुस्तकहरू

Speedy Maths – Class A to 10

Read Me English – Book A to 8

Computer Science For All – Book 7 & 8

सरकारी विद्यालयहरूकालागि अङ्ग्रेजी भाषामा प्रकाशन भईरहेका पुस्तकहरू

Science - 1 to 5

Social Study – 1 to 5

English - 1 to 5

Math – 1 to 5

नेपाली १ देखि ५ सम्म

यस प्रकाशनद्वारा पछिल्लो पाठ्यक्रम अनुरूप परिमार्जित पुस्तकहरू

Health, Population and Environment - Class 9 & 10

Population and Environment - Class 6 to 8

Science in ACtion with Health and Physical Education – Class 1 to 5

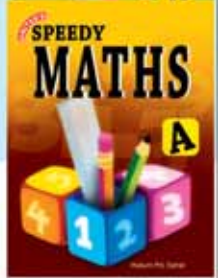

United Nepal Publication (P) Ltd.

Vanasthali, Kathmandu, Nepal

Tel: 01-2022272, 4385020 Fax: 977-01-4357857

Web site: www.unitednepalpublication.com

रेडियो सगरमाथा

१०२.४ MHz

नेपाली रेडियो, नेपाली आवाज

‘वीरगन्जका माइसाब’

स्व. जीवनेश्वर मिश्र

“नेपालको धर्तीमा उज्यालो रोप्न चाहने एकजना शिक्षाव्रती सधैं स्मरणीय छन्। ती हुन् जीवनेश्वर मिश्र। उनले जीवनभर शिक्षाको प्रचारमा पसिना बगाए। साधारण पहिरनमा उच्च विचार लिएर जीवन बिताए। रुण्डै चार दशकसम्म शिक्षा सेवामा समर्पित रहेर उनले आफूले सकेको योगदान नेपालको भूमिलाई चढाए। जीवनेश्वर मिश्र भारत बिहारको दरभङ्गा नजिकैको एउटा गाउँमा जन्मेका थिए। भर्खरको चढ्दो उमेरमै उनी नेपाल पसे। वीरगन्ज उनको सेवा क्षेत्र बन्यो। उनी त्रिजुद्ध हाईस्कूलमा शिक्षक भएर पढाउन थाले। वीरगन्जको शैक्षिक जागरणमा संलग्न प्रमुख व्यक्तिहरूमध्ये उनी एक भए र नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठका त उनी खम्बा नै बनेका थिए।”

- साहित्यकार कृष्णप्रसाद पराजुली; आफ्नो पुस्तक ‘संस्कृताका क्षितिजमा-२०५८’ मा प्रकाशित ‘नेपालको माटोमा उज्यालो रोप्ने व्यक्ति’ शीर्षकको लेखमा।

जीवनेश्वर मिश्रलाई सम्झदा राष्ट्रिय विद्यापीठ संगै गाँसिएर आउँछ। २००७ चैत २५ गते वीरगन्जमा यस संस्थाको गठन विश्वविद्यालय सदृश संस्थाका रूपमा भएको थियो। त्यो संस्थाले नेपालमा विश्वविद्यालय जन्मनुअघि नै प्रवेशिका, विशारद, साहित्यरत्न र विद्यालङ्कार जस्ता परीक्षाहरू सञ्चालन गरिसकेको थियो। वीरगन्जका त्रिजुद्ध र त्रिभुवन-हनुमान माध्यमिक विद्यालय, ठाकुरराम बहुमुखी क्याम्पस र नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठ स्थापनामा मिश्रको भगीरथ प्रयत्न परेको थियो। उनी गणित र भूगोलका कुशल शिक्षक थिए।

वीरगन्जका प्रथम नगरप्रमुख तथा मिश्रका शिष्य केशरबहादुर मानन्धर भन्छन्, “मिश्र माइसाब वीरगन्जमा नआइदिएको भए वीरगन्ज आज यति उन्नतशील भइसकेको हुने थिएन।” अर्का शिष्य डा. मोहनप्रसाद लाखे (ठाकुरराम बहुमुखी क्याम्पसका पूर्व प्रमुख)ले त आफ्ना गुरुको सम्मानमा ‘जीवनेश्वर जगतमोहन ट्रस्ट’ नै स्थापना गर्नुभएको छ।

नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठ २००७-२०१३ लेखिएको माइन्सुट पुस्तिकामा उल्लेख भएबमोजिम २००७ चैत २५ गते ७:३० बजे स्थानीय हाईस्कूलमा केदारमान व्यथितको सभापतित्वमा विद्यापीठको प्रथम बैठक बसेको थियो। सोही बैठकले तत्कालीन व्यापार एवं उद्योगमन्त्री गणेशमान सिंहलाई राष्ट्रिय विद्यापीठको कुलपतिमा छनोट गरेको थियो। माइन्सुट पुस्तिकाको पृष्ठ २१ मा २०१० वैशाख १३ मा बसेको अर्को बैठकको व्यहोरा छ। त्यसमा विद्यापीठको पहिलो उपकुलपतिमा महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा सर्वसम्मतिबाट चुनिनुभएको प्रसङ्ग उल्लिखित छ।

महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले उपकुलपतिको हैसियतले २०१४ साल जेठ २ मा वीरगन्जमा सम्पन्न विद्यापीठको उपाधि वितरणोत्सव र दीक्षान्त भाषणका अवसरमा पुनः विद्यापीठको मन्तव्य बहीमा लेखेका थिए, “म यहाँ आई ठूलो आनन्द अनुभव गरिरहेछु। यहाँ भवन निर्माणको सुन्दर इतिहाससँग शिक्षक तथा रजिष्ट्रार महोदयद्वारा अवगत हुँदा मलाई विशेष खुशी लाग्यो। निर्जीव माटोमा जनताको सजीव भावना पसेर ईटाको रूपमा पोलिएर विकासशील वृक्ष छै भवन बनिरहेको थियो। यहाँ सहृदय सज्जनको

कमी छैन भनेर ईट, पत्थर बोलिरहेका थिए। उज्यालोको उपासनाको यहाँ अभाव हुन सक्दैन भनी जनताको उत्साह र सक्रियता बोलिरहेको थियो। जनता र शिक्षित वर्गबीच सहयोग यसरी हुन गई सामाजिक सेवाका कार्यहरू सम्पादन हुन गएमा प्रजातन्त्र नेपाल सफल तवरले बन्ने थियो। मलाई भवन निर्माणको इतिहास स्वर्णाक्षरमा लेखिरहन लायक जस्तो लाग्छ। मानिस शून्यको क्षेत्रमा किरणको खेती गर्न सक्दछ। फुसको कल्पना, ईटको प्राप्ति, शून्यको सम्पत्ति, चन्दाको अप्रत्यासित लाभ अनि छात्र, शिक्षक, जनता मिली हातमा फोडा, टाउकोमा घाउ, बस- यो राष्ट्र निर्माणको सच्चा कार्य सम्पादनको आदर्श तरिका यहाँ थिएन त? यो सफल हुनका लागि आदर्श र अनुकरणीय चिज हो। **वीरगन्जमा वीर युवक छन्। वीर बूढा पनि- जस्तो जीवनेश्वर मिश्रजी।** यहाँको वीर कुलपतिको त यहाँ उल्लेख किन गरिरहनुपर्ला, यस्तो दिव्य प्रारम्भ लिने विद्यापीठको भविष्य, नैतिक गणितका सूत्रहरू लगाएर हिसाब गरी, म ठोकेर भन्न सक्छु कि उज्वल छ।”

यसरी 'मिश्र माइसाब' प्रति महाकविबाट पनि विशेष उद्गार प्रकट भएको देखिन्छ। नेपाल राष्ट्रिय विद्यापीठ नेपाली शिक्षा र संस्कृतिका इतिहासक्रममा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण राष्ट्रिय संस्थाको रूपमा सक्रिय थियो। तर राजनीतिक उठापटकको नियतिले गर्दा यतिखेर यो एउटा माध्यमिक विद्यालयको रूपमा मात्र सञ्चालित छ।

मिश्र माइसाबले नेपालको भूगोल पुस्तक लेख्नुभएको थियो। पत्रपत्रिकामा दुई-चार लेखहरू पनि प्रकाशित छन् तर योभन्दा महत्त्वपूर्ण उहाँले विद्यापीठको प्रकाशन 'नेरावि' लाई निकै वर्षसम्म निरन्तरता दिनुभयो। त्यो पत्रिका आफ्नो समयको उत्कृष्ट साहित्यिक प्रकाशन मानिन्थ्यो। त्यस्तै उहाँले नेपाली राष्ट्रिय लोकगीत सङ्ग्रह 'प्रथम पुण्य' को सम्पादन पनि गर्नुभयो, जसमा थारू, मैथली र भोजपुरीका लोकगीतहरू नेपाली अनुवादसहित सङ्गृहीत छन्।

मिश्र माइसाब २०४० मा बित्तुभयो। नेपाली नागरिकता लिनु भएन, तर उहाँले नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा गरेको योगदान हलाको डोबकै गाडिएको छ। डा. लाखे भन्नुहुन्छ, "वीरगन्जमा धेरै शिक्षक भए, तर मिश्र माइसाबलाई सम्झनुपर्ने विशेष कारण छ। उहाँले आफ्नो वृत्ति-विकासका लागि केही गर्नु भएन, न त जागिरे मानसिकताले नै काम गर्नुभयो। उहाँले चाहेको भए भारतमा पनि राम्रो काम पाउन सक्नुहुन्थ्यो, नेपालमा पनि नागरिकता लिन सक्नुहुन्थ्यो। तर

मिश्र माइसाबले वीरगन्जमा शैक्षिक क्रान्ति ल्याउनमा आफूलाई समर्पित गर्नु भो। उहाँ एउटै व्यक्तिको प्रयत्नले आधा दर्जन शैक्षिक प्रतिष्ठान स्थापना हुनु सम्भव भयो, त्यस अर्थमा उहाँलाई वीरगन्जका लागि 'मदनमोहन मालवीय' कै दाँजोमा सम्मान र सम्झनुपर्ने हुन्छ।

- डा. मोहनप्रसाद लाखे

उहाँले नेपालको वीरगन्जलाई रोज्नु भो र यहाँ अधोषित शैक्षिक क्रान्ति ल्याउनमा आफूलाई समर्पित गर्नु भो। एउटै व्यक्तिको भगीरथ प्रयत्नले आधा दर्जन शैक्षिक प्रतिष्ठान स्थापना हुन सम्भव भयो, त्यस अर्थमा उहाँलाई वीरगन्जका लागि 'मदनमोहन मालवीय' कै दाँजोमा सम्मान र सम्झनुपर्ने हुन्छ।

आज पनि मिश्र माइसाबका शिष्यहरू कुर्ता र धोती, चस्मा लगाएर, फुलेको कपाल अनि पान खाइरहने उनको व्यक्तित्वलाई वीरगन्जको बाटोमा पैदल हिँडिरहेको सम्झिन्छन्। मिश्र माइसाबको आखिरी समय अत्यन्त अभावमा वित्यो, उनले मुख खोलेका भए उनका शिष्य जो व्यापारी, उद्योगीहरू थिए तिनले भरपुर सहयोग गर्न सक्थे तर उहाँले चाहनु भएन। आज मिश्र माइसाबले छरेको उज्यालोमा जीवन चम्काउने जमर्कोमा उहाँका शिष्य र यस क्षेत्रका शिक्षकहरू लागिपरेका छन्। २००८ सालका एसएलसी बोर्डफस्ट उद्योगपति बाबुलाल अग्रवाल भन्छन्, मिश्र सर वीरगन्जकै गुरु थिए र अहिले पनि हुन्।”

फागुनदेखि वैशाखसम्मको अवधि हावाहुरी बढी आउने समय हो। आगो बाल्दा सुरक्षित ठाउँमा मात्र बाल्ने, सलाइ, लाइटर, मट्टीतेल आदि ज्वलनशील वस्तु केटाकेटीले भेट्ने ठाउँमा नराख्ने। केटाकेटीलाई जथाभावी आगो बाल्दा हुनसक्ने आगलागीका दुर्घटनाहरूबारे सम्झाई-बुझाई गर्ने र यस्ता कुराहरूबाट सजग रहन जनचेतना बढाउने कार्यमा सहयोग गरौं।

नेपाल सरकार
सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय
सूचना विभाग

जनसङ्ख्या तथा वातावरण विषय ओझेलमा

विद्यालयस्तरमा जनसङ्ख्या तथा वातावरण विषय अनिवार्य गरिएको १०औं वर्ष वितिसक्दा पनि यसको छुट्टै शिक्षक दरबन्दीको कार्य व्यवस्था हुनसकेको छैन। शिक्षा ऐन नियमावलीहरूमा शिक्षण कार्य गर्न सम्बन्धित विषयमा तालिम प्राप्त शिक्षक हुनुपर्छ भनिएको छ। जनसङ्ख्या र वातावरण विषय पढाउने शिक्षकको बारेमा सधैं बेवास्ता गर्ने गरिएको छ।

व्यक्ति, जीवन, समाज र राष्ट्रमाथि प्रत्यक्ष असर गर्ने समस्या न्यूनीकरण गर्न समावेश गरिएको यो विषयका शिक्षकको व्यवस्था नहुनु देशका भावी पिँढीहरूलाई "खाने भए खाउ, नखाने भए पनि खाउ" जस्तै भएको छ। राजनीतिशास्त्र, नेपाली, इतिहास, गणित, अङ्ग्रेजी विषयका शिक्षकहरू कहिल्यै पनि स्वास्थ्य, जनसङ्ख्या तथा वातावरणका कुशल शिक्षक हुनै सक्दैनन्।

यो विषयका शिक्षक उपलब्ध नै नभएर चाहिँ यस्तो भएको होइन। त्यो त नीतिनियमको अभावका कारण भएको हो। बसेनि उमावि र त्रिविले मात्र हजारौं शिक्षक उत्पादन गर्दैछ तर तिनीहरूको स्थान अरुले नै ओगटेको छ। उमाविहरूमा स्वास्थ्य र जनसङ्ख्या विषय ऐच्छिक छ। त्यहाँ पनि अन्य शिक्षककै प्रभुत्व छ। जसतर्फ उमावि, शि.प. मौन छ। यस्तै हो भने यो विषयसँग सम्बन्धित सरोकार पक्ष सचेत हुनु जरुरी छ।

महेशप्रसाद अवस्थी
उदय उमावि, बंक, कञ्चनपुर

गजल

वर्षौं भयो यात्रुहरूलाई पारितर तारिरा'को
हार नमानी कलिला ती नानीबाबु खारिरा'को

लोकतन्त्र आए पनि शिक्षकले केही पा'को छैन
जुनीभरी अस्थायी राखी सहमतिमा टारिरा'को

पूर्वार्द्धको जग सबको हामीले नै बनाउने हो
नेपाल हाम्रो फूलबारीमा रंगी फूल सारिरा'को

समाजलाई डोन्याउदै उज्यालोमा लम्काउने
पूर्वाग्रह राखी सधैं फन् छन् पछि पारिरा'को

कसले होला वुझ्ने गुण मरिमेटी कसिएको
कुरीति र कुवाटोलाई आउने नदिई वारिरा'को

डिल्लीराम भण्डारी
शिवालय उमावि, बलाम गुठी, स्याङ्जा

A Complete Solution for School and Montessori

BIBHUSHI INTERNATIONAL
MULTIPURPOSE COMPANY PVT. LTD.

(Opp. Chahana International Academy)
Saat Talle, Kapan, Kathmandu, Nepal
Tel: +977-1-4812514, 2297165
E-mail: bimcprivateitd@gmail.com

Bringing Excellence to child

Authorized distributor of Toys India Pvt. Ltd.

शिक्षक र सपना

शिक्षकहरू सपनाका मुहान हुन् । तिनले अनेकथरी सपनाका धागाहरू बुन्न सिकाउँछन् । र तिनै छ्यासमिसे मूर्त-अमूर्त त्यान्द्रे सपनाका पछि-पछि दौडन सिकाउँछन् विद्यार्थीहरूलाई । मानौं कालोपाटी एउटा अन्धकार हो र एउटा शिक्षक उज्याला अक्षरहरूले त्यहाँ सपनाका विम्बहरू कुँदिरहेको हुन्छ ।

पुराणमा अनेकन पात्रहरू शिक्षकको खोजीमा भौँतारिएको हामीले पढेका छौं । त्यो कालमा शिक्षकहरूको अभाव थियो कि ? तीन/चारवटा अलग-अलग पुस्ताका एउटै गुरु भएको हामीले सुनेका छौं । तिनताकाका ती दुर्लभ शिक्षकहरू आफ्ना विद्यार्थीलाई दार्शनिक सपना देखाउँथे वा देख्न सिकाउँथे । शायद ती शिक्षकहरू कतै-कतै अभिमानी पनि थिए कि ? महाभारतमा द्रोणाचार्यले कर्णलाई पढाउन मानेनन् । द्रोणाचार्य एउटा महान् शिक्षक थिए होलान्- उनका शिष्यहरूको लागि । तर कर्णको लागि ती अभिमानी पनि त बने । विचरा कर्ण शिक्षक खोज्दै दौडिए । अन्त्यमा आफू ब्राम्हण हुँ भनेर फुटो बोल्दै गुरु परशुरामबाट विद्या सिके । जब उनी ब्राम्हण नभएको कुरा प्रस्टियो परशुरामले कर्णलाई श्राप दिए । यहाँ गुरुको उपेक्षा र अभिमानले कर्णलाई सपना बुन्न सिकायो । अर्जुनको प्रतिस्पर्धी बन्ने सपनाले उनलाई कैयौं पटक अभिमानी पनि बनायो ।

पौराणिककालमा मात्र होइन इतिहासका हरेक कालखण्डमा शिक्षकहरूले आफ्ना शिष्यहरूमा सपनाको विजारोपण गरेको पढ्न पाइन्छ । सुक्रातले आफ्नो चेला प्लेटोको मगजमा दार्शनिक सपनाको बीउ रोपिदिए । त्यसैको फलस्वरूप प्लेटोले आधुनिक राजनीतिशास्त्रको विरुवा उमारे । चाणक्य विष्णु गुप्तले एउटा सामान्य गोठालोलाई भारत वर्षको महान् सम्राट (चन्द्र गुप्त) बन्ने सपना मात्र देखाएनन्, त्यसको बाटो पनि पहिल्याइदिए ।

ती अभूतपूर्व र महान् शिक्षकहरू हुन् । तिनले सिर्जेका सपनाले विश्वमा उथलपुथल निम्त्यायो । शाक्यमुनि गौतम बुद्ध यस्ता गुरु हुन् जो एकपछिका अर्का युगहरूलाई नै शून्यवादी सिद्धान्तमा थुन्न सफल भए । डाँकू रत्नाकरलाई साधु वाल्मीकि बन्न प्रेरणा दिने ती शिक्षक कम महान होइनन् ।

पौराणिक र ऐतिहासिक कालखण्डमा जस्तै आज पनि शिक्षकहरू आफ्ना विद्यार्थीलाई प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रूपमा सपना बुन्न सिकाइने रहेका छन् । सफलताका हरेक कथाका पानामा शिक्षकले महत्त्वपूर्ण अध्याय ओगटेकै हुन्छन् ।

शिक्षक बनेर बाँच्नु एउटा अत्यन्तै अलग खालको संवेग छातीभित्र पाल्नु हो । भाषाको पहिलो अक्षर चिनाउँदा शिक्षकले विद्यार्थीभित्र एक धर्सो प्रकाशपुञ्ज रोपिदिएको हुन्छ । त्यो मसिनो पुञ्जले पूर्वमा मधुरो सूर्य उदाइरहेको कमलो विहानीको प्रतीक दर्साउँछ । पछि त्यै प्रकाशपुञ्ज वाक्लिँदै र फाड्दै पारिलो घाम बनेर फैलिन्छ । त्यही घामको उज्यालोमा विद्यार्थीले आफू हिँड्नुपर्ने बाटो पहिल्याउँछ ।

यद्यपि शिक्षक उभिइरहन्छ कतै एउटा डिलमा जहाँबाट तल्लो र माथ्लो दुवै गोरेटो नियाल्न सकिन्छ । तल्लो बाटोबाट चिचिले विद्यार्थीहरू धर्मराउँदै आइरहेका छन् । माथ्लो बाटो अलि बढेका केटाकेटीका हुलहरू पड्ति मिलाएर आ-आफ्नो मेसो समाएर उँभो लागेका छन् ।

शिक्षक आफैँ चाहिँ सपनाविहीन भएर बितिरहेको छ । विद्यार्थीका आँखामा उसले आकाङ्क्षाहरू रोपेको हुन्छ । आफ्ना पूरा नभएका र हुन नसकेका मनोकाङ्क्षा अरुमा मौलाउँदै गरेको हेरेर ऊ खुशी हुन्छ । बाल्यकालका छिचिमिरे सपनाहरू उहिल्यै बतासमा उडेर कता पुगे कता । अब तिनका विपनाहरू नै रङ्गिन छन् । धुलौटे माटोमा लडीबुडी खेल्ने बालबालिकाको कमिजमा लागेको धूलोमा रङ्गिएको हुन्छ शिक्षकको सपना ।

कुनै एकले भीरको पट्यारलाग्दो उकालोमा उभिन एउटा चौतारो जस्तै अनि ढुङ्गे बगरको बीचमा लाखौं पदचापले कुँदैको मसिनो गोरेटो जस्तै बनेर शिक्षक अडिएको हुन्छ कतै । समयको पाङ्गो ऊ माथिबाट पार भइरहन्छ । युगले नक्सहरू बदलिइरहन्छ । अधिका चिचिले विद्यार्थीका पङ्क्तिमय लाम नेटो काटेर पार भइसक्छन् आफ्ना कमला विहानीहरू त्यतै छाडेर । ती दिनको चर्को घाम खप्न सक्ने गरी छिप्पिसकेको हुन्छ ।

तर त्यो चौतारो र दोबाटोरूपी शिक्षकले बाँचेका पलहरूमा विहानी कहिल्यै आउँदैन । तल्लो डिलतिरबाट फेरि अर्का हुल चिचिले विद्यार्थीहरू धर्मराउँदै उकालो लागेका हुन्छन् । तिनका खाली अञ्जुली लालायित छन् सपना बुन्न । हामी शिक्षकले अब तिनलाई पनि सपना बुन्न सिकाउनुछ ।

सञ्जय अधिकारी

मल्पी इन्टरनेशनल स्कूल

हाम्रा पाँच कमजोरी

“सरकारले शिक्षकको पेशागत दक्षता विकास र सेवाको सुनिश्चितताको लागि केही गरेको छैन।”

“सरकारले शिक्षकहरूलाई दोस्रो दर्जाको सरकारी कर्मचारीको रूपमा मात्र लिएको छ।”

“सरकार शिक्षकहरूलाई केही दिन चाहँदैन, काम मात्र लगाउन चाहन्छ।”

“अधिकार प्राप्तिको लागि घेराउ, आन्दोलन, बन्द, हडताल, जुलुस, धर्ना।”

माथिका हरफ हामी सरकारी स्रोतबाट तलब खाने शिक्षकहरूले वर्षौंदेखि उठाउँदै आएका प्रतिनिधि आवाज हुन्। पेशागत हक-अधिकारको पाटोबाट हेर्ने हो भने यो सूची अझै लामो हुनसक्छ। तर अधिकारको कुरा गरिरहँदा हामी शिक्षकले सधैं बिसर्ने गरेको वा सम्झन नचाहेको अर्को त्यत्तिकै महत्त्वपूर्ण पाटो पनि छ, त्यो हो— पेशागत दायित्व। कहिलेकाहीं मलाई लाग्ने गर्छ, हामीले ‘अधिकार’ लाई बढी महत्त्व दिइरहँदा विचरो अर्को पाटो ‘दायित्व’ प्रति कतै अन्याय पो गरिरहेका त छैनौं? कतै हामीले पेशागत दायित्वबोधलाई पनि समानान्तर रूपमा लैजान नसकेकाले नै अधिकार प्राप्तिका लागि गरिएका हाम्रा आन्दोलनहरू पटक-पटकका ‘ललीपप’ रूपी सम्झौतामै टुङ्गिन बाध्य भएका त होइनन्? एकपटक हामीले आफैँतिर फर्केर पो हेर्ने हो कि?

कमजोरी-१: राजनीतिप्रतिको लगाव

राजनीतिक आस्था नागरिकको मौलिक अधिकार हो। समाजको चेतनशील वर्गको रूपमा रहेको शिक्षक वर्ग यसबाट अलग रहन सक्ने वा रहने कुरै आउँदैन। त्यसैले कुनै राजनीतिक पार्टीप्रति फुकाव राख्नु पनि अस्वाभाविक हुँदैन। हरेक राजनीतिक परिवर्तनसँगै नेपाली समाजको रूपान्तरणमा शिक्षक वर्गको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने गरेको छ। तर हामी शिक्षकको राजनीतिप्रतिको आस्था र संलग्नता त्यत्तिमा मात्र सीमित रहेको छैन। हामीले आफ्नो पेशागत दायित्वलाई समेत बिसर्न आफूले आस्था राखेका राजनीतिक पार्टीका भ्रातृसङ्गठनका रूपमा शिक्षक सङ्गठनहरू निर्माण गरेका छौं। हामी आफ्नो पेशागत एजेण्डाका आधारमा न कहिल्यै एकीकृत हुन सक्थौं न त विभाजित नै। मातृपार्टीको एकीकरण वा विभाजनसँगै हाम्रा पेशागत संघ/सङ्गठनहरू पनि एकीकृत वा विभाजित हुने गरेका छन्। हामी कोही ‘हँसिया-हथौडा’ त कोही ‘चार-तारा’ बोकेर सडकमा उत्रिन्छौं। चुनावको बेला ‘गोलाकारभित्रको हँसिया-हथौडा’ वा ‘रूख’ वा ‘सूर्य’ वा यस्तै अरू चिन्ह अड्कित फण्डा बोकेर अग्रपङ्क्तिमा हिँड्ने पनि हामी शिक्षकहरू नै हुने गरेका छौं। यथार्थमा हामी शिक्षक भएर राजनीति कम गरिराखेका छौं, राजनीति गर्नका लागि शिक्षकको ‘जागिर’ बढी खाइरहेका छौं। हामी आफ्ना पेशागत हक-अधिकारको लागि कहिल्यै पनि एकठाउँमा उभिन सकेनौं, त्यसैले हाम्रा आवाजहरू पनि टाढासम्म सुनिन लायक रहनन्। राजनीतिक नेतृत्वको अगाडि पर्नासाथ नतमस्तक हुने गर्छौं किनकि ‘जयनेपाल’,

‘लालसलाम’ वा अन्य कुनै रूपमा रहेको हाम्रो अन्तरङ्ग ‘नाता’ ले हामीलाई गलाइहाल्छ।

कमजोरी-२: अध्ययनशीलतामा कमी

विद्यार्थीलाई निरन्तर ज्ञान बाँड्नुपर्ने हामी शिक्षकहरूको ज्ञानको दायरा हामीले वीसौं वर्षअगाडि हासिल गरेको शैक्षिक उपाधिभन्दा बढी बढ्न सकेको छैन। हामी उही वीसौं वर्ष ‘वासी’ ज्ञान नै बाँडिरहन्छौं। हामी कक्षामा जाँदा हरेक विद्यार्थीसँग उपलब्ध हुने पाठ्यपुस्तकका पाठहरू भट्याउँछौं र विद्यार्थीलाई त्यही घोक्न लगाउँछौं। पाठ्यपुस्तकलाई एउटा सन्दर्भ-सामग्री अर्थात् ‘साधन’को रूपमा होइन पूरै ‘साध्य’का रूपमा मात्र पढाउने गर्छौं। त्यसैले त हामी समयमा पाठ्यपुस्तक प्राप्त नहुँदा आकाशै खस्न लागेको जस्तो गरी कोकोहोलो मच्याउँछौं। राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा भइरहेका परिवर्तन सँगसँगै आफूलाई समयानुकूल रूपान्तरण गरेर प्रतिस्पर्धी बनाउन प्रयत्न गर्नु त परै जाओस् हामी हाम्रो विद्यालयमै सहजै उपलब्ध हुने पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका, विषय विस्तृतीकरण लगायत अन्य सन्दर्भ-सामग्रीहरू समेत प्रयोग गर्न ध्यान दिँदैनौं। हुनसक्छ, यस वर्ष पनि कक्षा ६ को परिवर्तित पाठ्यक्रमअनुसारको पाठ्यपुस्तक समयमै विद्यालयमा पुग्ने छैन, अनि हामी शिक्षकहरू त्यसैलाई निहँ बनाएर पठन-पाठन ठप्प भएको खबर दिन महिनौंपछिसम्म पनि कुनै सञ्चारमाध्यमका प्रतिनिधिहरूलाई गुहारिरहेका हुनेछौं। हरेक दश वर्षमा पाठ्यक्रम परिवर्तन र पाँच वर्षमा पाठ्यपुस्तक परिमार्जन हुनुपर्छ भन्ने मान्यता बारे हामीलाई थाहा छ, तर हामी आफूलाई चाहिँ वीसौं वर्षसम्म पनि अद्यावधिक हुनुपर्ने खाँचो देखेनौं।

हामी तालिमहरूमा सहभागी हुन तँछाडमछाड नै गर्ने गर्छौं, तर केही नयाँ कुरा सिकेर त्यसलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गर्ने लालसाका कारण होइन। हामीलाई तालिममा जानको लागि मुख्यतः तीन वटा कुराले आकर्षित गर्ने गरेका छैनन्— पहिलो, तालिमबापत प्राप्त हुने निश्चित रकम, दोस्रो, तालिम लिन जाँदा केही दिन वा महिना भए पनि पढाउनुपर्ने फन्टबाट मुक्ति र तेस्रो, तालिमबाट प्राप्त हुने प्रमाणपत्रको बहुवा प्रयोजनको लागि हुनसक्ने उपयोग।

कमजोरी-३: जागिरे मनोवृत्ति

हामीमध्ये अधिकांशले शिक्षणलाई कहिल्यै पनि पेशा (Profession) को रूपमा लिएनौं; यसलाई सधैं जागिर (Occupation) नै ठान्यौं। शिक्षणलाई तलब र अन्य सुविधासँग मात्र तुलना गर्ने गर्थौं, त्यसमा सेवाभाव मिसाउने चाहेंनौं। शिक्षणलाई व्यावसायिक रूपमा लियौं, पेशागत मर्यादालाई उच्च राख्ने प्रयास हामीबाट कहिल्यै पनि भएन। ‘सरकारी काम, कहिले जाला घाम’ उखान हामी शिक्षकको लागि नै बनेको पो हो कि? बन्द, हडताल र अन्य राजनीतिक गतिविधिका कारणले पूरा शैक्षिकसत्र भरी पढाइ हुन नसकेको कुरा हामी सगौरव भन्ने गर्छौं र आफू ‘पानीमाथिको ओभानो’

बन्न खोज्छौं। तर विविध कारणले पढाइमा बाधा पुगेको क्षतिपूर्तिस्वरूप अतिरिक्त दिन वा समय कक्षा लिएर विद्यार्थीको पठन-पाठनलाई पूर्णता दिनेतर्फ हामीले कहिल्यै पनि सोचेनौं। हिउँदे, बर्खे र स्थानीय विदा गरी वर्षमा ५० दिन विद्यालय बन्द गर्ने प्रावधानलाई हामीले हाम्रो नैसर्गिक अधिकारको रूपमा लिने गरेका छौं। बन्द-हडतालका कारण पठनपाठन हुन नसकेका दिन गिन्ती गरेर सो बराबर हाम्रा विद्यालय खुल्ने गरी के विदाहरूलाई कटौती गर्नेतर्फ हामीले कहिल्यै सोच्यौं त? हामीलाई नयाँवर्ष, कृष्णाष्टमी, रामनवमी, शिवरात्रि आदि विदा र पर्वहरू शनिवार परेकोमा बडो थकथकी लाग्छ। हामीले शुक्रवारको दिन चारबजेसम्म पढाएर भए पनि विद्यार्थीको छुटेको पढाइलाई पूर्णता दिनेतर्फ कहिल्यै पनि सोचेनौं। मानौं, शुक्रवार एकबजे विद्यालय विदा गर्नु हाम्रो नागरिकसिद्ध अधिकार हो, त्यसलाई हामीले एकइन्च पनि तल-माथि हुन दिनुहुँदैन।

कमजोरी-४: माथिल्लो कक्षा-प्रेम

हामीलाई सकेसम्म माथिल्लो तहका कक्षाहरूमा पढाउन मन लाग्छ। साना कक्षामा पढाउनुपर्दा हामीलाई हीनताबोध हुने गर्छ। हुन त यसमा सरकारको नीति पनि अलिकति जिम्मेवार छ। माथिल्लो कक्षामा पढाउनको लागि शैक्षिक योग्यता लगायत तलब र अन्य सुविधा पनि बढी नै हुने व्यवस्थाले गर्दा माथिल्लो शैक्षिक योग्यता र पढाउने क्षमता हुने शिक्षकहरू माथिल्लो कक्षामा नै पढाउन लालायित हुनु स्वाभाविक पनि हो। तर सरकारको त्रुटिपूर्ण नीति सुधारनेतिर हामीले कहिल्यै ध्यान दिएनौं; बरु त्यसैको पछि आँखा चिम्लेर दौडिइरहेका छौं। तल्ला तहमा पढाउने शिक्षकको पनि शैक्षिक योग्यता र सेवा-सुविधा माथिल्ला तहसह हुनुपर्छ भनेर हामीले कहिल्यै आवाज उठाएका छैनौं। बरु सकेसम्म माथिल्लै तहको 'जागिर'को लागि मरिमेटने गरेका छौं। 'शिक्षक' मासिकले २०६७ फागुन अंकमा "प्राथमिक शिक्षक (स्नातक)" शीर्षकमा सम्पादकीय लेखेर सम्बन्धित निकाय र सरोकारवालाहरूको ध्यानाकर्षण गराउने प्रयास गर्‍यो, जुन आवाज हामी शिक्षक र हाम्रा पेशागत सङ्गठनहरूले उठाउनुपर्ने थियो। पूर्वप्राथमिक र प्राथमिक तहमा पढाउने शिक्षक सबैभन्दा योग्य र विशेष तालिमप्राप्त हुनुपर्ने अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा नै स्थापित मान्यतामा हामी अनभिज्ञ र असहमत भने छैनौं नै।

हामीले सकेसम्म माध्यमिक वा उच्च माध्यमिक तहमा पढाउन पाउनु वा सक्नुलाई ठूलो गर्वको रूपमा लिने गरेका छौं। माध्यमिक वा उच्च माध्यमिक तहका कक्षाहरूमा; अर्ध विशेष गरी गणित, विज्ञान वा अङ्ग्रेजी विषय अध्यापन गर्ने शिक्षकहरू आफूलाई उच्चकोटिको रूपमा लिने गर्छौं। त्यो तहका विद्यार्थीलाई ट्युशन पढाउन वा परीक्षाका उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्न पाउँदा आफूलाई अति नै गौरवान्वित महसुस

गर्ने गर्छौं। जबकि माध्यमिक तहमा २२ 'म्याट्रिक्स'को 'डिटरमिन्यान्ट' निकाल्न सिकाउनभन्दा कक्षा एकमा २ र २=४ सिकाउन धेरै गाह्रो हुन्छ भन्ने कुरा कहिल्यै सोच्दैनौं। हामी 'शार्दूलविक्रीडित छन्द' सिकाउनुलाई ठूलो विद्वत्ता ठान्छौं तर तिनै विद्यार्थीलाई 'मोटो श' सिकाउने शिक्षकलाई हेयोको दृष्टिले हेर्छौं। अर्थात् हामी घरको भुईँतलामा भन्दा बुइगलको बार्दलीमा बस्न रुचाउँछौं र घरको जग बलियो बनाउनभन्दा बार्दलीमा रडरोगन गर्ने कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिने गर्छौं।

कमजोरी-५ : 'बोर्डिङ' मोह

सरकारी विद्यालयका शिक्षकहरू पढाउँदैनन् त्यसैले त्यहाँको पठनपाठनको स्तर खस्केको हो भन्ने आरोप सर्वत्र लाग्ने गरेको छ। तर हामी सरकारी दरबन्दीका शिक्षकहरू स्वयं चाहिँ आफ्नो विद्यालयमा पठनपाठनको स्तर सुधार्न पहल गर्नु त परै जाओस्, आफ्ना छोराछोरीलाई सकेसम्म नाम चलेका र महँगा निजी 'बोर्डिङ' स्कूलमा भर्ना गर्न रुचाउँछौं। अर्थात् आफूले सरकारी विद्यालयमा 'जागिर' खाएर जोगाएको पैसा 'बोर्डिङ' स्कूलमा लगानी गरेर गर्व गर्ने गर्छौं। हुन त हाम्रा नेता, मन्त्री, सरकारी कर्मचारीलगायत सबैलाई 'बोर्डिङ'मोहले नराप्परी गाँजेको छ। अधिकांश निजी 'बोर्डिङ' स्कूलहरूमा कस्तो 'सुगारटाइ' शैलीमा पढाइ हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा कोही पनि बुझ्न तयार छैनन्। देशका कैयौं विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू, व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी तथा शिक्षकहरू शिक्षाको गुणस्तर सुधार्नको लागि मरिमेटर लागिपर का छन् भन्ने कुरा खोजीनिती गर्न र त्यस्ता विद्यालयलाई प्रोत्साहित गर्न कोही चाहँदैनन्। तर यस्तो स्थिति सिर्जना गराउनमा हामी शिक्षकहरू पनि कम जिम्मेवार देखिँदैनौं। अरूले हामीप्रति विश्वास नगर्नु स्वाभाविक छ, किनकि हामी स्वयम् नै आफूलाई विश्वास गर्न सकिरहेका छैनौं।

आफैले विश्वास नगरेका हामीहरूलाई अरूले विश्वास नगर्दा र हामीलाई नपढाएको आरोप लागिरहँदा पनि हामीचाहिँ आफूलाई सुधार गर्न पटककै तयार छैनौं।

तसर्थ;

हामीमाथि लाग्ने गरेका विभिन्न आरोपहरूको पछाडि यी र यस्तै अरू पनि कमजोरीहरू छन् कि भनेर आफैँतिर पनि फर्केर हेर्ने हो कि? यसतर्फ सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत हामी सबै शिक्षकहरूले गम्भीर भएर चिन्तन-मनन गर्ने हो भने पक्कै पनि समग्र सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर माथि उठ्नमा थोरै भए पनि मद्दत पुग्न सक्नेथियो कि? नयाँ वर्षको शुरुसँगै हामीले पनि आफूलाई थोरै भए पनि परिवर्तित गर्न कोशिश गर्ने हो कि?

बालकुमार जमरकट्टेल

नवयुग मावि, जेसीदेवल, काठमाडौं

Admission Notice

Euro International School is truly an international school. We are the franchisee of EuroKids India's, Nepal's and South Asia's largest pre-school chain with over 750 pre-schools in 260 towns and cities over India, Bangladesh and Nepal. EIS is the outcome from the inspiration that we have received from EuroKids curriculum, its teaching methodology and its motto: "learning by doing" and "learning through fun".

Applications of the given concepts in real life, method and touch-explore-learn-enjoy process confirm us for 'balancing educating the mind with educating the heart'.

Admission is open from **Play Group** to **Class Five** for few seats, so interested parents may contact immediately.

Note:

1. **From Play Group to Euro Senior**
Admission will be granted on first come first serve basis.
2. **For Primary Level (I-V)**
Selection will be based totally on written exam & interview.

EURO INTERNATIONAL SCHOOL

P.O. Box: 23503, Kanda Ghari, Pepsi Cola, (Near Gandhi School)
Phone: 0977-1-4993031, 4993032, Fax No: 0977-1-14993033
Email: eurokidspepsi@gmail.com

India's No. 1 Pre-School Chain

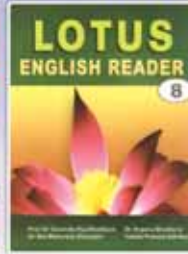
विद्यालय स्तरका हाम्रा उपयोगी र स्तरीय प्रकाशनहरू

Junior/Senior

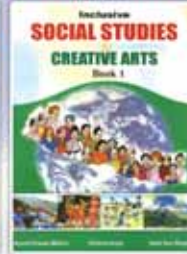
English/Nepali

Series A-8

Series Ka-8

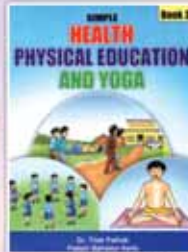
Series A-10

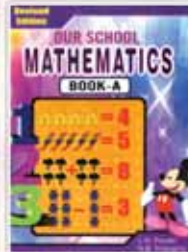
Series 1-5

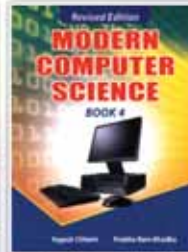
Series A-10

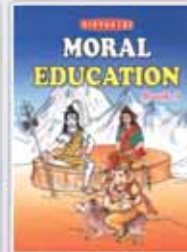
Series 1-10

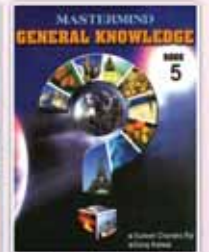
Series A-10

Series 1-10

Series 1-8

Series 1-10

विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि.

प्रकाशक तथा वितरक
कमलपोखरी, काठमाण्डौ

फोन न. : ४२२७२४६, ४२४५८३४
पो.ब.नं. : १२९९०, फ्याक्स : ४२२१२९१

Web : www.vpb.com.np, Email : vidyarthi_pub@yahoo.com

विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

प्रकाशक तथा वितरक
भोटाहिटी, काठमाण्डौ

एसएलसी: सुधारको सङ्केत

चिटिङको कारणले बद्नाम हुँदै गएको एसएलसी परीक्षामा थोरै भए पनि सुधारको सङ्केत देखिन थालेको छ। यस वर्ष परीक्षाको व्यवस्थापन र अनुगमन विगतको तुलनामा प्रभावकारी रहेको धेरैको अनुभव रह्यो। परीक्षामा अमर्यादित क्रियाकलाप गर्नेहरूलाई प्रशासनले पक्राउ गरेर कारवाही चलाएका कारण चिट चोर्ने/चोराउने कृत्यमा संलग्न हुनेहरू केही निरुत्साहित भएको पाइएको छ।

यस वर्षको एसएलसीको मूल्याङ्कन गर्दै परीक्षा नियन्त्रक सूर्यप्रसाद गौतम भन्छन्, “चिटिङ गराउनेहरूलाई सार्वजनिक अपराधको अभियोग लगाएर भए पनि हामीले परीक्षा मर्यादित बनाउने प्रयास गर्‍यौं। यसलाई सुधारको थालनी मान्नुपर्छ।”

परीक्षा शुरु हुनुअगावै प्रश्नपत्र बाहिर ल्याएको आरोपमा १० चैतमा स्टार बोर्डिङ स्कूल, विराटनगरका केन्द्राध्यक्ष डा. उद्धव पोखरेल, सहायक केन्द्राध्यक्षद्वय डिल्ली पोखरेल र रवि रोका पक्राउ परे। उनीहरू विरुद्ध मोरङ जिल्ला अदालतमा सार्वजनिक अपराधको अभियोगमा मुद्दा लगाइएको छ।

त्यस दिन विराटनगरबाट अनि-यमिततामा संलग्न अरू २३ जनालाई पनि प्रहरीले पक्राउ गरेको थियो। पक्राउ परेका अन्यमा ट्युसन सेन्टरका सञ्चालकहरू रहेको प्रहरीले जनाएको छ। उनीहरूले विद्यार्थीबाट पैसा असुलेर पास गराउने आश्वासन दिई प्रश्नपत्र खरिद गरेर सार्वजनिक गरेको प्रहरीको

श्रीमतीको नाममा परीक्षा दिँदै गर्दा राजविराजमा पक्राउ परेका गणेशी यादव।

प्रहरी हिरासतमा: एसएलसीमा चिट चोराउन सक्रिय विराटनगरका ट्युसन सेन्टर सञ्चालक।

दाबी छ। पक्राउ परेकामध्ये ११ जनालाई जिल्ला अदालतमा मुद्दा चलाइएको थियो। उनीहरू १३ चैतमा धरौटीमा रिहा भएका थिए। अमर्यादित काम गर्नेहरू पक्राउ परेपछि दोस्रो दिनपछि परीक्षा सञ्चालनमा केही सुधार देखिएको थियो।

यसअघि खुलेआम चिटिङ हुने भनेर चिनिएको सप्तरी जिल्लामा पनि केही हदसम्म सुधार देखिएको छ। सप्तरीमा यसपटक चिटिङ गराउने ३० निरीक्षकसहित दर्जनौं परीक्षार्थी र नक्कली परीक्षार्थीलाई निष्काशन गरिएको जानकारी जिशिकाले दिएको छ। परीक्षा केन्द्रमा बाक्लो सङ्ख्यामा सुरक्षाकर्मीहरू परिचालन गरिएको थियो। जसको प्रभावका कारण विगतमा जस्तो चोराउनेहरूको भीड देखिने राजविराजका परीक्षा केन्द्रहरूमा यसपटक त्यस्तो भीड देखिएन। विद्यार्थीलाई चिट चोराउने मनसाय लिएर राजविराजको केशो अनिरुद्धवती माविमा आइपुगेका इटहरी विष्णुपुर गाविसका सुकदेव यादवले भने, “अहिले त पहिले जस्तो रहेनछ। धेरै कडा भएछ।”

सप्तरीका जिशिअ शत्रुघ्न यादव अभिभावकहरूमा पनि चिटिङको नकारात्मक असरवारे बोध हुन थालेको बताउँछन्। तथापि ग्रामीण क्षेत्रका परीक्षा केन्द्रमा भने अपेक्षित सुधार नदेखिएको उनको भनाइ छ। पूर्वाञ्चलका क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशक हीराप्रसाद ढकाल पनि पूर्वी तराईको परीक्षा सञ्चालनमा गत वर्षको तुलनामा सुधार देखिएको जानकारी

दिएका छन्।

शिक्षा मन्त्रालयले १४ वटै अञ्चलमा सहसचिवको नेतृत्वमा परीक्षा अनुगमन टोली परिचालन गरेको थियो। जनकपुर अञ्चलको अनुगमन गरेका सहसचिव ज्ञानी यादवले महोत्तरी बाहेकका जिल्लाको परीक्षा व्यवस्थापन राम्रो रहेको बताए। उनको भनाइमा महोत्तरीमा चाहिँ स्थानीय प्रशासन र सरोकारवाला पक्षबीच समन्वय नभएका कारण त्यहाँ फितलो देखिएको थियो।

सर्लाहीको परीक्षा व्यवस्थापन उदाहरणीय रहेको पाइएको छ। सहसचिव यादवका अनुसार, सर्लाहीमा परीक्षालाई मर्यादित बनाउनका लागि कुनै पनि केन्द्रमा माध्यमिक तहका शिक्षकहरू निरीक्षकमा बसेनन्। त्यहाँ प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक तहका शिक्षकलाई निरीक्षक तोकिएको थियो। सर्लाहीमा स्थानीय प्रशासनले १४ वटा अनुगमन टोली परिचालन गरेर निगरानी चुस्त बनाएको थियो। चिटिङमा संलग्न निरीक्षकलाई निलम्बन र परीक्षार्थीलाई निष्काशन गर्न सक्ने अधिकार उक्त टोलीलाई दिइएको थियो। अघिल्लो वर्षसम्म परीक्षा केन्द्र वरपर अभिभावकहरूको व्यापक भीडभाड देखिने गरेको धनुषाका केन्द्रमा यसपटक त्यस्तो देखिएन। सहसचिव यादवले भने, “यसपटक अभिभावकहरू केन्द्रभन्दा दुई सय मिटर परै बसेको देखियो।”

श्रवण देव, राजविराज र कमल रिमाल, विराटनगरमा

कक्षा ६ मा नयाँ पाठ्यक्रम

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले कक्षा ६ को पाठ्यक्रम परिमार्जन गरी कुल पूर्णाङ्क ७०० बाट ८०० पुऱ्याएको छ। परिमार्जित पाठ्यक्रममा केही नयाँ विषय थपिएका छन् भने केहीमा हेरफेर गरिएको छ।

५० पूर्णाङ्कको पूर्वव्यावसायिकलाई परिमार्जन गरेर १०० पूर्णाङ्कको पेशा, व्यवसाय तथा प्रविधि शिक्षा बनाइएको छ। साथै, १०० पूर्णाङ्कको स्थानीय विषय थपिएको छ। यसमा स्थानीय परिवेशका विषयवस्तु, मातृभाषा, कला/संस्कृतिका विषयवस्तु पर्नेछन्। स्थानीय स्तरका मौलिक विषयवस्तुलाई समेट्ने उद्देश्यले स्थानीय विषय राखिएको जानकारी केन्द्रका उपनिर्देशक डा. आनन्द पौडेलले दिए। “स्कूलले जिशिकाको सहमति र सहयोगमा स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम आफैले बनाउन सक्नेछन्”, उनले भने। यसको विकल्पमा संस्कृत विषय पनि पठनपाठन गर्न सकिनेछ।

जनसङ्ख्या तथा वातावरण शिक्षावाट जनसङ्ख्यालाई सामाजिक शिक्षा र वातावरणलाई विज्ञान विषयमा गाभिएको छ। नयाँ पाठ्यक्रममा ५० पूर्णाङ्कको नैतिक शिक्षालाई अनिवार्य बनाइएको छ। हाल नैतिक र संस्कृत शिक्षामध्ये एउटा रोज्न पाउने व्यवस्था छ। अन्य विषयमा समयानुकूलका विषयवस्तुहरू परिमार्जन भएको जानकारी पौडेलले दिए।

परिमार्जित पाठ्यक्रमलाई यही शैक्षिक वर्षमा काठमाडौँ उपत्यका र अन्य १५ जिल्लाका सय वटा स्कूलमा परीक्षण गरिने जानकारी केन्द्रले दिएको छ। सोलुखुम्बु, झापा, धनकुटा, रसुवा, मकवानपुर, काभ्रे, धनुषा, पाल्पा, गोर्खा, कपिलवस्तु, बाँके, सुर्खेत, दाङ, डडेल्धुरा, कञ्चनपुर र काठमाडौँ उपत्यकाका सीमित स्कूलहरू परीक्षणका लागि छानिनेछन्। एक वर्षको परीक्षणपछि प्राप्त हुने सुझावका आधारमा पाठ्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिएर अर्को वर्ष सबै स्कूलमा लागू गरिने जानकारी केन्द्रले दिएको छ।

शिक्षक-सम्पादक छलफल

चेतन अधिकारी

शिक्षक मासिकले सामुदायिक स्कूलको पठनपाठन सुधारमा ठूलो सहयोग पुऱ्याएको अनुभूति झापाका शिक्षकहरूले गरेका छन्। मूलधारको पत्रकारिताको आँखामा नपरेका स्कूलका कक्षाकोठाभित्रका क्रियाकलापलाई समेत समाचारका रूपमा बाहिर ल्याइदिएर शिक्षक मासिकले आफूहरूलाई हौसला प्रदान गरेको उनीहरूको धारणा छ। सामुदायिक विद्यालय राष्ट्रिय नेटवर्क झापाले शिक्षक का सम्पादक राजेन्द्र दाहालसँग ८ चैतमा झापाको सुरुङ्गामा गरेको अन्तरक्रियामा सहभागी शिक्षकहरूले उक्त धारणा राखेका हुन्।

नेटवर्कका राष्ट्रिय उपाध्यक्ष केशव ओझाले शिक्षक मासिकलाई अरु शिक्षकमुखी बनाउन लिखित सुझाव पेश गरेका थिए। उनको सुझावमा आगामी दिनमा शिक्षकलाई पाठक र बजारमा समयमा पुऱ्याउन अरु मेहनत गरिनुपर्ने, अभिभावकहरूको सामुदायिक विद्यालयप्रति घट्टै गएको विश्वास बढाउन सामुदायिक स्कूलका सफलताका कथा छापिनुपर्ने, राम्रा स्कूलका गतिता अभ्यासहरू समेटिनुपर्ने आदि रहेका छन्। उनले शिक्षक मा बालमैत्री सिकाइका खोजपूर्ण रिपोर्टिङ समावेश गर्न पनि आग्रह गरेका थिए।

छलफलका केही सहभागी शिक्षक।

सरकारले सामुदायिक स्कूलसँग गरेको प्रतिबद्धता कार्यान्वयन गरे/नगरेको अनुगमन शिक्षक मासिकले गर्नुपर्ने आग्रह हिमालय उमावि दमकका प्राचार्य विदुर खतिवडाले गरे। आफ्नो अध्यापनलाई समयसापेक्ष बनाउन र शिक्षाका मुद्दामा आफूलाई अद्यावधिक राख्न सबै शिक्षकले शिक्षक मासिक पढ्नुपर्ने खतिवडाको सुझाव थियो। सहभागीमध्ये केही शिक्षकले शिक्षक मासिकको मूल्य बढाएर भए पनि यसको निरन्तरता सुनिश्चित गर्नुपर्ने राय दिएका थिए।

कार्यक्रममा शिक्षक का सम्पादक राजेन्द्र दाहालले शिक्षकहरूले पढिदिएको कारण नै शिक्षक मासिक नियमित हुनसकेको बताए। दाहालले हरेक महिनाको एक गते नै देशका सबै बजारमा शिक्षक पुऱ्याउने गरी प्रयास भइरहेको जानकारी गराए। कार्यक्रममा उपस्थित ललितपुरका विनि गुरु मैनालीले कक्षाकोठामा आफूले देखेका र भोगेका कुराहरूलाई समेटेर शिक्षकहरूले नै शिक्षक मासिकका लागि सामग्री तयार गर्न सक्ने धारणा राखेका थिए।

चेतन अधिकारी, झापा

शिक्षक भर्तीमा फेरि ढिलाइ

अस्थायी शिक्षकका लागि आन्तरिक प्रतिस्पर्धाको प्रावधान समेट्ने गरी शिक्षा ऐन संशोधन हुन नसक्दा शिक्षकको खुला पदपूर्तिको प्रक्रियामा ढिलाइ भएको छ। ८ माघमा संशोधित शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीले नयाँ विज्ञापनका लागि बाटो खोले पनि अस्थायी शिक्षकको छुट्टै आन्तरिक प्रतिस्पर्धा गराउन ऐनमै संशोधन गर्नुपर्ने बाध्यता छ। शिक्षा मन्त्रालयका सहसचिव महाश्रम शर्माका अनुसार ऐन संशोधन नगरी अस्थायी शिक्षकको आन्तरिक प्रतिस्पर्धा गराउन सम्भव छैन। मन्त्रालय ऐन संशोधनको मस्यौदा तयारीमा लागेको छ।

सरकार र शिक्षक युनियनबीच ११ कात्तिक २०६६ मा भएको १४ बुँदे सहमतिमा २१ साउन २०६१ अघि नियुक्त भई हालसम्म कार्यरत अस्थायी शिक्षकका लागि उमेरको हद नलाग्ने गरी आन्तरिक प्रतिस्पर्धाबाट स्थायी गर्ने उल्लेख छ। ऐनमा संशोधन नगरी यसको कार्यान्वयन गर्न मिल्दैन।

शिक्षक सेवा आयोगको आँकडा अनुसार, हाल प्राथमिक, निम्नमाध्यमिक र माध्यमिक तहमा गरी शिक्षकको करीब साढे २३ हजार पद रिक्त छ। आयोग पनि मन्त्रालयको निर्णय पखेर बसिरहेको छ। आयोगका अध्यक्ष उदयरज सोती

शिक्षा मन्त्रालयसामु धर्ना दिदै अस्थायी शिक्षक।

भन्छन्, “खुला विज्ञापन गर्नलाई त हामीलाई कुनै अप्ठेरो छैन तर, अस्थायी शिक्षकको मुद्दालाई कसरी सम्बोधन गर्ने भन्ने सवालमा मन्त्रालयले नीतिगत स्पष्टता नदिएसम्म हामीले विज्ञापन गरिहाल्न सक्दैनौं।”

अस्थायी शिक्षकलाई स्थायी गर्नुपर्ने, पेन्सन प्रयोजनका लागि अस्थायी सेवा

अवधि गणना गर्नुपर्ने माग राख्दै अस्थायी शिक्षक आन्दोलन समितिले काठमाडौं केन्द्रित आन्दोलन गरिरहेको छ। २१ साउन २०६१ सम्म कार्यरत शिक्षकले मात्रै आन्तरिक प्रतिस्पर्धामा सहभागिता हुन पाउने सम्झौताप्रति अस्थायी शिक्षकहरूले असन्तुष्टि जनाउँदै आएका छन्।

जनगणनामा ४२ हजार शिक्षक

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले आउँदो १-१३ असार २०६८ मा हुने राष्ट्रिय जनगणनाका लागि सार्वजनिक विद्यालयका ४२ हजार ५०० शिक्षक परिचालन गर्ने भएको छ। त्यसमध्ये ८ हजार ५०० निमावि शिक्षक सुपरीवेक्षक र ३४ हजार प्रावि शिक्षक गणकका रूपमा परिचालित हुनेछन्। यसमा ४० प्रतिशत महिला शिक्षक रहने जनाइएको छ।

जनगणनाका लागि छानिने शिक्षकलाई जिल्ला जनगणना कार्यालयले एक साताको प्रशिक्षण

दिनेछ। सुपरीवेक्षकलाई २२ वैशाख र गणकलाई २५ जेठदेखि यस्तो प्रशिक्षण दिइने जनाइएको छ। “हामीले तयार गरेको प्रश्नावली अनुसार विवरण सङ्कलन गर्ने विधिवारे शिक्षकहरूलाई प्रशिक्षण दिइनेछ”, विभागका उपमहानिर्देशक विकास विष्टले भने।

२०४८ सालदेखि जनगणनामा विद्यालय शिक्षकलाई परिचालन गर्न थालिएको हो। जनगणनामा शिक्षक परिचालन गर्नुको कारण वारे उपमहानिर्देशक विष्ट भन्छन्, “यो शिक्षकप्रति सरकारको विश्वास हो। शिक्षक समाजको अगुवा

भएकाले उसले गाउँको भाषा/संस्कृति, जनसङ्ख्या राम्रोसँग बुझेको हुन्छ। त्यसैले गणनाका लागि शिक्षकभन्दा योग्य अरु कोही हुँदैन।”

एकजना गणकले औसतमा १७५ देखि २०० घरधुरीको विवरण सङ्कलन गर्नुपर्नेछ। गणनामा खटिने सुपरीवेक्षक र गणक शिक्षकले शुरु तलब स्केलको १२० प्रतिशतका दरले क्रमशः दुई र एक महिनाको भत्ता पाउनेछन्। सरकारले जनगणना-२०६८ का लागि रु.१ अर्ब १८ करोड छुट्टयाएको छ।

सहमति कार्यान्वयन गर्न माग

नेपाल शिक्षक संघले सरकार र शिक्षक युनियनबीच भएको १४ बुँदे सहमति पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्न सरकारसँग माग गरेको छ । २३ देखि २६ चैतमा जनकपुरमा सम्पन्न संघको १५ औँ राष्ट्रिय प्रतिनिधि सभाले यस्तो माग गरेको हो ।

८ माघ २०६७ मा जारी शिक्षा नियमावली र शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीबाट सहमतिका आंशिक बुँदा मात्रै कार्यान्वयन भएको भन्दै पूर्ण कार्यान्वयनका लागि यथाशीघ्र शिक्षा ऐन संशोधन गर्न समेत संघले माग गरेको छ । साथै, निर्वाचनबाट विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी चयन

गर्दा विद्यालय राजनीतिक क्रीडास्थल वन्न पुगेको कारण देखाई संघले त्यस्तो प्रावधान खारेज गर्न माग गरेको छ । व्यवस्थापन समितिमा शिक्षक प्रतिनिधि सङ्ख्या बढाई एकजना महिला प्रतिनिधि अनिवार्य राख्नुपर्ने उसको आग्रह छ ।

शिक्षकलाई निजामती कर्मचारीसरह दुर्गम भत्ताको व्यवस्था गर्न, निम्नमाध्यमिक प्रथम र माध्यमिक द्वितीय श्रेणीको तलब समान गर्न, घरपायक सहुवाको लागि व्यवस्थापन समितिको सहमति चाहिने प्रावधान खारेज गर्न पनि संघले आग्रह गरेको छ । शिक्षकको नियुक्ति एकद्वार प्रणाली अनुरूप शिक्षक सेवा आयोगबाट गर्नुपर्ने उल्लेख गर्दै त्यसनिमित्त नयाँ

संविधानमा आयोगलाई संवैधानिक अङ्गको मान्यता दिन समेत संघले सुझाएको छ ।

उक्त सभाको उद्घाटन नेपाली काङ्ग्रेसका सभापति सुशील कोइरालाले गरेका थिए । आउँदा दिनमा पनि काङ्ग्रेसकै पक्षमा सशक्त ढङ्गले अधि बढ्ने निर्णय संघले गरेको छ । तथापि, संघलाई काङ्ग्रेसको शुभेच्छुक संस्था बनाइराख्ने कि त्यसबाट अलग गरेर विशुद्ध पेशागत संस्थाको रूपमा स्थापित गर्ने भन्ने सवालमा सहभागी प्रतिनिधिहरूबीच विवाद भएको थियो । सभामा देशभरका करीब ३०० प्रतिनिधिहरू सहभागी थिए ।

विज्ञान शिक्षक जिल्ला अधिवेशन:

विज्ञान शिक्षक समाज नेपाल, काठमाडौँ शाखाको प्रथम जिल्ला अधिवेशन २६ चैत २०६७ मा सम्पन्न भयो । सो अधिवेशनले कन्या मावि, यट्खाका शिक्षक गोपीकृष्ण पौडेलको अध्यक्षतामा १८ सदस्यीय कार्यसमिति चयन गरेको छ ।

तस्विर: प्रमोद आयाम

विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरूबाट अध्यापन गराइने यस काठमाडौँ शिक्षा क्याम्पसमा एम.एड.(अङ्ग्रेजी, नेपाली, स्वास्थ्य, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन र पाठ्यक्रम) बी.एड. एकवर्षे र तीनवर्षे (अङ्ग्रेजी, नेपाली, स्वास्थ्य, गणित, जनसंख्या, सामाजिक, शैक्षिक प्रशासन र सुपरिवेक्षण) +२ (शिक्षा, मानविकी, व्यवस्थापन र कम्प्युटर विज्ञानका कक्षा सञ्चालन भइरहेको छ ।
तीनथाना, काठमाडौँ, फोन: ४३१९८४३)

नयाँ वर्ष २०६८ को शुभकामना सहित क्याम्पसको वार्षिकोत्सव वैशाख १५, साँझ ४ बजे । सम्बन्धित सबैलाई निमन्त्रणा ।

- ✓ विभिन्न विषयका विशेषज्ञहरूद्वारा छुट्टै स्रोत कक्षाको व्यवस्था गरिएको ।
- ✓ वेबसाइट तथा नोटिसबोर्डमार्फत सूचना प्रदान र आधुनिक प्रविधिबाट अध्यापन ।
- ✓ कक्षा सञ्चालन साँझ ४ देखि ८ तथा प्रशासन दिनको १ देखि साँझ ८ बजेसम्म ।
- ✓ एम.एड. प्रथम वर्षको भर्ना आरम्भ बैशाख १७ गतेबाट ।

काठमाडौँ शिक्षा क्याम्पस

रामशाहपथ, भृकुटीमण्डप चोक, काठमाडौँ (पद्मोदय उमाविको भवन)

फोन: ०१-४२३०२४०, ६८५१०११६४६, ६८४१३२५००, ६८४१२६५४४

नोटिस बोर्ड नं.: क्याम्पस विशेष सूचना (१६१८०१४२३०२४०)

विद्यार्थी विशेष सूचना (१६१८०७०७३०२४१)

उक्त नं. हहमा नेपालभरिका लोकल फोनबाट सम्पर्क गर्न सकिने छ ।

E-mail: kscram@ksc.edu.np, URL: www.ksc.edu.np

पहिलो सामुदायिक शिक्षा क्याम्पस

आवरण सीप शिक्षा

बाबुराम विश्वकर्मा

खिया पुछौं धूलो टक्क्याऊँ

नेपालीहरूको औसत आयु ६५ वर्ष मान्दा, आजको एउटा विद्यार्थीले उच्च माध्यमिक तह (१२ कक्षा) उत्तीर्ण गर्ने आफ्नो जीवनको १८ प्रतिशत समय लगानी गरिसकेको हुन्छ। त्यस्तै, सरासर एसएलसी पास गर्ने किशोर-किशोरीहरूको १५ प्रतिशत आयु सकिइसकेको हुन्छ। अर्थात्, एउटा व्यक्तिका निती १० वा १२ वर्ष छोटो अवधि होइन। तर, त्यति धेरै समय र अन्य साधन-स्रोत समेत लगानीपछि प्राप्त हुने एसएलसी वा उमाविको प्रमाणपत्रले किशोर-किशोरी तथा अभिभावकहरूलाई के कति प्रतिफल दिन सक्छ त ? उनीहरू के कस्ता काम गर्न जान्ने वा गर्न सक्ने हुन्छन् त ?

सरकारी जागिर वा माथिल्लो तहको अध्ययनका निम्ति उनीहरू योग्य भएका हुनसक्छन्। तर, न्यून हुँदै गइरहेको सरकारी जागिरको अवसर कति जनालाई जुन सक्छ ? अथवा आफैँ आर्जन नगरी उच्च शिक्षा हासिल गर्न सक्षम आर्थिक हैसियत कतिको होला ? केही काम गरेर कमाउँदै पढ्दै गर्न पनि कतिपय तत्पर होलान्। तर तिनले एसएलसी वा उमावि तह पढ्दासम्ममा हात वा दिमागले गर्ने त्यस्ता के सीप सिकेका वा जानेका होलान्- जसले उनीहरूलाई रोजगारी जुराइदोस् !

निरन्तरको राजनीतिक अन्याय र अस्थिरता, स्थिर र दूरगामी शिक्षा नीतिको अभाव, राज्यले सदुपयोग गर्नु नसक्ने गरी शिक्षामा ओइरिएको विदेशी पैसा र प्रभाव, असङ्गत आर्थिक नीतिले उत्पन्न गरेको सामाजिक विश्रुद्धिखलता र घट्दो नैतिक-सामाजिक मूल्य तथा आत्माभिमानका कारण नेपालको स्कूल तहमा सीपमूलक शिक्षाको अस्तित्व सडुटमा पर्दै आएको छ। हुँदाहुँदा सीपमूलक विषयको पठनपाठन हुने सार्वजनिक स्कूल भेट्न समेत मुश्किल पर्न थालेको छ। सीपमूलक विषयप्रति सरकार, अभिभावक, शिक्षक, छात्रछात्रा सबैको रुचि र चासो हासोन्मुख छ। परिणामतः आज सीप सिकेर स्वरोजगारमा लाग्ने भन्दा औपचारिक अध्ययन पूरा गरेको प्रमाणपत्र बोकेर जागिर खोज्ने जमातको भीड बाक्लो भएको छ।

शान्ति विद्या गृहका गृह विज्ञानका छात्राहरू प्रयोगात्मक कक्षाका रूपमा मःम बनाउने अभ्यास गर्दै। साथमा गृह विज्ञानकी शिक्षक यशोदा ताम्गाकार।

काठमाडौंको डिल्लीबजारस्थित विजय स्मारक उमाविबाट भर्खरै एसएलसी दिएकी छात्रा विनिता तिमिल्सेनाले ऐच्छिक दोस्रो समूहमा गृह-विज्ञान विषय लिएकी थिइन्। कक्षा ८ र १० मा पढेको गृह-विज्ञानले उनलाई व्यावसायिक रूपमा खानाका विभिन्न परिकार बनाउने, गृह सजाउने, कपडा नाप्ने, काट्ने र सिलाउने, साना नानीहरूका लागि ऊनीका खेलौना, ऊनी कपडा बनाउने आदि सीप सिकाएको छ। गृह-विज्ञान अध्ययन गरेकै कारण विनिताले पढाइ पूरा गरेपछि काठमाडौंमै 'टेलरिड' खोल्ने सपना बुनेकी छन्। उनी भन्छिन्, "कृकिड, टेलरिड र ऊनी कपडा तथा खेलौना बनाउन जानेकाले जागिर खोज्नेतिर भन्दा टेलरिड खोल्ने सोच बनाएकी छु।"

तर, कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा विषय लिएका विनिताका सहपाठीहरू सुनिता महर्जन र कञ्चन मगरमा पढाइ सकेपछि व्यवसाय गर्नेभन्दा जागिर खोज्ने मनस्थिति बन्दै गएको छ। उनीहरूले अध्ययन गरेको विषय 'व्यावसायिक' विधाभित्र परे पनि महर्जन र मगरमा पेशा वा व्यवसाय गर्ने आत्मविश्वास पलाउन सकेको छैन। सुनिता र कञ्चनले कक्षा ८ र १० मा कार्यालय सञ्चालन र लेखामा सिकेका गोश्वारा भौचर, वासलात, नाफा तथा नोक्सान, खर्चको फाँटवारी आदि विषय कुनै कम्पनी/कार्यालयमा रोजगारी पाएपछि मात्र काम लाग्छन्।

तर व्यावहारिक जीवनमा तुरुन्तै काम लाग्ने विषय भए पनि गृह-विज्ञान जस्ता सीपमूलक विषयहरू अभिभावक र छात्रछात्राको रोजाइमा पर्न छाडेको छ। २०३५ सालदेखि विजय स्मारकमा गृह-विज्ञान पढाउँदै आएको भावना चित्रकार आफूले पढाउने विषय पढ्दापढ्दै उपयोगमा आउने खालको भए पनि सरकार र समाजको उपेक्षाको सिकार भएको ठान्छन्। उनको कथन छ, "यो विषयले मानिसलाई काम गर्न सिकाउँछ तर जागिर खोज्नेहरूको भीडले गृह-विज्ञानप्रति छात्रछात्राको रुचि र आकर्षण घट्दै गएको छ।" चित्रकारले २०३३ सालमा सानोठिमी क्याम्पसबाट बस्त्र सिलाइ-बुनाइमा स्नातक सकेर बाँकेको मङ्गलप्रसाद विद्यालयबाट गृह-विज्ञान पढाउन थालेकी थिइन्। उनी थप्छिन्,

"मैले पढाएकी काठमाडौंकी करुणा महर्जनले मेरै घरनजिकै टेलरिड खोलेकी छन्, अरू धेरैले विभिन्न पेशा अपनाएर राम्रोसँग जीवन निर्वाह गरेका छन्।"

गृह-विज्ञान अध्ययन गर्ने छात्रछात्रा र उक्त विषय पढाइ हुने विद्यालय घट्दै गएकाले अहिले उक्त विषयका पाठ्यपुस्तक छापिन छाडेका छन्। कक्षा १० को पाठ्यपुस्तक नपाएका कारण विनिताले शिक्षकसँग रहेको पुरानो पुस्तक फोटोकपी गरेर पढिन्। किताब मात्रै अभाव भएको नभई विजय स्मारकमा गृह-विज्ञानको पठनपाठनका लागि आवश्यक पर्ने शैक्षिक सामग्रीहरू समेत तितरबितर हुँदै गएका छन्।

कक्षा १० को गृह-विज्ञानमा खाना, खानाको परिचय, खानाको काम र महत्त्व, खाद्यवस्तुको वर्गीकरण, सन्तुलित भोजन, पोषण तत्व, कार्बोहाइड्रेड, प्रोटीन, भिटामिन, खनिज पदार्थ, चिल्लो पदार्थ, सन्तुलित भोजन र दैनिक खानाको योजना आदिका बारेमा दैनिक जीवनमा उपयोगी हुने विषयवस्तु राखिएको छ। त्यस्तै पानी र पानीको महत्त्व, पानी शुद्ध बनाउने तरिका पनि उक्त विषयमा समेटिएको छ। विनिता भन्छिन्, "पानी शुद्ध बनाउने तरिका, मिश्रित तरकारीको रेसिपी, मकैको रोटीको रेसिपी, बाराको रेसिपी, सन्तुलित जाउलोको रेसिपी बनाउन पनि सिकेकी छु। खाना बनाउने र घरको प्रबन्ध गर्नेबारे धेरै कुरामा आत्मविश्वास छ।"

गृह-विज्ञानमा दिइएका शौचालयको व्यवस्था, शौचालयका प्रकार, पारिवारिक बजेट, समय, शक्ति र श्रमलाई बचाउन घरेलु उपकरण, घरेलु दुर्घटना, फुर्सदको समयको सदुपयोग जस्ता पाठहरू जो सुकैका निमित्त सीपमूलक लाग्छन्। उदाहरणका लागि कक्षा १० को गृह-विज्ञानको घरेलु दुर्घटना पाठ अन्तर्गत पृष्ठ ७७ मा ग्यास चुल्होबाट हुने दुर्घटनाबाट बच्ने उपाय यसरी सुझाइएको छ- "ग्यासको चुल्हो राखिने ठाउँमा हावा आवतजावत हुने खालका ञ्यालहरू हुनुपर्छ। किनभने ग्यास ञ्यालबाट बाहिर गइराखोस् र कोठा नगुम्सियोस्। केही गरी ग्यास चुलिएको भए गन्ध थाहा पाउनुपर्छ र ग्यासको स्टोभ बाल्नुभन्दा पहिला ञ्यालढोका थुनिराखेको भए खोलेर पाँच मिनेट जति छोड्नुपर्छ ताकि ग्यास सबै बाहिर जाओस् अनि मात्र चुल्हो

बाल्नुपर्छ। यसरी होस पुऱ्याई काम गरेमा दुर्घटना कमै हुन्छ।"

काठमाडौंको क्षेत्रपाटीस्थित कन्या मन्दिर उमाविमा पनि कक्षा ८ र १० मा व्यावसायिक विषयको रूपमा गृह-विज्ञान विषयको पढाइ हुने गरेको छ। तर, सामाजिक उपेक्षाका कारण गृह-विज्ञानका शिक्षक र छात्रछात्राको उक्त विषयप्रतिको अभिरुचि र पढ्ने जाँगर मर्दै गएको छ। उक्त विषयको पठनपाठनका लागि किनिएका सामग्री स्कूलमा त्यसै थन्किएका पाइन्छन्।

दुई वर्षअघिसम्म लैनचौरको शान्ति विद्या गृहमा औद्योगिक शिक्षा पठनपाठन हुन्थ्यो। तर, छात्रछात्राले उक्त विषय अध्ययन गर्ने रुचि देखाउन छोडेपछि सो विद्यालयले औद्योगिक शिक्षा हटाएको छ। औद्योगिक शिक्षा विषयका शिक्षक समेत रहेका उक्त विद्यालयका प्रअ मुकुन्दप्रसाद श्रेष्ठका अनुसार औद्योगिक शिक्षा पढ्ने छात्रछात्राको सङ्ख्या अन्तिम वर्षमा पनि ११५ थियो। अभिभावकले आफ्ना छोराछोरीले पढेर काम गर्नुको साटो जागिर खाउन भन्ने ठानेको र सीपमूलक विषयप्रति सरकारले बेवास्ता गरेका कारण हटाउनु परेको उनको कथन छ। औद्योगिक शिक्षाको पठनपाठनका निमित्त स्कूलले किनेका फलामे औजार अहिले दराजमा थन्किएर खिया लागि सकेका छन्। उक्त विषयको सट्टामा अहिले शान्ति विद्या गृहमा लेखा तथा कार्यालय सञ्चालन विषयको पठनपाठन हुने गरेको छ।

सार्वजनिक स्कूलमा अहिले मुस्कलले पढाइ हुने गृह-विज्ञान, कृषि शिक्षा, कम्प्युटर शिक्षा तथा औद्योगिक शिक्षा जस्ता विषय सीपमूलक तथा व्यावसायिक हुन्। तर, विद्यार्थीको जीवनमा तत्कालै उपयोग हुनसक्ने अनि पढेपछि जागिर खोज्ने रुन्छटमा लाग्नुको सट्टा आफैले काम गर्न सकिने यस्ता विषयलाई विद्यालयहरूले धमाधम हटाउन थालेका छन्। छात्रछात्राको अनाकर्षण, सम्बन्धित विषय पढाउने शिक्षक र व्यावसायिक विषय पढाउनका लागि स्कूलमा अनुकूल वातावरणको अभाव तथा व्यावसायिक विषयप्रति सरकारी उदासीनता आदि कारणले सामुदायिक विद्यालयमा व्यावसायिक विषयको अस्तित्व समाप्त हुन थालेको छ। व्यावसायिक विषयका पुराना शिक्षकको अस्तित्वका निमित्त केही स्कूलले त्यस्ता विषय निरन्तरता दिए पनि ती विषय पढ्ने

आवरण सीप शिक्षा

विद्यार्थीको सङ्ख्या भने निराशाजनक रूपमा घट्दै गएको छ ।

पाठ्यक्रम/पाठ्यपुस्तक छैन

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रममा कक्षा ८ र १० को ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा जम्मा २४ वटा सीप तथा व्यावसायिक विषय सूचीकृत छन् । तर, २४ मध्ये देशभरिका सरकारी स्कूलमा जम्मा १४ वटा विषय मात्र पढाइ हुने गरेका तथ्य परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले एसएससीमा जम्मा १४ वटा विषयको मात्र प्रश्नपत्र बनाएवाट स्पष्ट हुन्छ । पनिकाको रेकर्डमा १०० पूर्णाङ्कको ऐच्छिक दोस्रो पत्रमा कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा, कृषि शिक्षा, शिक्षा, कम्प्युटर विज्ञान, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा, गृह-विज्ञान, औद्योगिक शिक्षा, बेतबाँस शिल्प कला, खाद्य विज्ञान, वस्त्र सिलाइ-बुनाइ, सङ्गीत, चित्रकला, लेखा-परीक्षण र पत्रकारिता विषय अस्तित्वमा देखिन्छन् । पनिकाको परीक्षा शाखाका अधिकृत देवीरञ्जन हुमागाईका अनुसार यी १४ विषयमध्ये तुलनात्मक रूपमा कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा, कृषि शिक्षा र कम्प्युटर विज्ञानमा छात्रछात्राको चाप बढी छ ।

ऐच्छिक दोस्रोमा राखिएकामध्ये धेरैजसो सीपमूलक विषयको अस्तित्व सकिँदै गएको पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले पनि स्वीकार गरेको छ । आफ्नो सूचीमा रहेका २४ विषयमध्ये २०६४ सालमा

केन्द्रले कक्षा ८ र १० का ऐच्छिक दोस्रो समूह (जसलाई औपचारिक रूपमा व्यावसायिक विषय भनिएको छैन) मा शिक्षा, कार्यालय सञ्चालन र लेखा, कृषि शिक्षा, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा र कम्प्युटर विज्ञानलाई मात्र राखेको छ । पाविके र पनिकाको सूची भिडाउँदा पाविकेको सूचीका टाइपिङ र सर्ट्ट्यान्ड, प्राकृतिक चिकित्सा, वाद्यवादन, वास्तुकला, फोटोग्राफी, योग शिक्षा, हस्तकला, आयुर्वेद र प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अस्तित्व नै समाप्त भइसकेको देखिन्छ । विद्यालयले यी विषयको पठनपाठन गर्न छाडेकाले अथवा कति विषयको पढाइ नै शुरु नभएकाले केन्द्रले पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्न समेत छाडेको छ । २०६४ मा छापिएको माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम भाग २ मा शिक्षा, कार्यालय सञ्चालन र लेखा, कृषि शिक्षा, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा र कम्प्युटर विज्ञानका मात्र पाठ्यक्रम समेटिएका छन् ।

हिजोको व्यावसायिक शिक्षा

व्यावसायिक विषय अन्तर्गत कृषि शिक्षा लिएर २०२८ सालमा एसएलसी उत्तीर्ण शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रका निर्देशक ज्ञानी यादव त्यतिबेला सरकारी नोकरीमा नलागेको भए कृषि पेशा अपनाउने अवस्थामा रहेको बताउँछन् । उनले भने, “हाम्रो पालामा स्कूलमा व्यावसायिक विषयको पढाइ धेरै राम्रो थियो, म किसानको छोरो हुँ, कृषि शिक्षा पढेँ, जागिरतिर

नआएको भए म कृषि पेशामा लाग्थे ।” आफ्ना सहपाठीमध्ये धेरैले कृषि शिक्षा, बागबानी, कुखुरा तथा माछापालन जस्ता विषय पढेर धनुषामा विभिन्न व्यवसाय अँगालेको यादव बताउँछन् । उनका अनुसार सरकारी स्कूलमा व्यावसायिक विषयको पठनपाठन २०२८ सालदेखि २०३८ सालसम्म धेरै राम्रोसँग चलेको थियो । सरकारी स्कूलमा व्यावसायिक विषयको पठनपाठन ध्वस्त भएकै कारण देशमा बेरोजगारी र हिंसा उकालो लागेको ठान्नेहरू धेरै भेटिन्छन् ।

नेपालमा व्यावसायिक विषयको औपचारिक पढाइ २०१६ सालदेखि बहुउद्देश्यीय विद्यालयको माध्यमबाट शुरु भए पनि राष्ट्रिय पाठ्यक्रमले व्यावसायिक विषयलाई आत्मसात् गर्नुमा नयाँ शिक्षा पद्धति योजना २०२८ को ठूलो भूमिका छ । उक्त योजना अनुसार पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्रकाशित गरेको माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रमको भूमिकामा भनिएको छ- ‘माध्यमिक तहका पाठ्यक्रमको उद्देश्य विद्यालयहरूमा विभिन्न व्यावसायिक विषयहरूको ज्ञान छात्रछात्राहरूलाई दिई उत्पादनशील र उपयोगी नागरिक तयारी पारी राष्ट्र विकासको निमित्त दक्ष कार्यकर्ता तयार गर्दै जनशक्तिको बढ्दो आवश्यकता पूर्ति गर्नु हो । यस तहमा प्रवेश गर्ने छात्रछात्राले व्यावसायिक विषयको प्रारम्भिक ज्ञान प्राप्त गरी सक्ने छन् ।’ नयाँ शिक्षा पद्धति योजना २०२८ ले शिक्षाको उक्त उद्देश्य पूर्ति गर्नका

बाबुराम

शान्ति विद्यागृह,
लैनचौरका प्रभु तथा
औद्योगिक शिक्षा
विषयका शिक्षक
मुकुन्दप्रसाद श्रेष्ठ
खिया र धुलो लागेको
औद्योगिक शिक्षाका
प्रयोगात्मक सामग्री
देखाउँदै ।

सीप शिक्षाको सम्झना !

विराटनगरको सत्यनारायण उच्च माविमा २०४५ सालमा सञ्चालित खाद्य विज्ञान विषयको प्रयोगात्मक परीक्षामा सम्मिलित कक्षा १० का विद्यार्थी। विषय शिक्षक नीलम श्रेष्ठका अनुसार त्यतिबेला खाद्य विज्ञान विषय लिने विद्यार्थीको सङ्ख्या ७० जनासम्म हुन्थ्यो। २०६७ मा कक्षा १० मा खाद्य विज्ञान लिने विद्यार्थी २४ जना मात्रै थिए। खाद्य विज्ञान विषयमा विद्यार्थी सङ्ख्या घट्न थालेपछि सो विद्यालयले अर्को वर्षदेखि यो विषय हटाउने निर्णय गरेको छ।

लागि विद्यालय संरचनालाई साधारण, व्यावसायिक र संस्कृत माध्यमिक गरी तीन वर्गमा विभाजन गरेको थियो। साधारण विद्यालयमा विद्यालय घण्टीको २० प्रतिशत समय व्यावसायिक विषय र ८० प्रतिशत समय अरु विषय पढाउन निर्धारण गरिएको थियो। त्यस्तै व्यावसायिक विद्यालयमा चाहिँ व्यावसायिक विषयको पढाइका निम्ति ३०-४० प्रतिशत समय खर्चिने गरिएको थियो। त्यस योजना अनुसार साधारण र व्यावसायिक स्कूलमा अन्नखेती, बागवानी, कुखुरापालन, पशुपालन र दुग्ध व्यवसाय, बस्त्र सिलाई-बुनाइ, टाइप तथा संकेत लिपि, लेखा, शिक्षा, बिजुली फिटिङ जस्ता सीप र व्यवसायमूलक विषयको पठनपाठनको व्यवस्था गरिएको थियो। तर, नयाँ शिक्षा पद्धति योजनाको आवधिक मूल्याङ्कनपछि सरकारले २०३८ सालमा व्यावसायिक विषयलाई सरकारी विद्यालयबाट हटाएको थियो। यसपछि विद्यालय शिक्षामा व्यावसायिक विषयको अभाव हुँदै गएको पाइन्छ।

खाँचो अग्रसरताको

विद्यालय तहमा व्यावसायिक विषय हटाएको २८ वर्षपछि लागू गरिएको विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना (एसएसआरपी २०६६-७२) मा प्राविधिक शिक्षा तथा

व्यावसायिक शिक्षालाई परीक्षणका निम्ति मात्र समेटिएको छ। उक्त योजनामा कक्षा ६-८ सम्मको पाठ्यक्रममा आधारभूत जीवनोपयोगी सीप र व्यावसायिक सीपका प्रारम्भिक विषयवस्तुलाई एकीकृत गर्ने, माध्यमिक शिक्षाका लागि व्यावसायिक पाठ्यक्रमको विकास गर्ने, देशभरिका १०० सामुदायिक स्कूलमा सीप, पेशा र व्यवसायमूलक विषयको प्रयोग र परीक्षण गर्ने कार्यक्रम तय गरिएको छ। यसका निम्ति पाँच वर्षमा डेढ करोड अमेरिकी डलर खर्च लाग्ने सरकारी अनुमान छ। दाताको इशारा र सहयोगमा लागू गरिएको एसएसआरपी पूर्णतः कार्यान्वयन हुने वा नहुने द्विविधा बाँकी नै रहेको अवस्थामा पेशा, व्यवसाय र प्रविधि विषय देशभरिका १०० स्कूलमा परीक्षण हुन्छ भनेर ढुक्क हुने आधार छैन। त्यस्तै शङ्का व्यक्त गर्दै शिक्षाविद् डा. भवानीशङ्कर सुवेदी भन्छन्, "शिक्षक संस्था र सरोकारवालाले आत्मसात गर्न नसकेको एसएसआरपीको भविष्य नै अनिश्चित छ भने व्यावसायिक शिक्षा कसरी सबै स्कूलमा होला र!" उक्त योजना अनुसार, सरकारले कक्षा ६ देखि ८ सम्मका निम्ति पूर्वव्यावसायिक शिक्षाको साटो पेशा, व्यवसाय र प्रविधि शिक्षाको पठनपाठनका निम्ति पाठ्यक्रम तयार गरेको छ। ती विषय शिक्षणका निम्ति योग्य शिक्षक

तयार पार्ने काम भने बाँकी नै देखिन्छ।

स्कूलमा सीपमूलक विषयको अस्तित्व समाप्त भए पनि सरकारले शिक्षाको उद्देश्यमा सीपयुक्त जनशक्ति तयार गर्ने कुरालाई प्राथमिकता दिन छाडेको छैन। स्थानीय, राष्ट्रियस्तरका व्यवसाय, पेशा एवं रोजगारीका साथै आवश्यकता अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय रोजगारीतर्फ उन्मुख उत्पादनमुखी र सीपयुक्त नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने कुरालाई शिक्षाको एउटा महत्त्वपूर्ण राष्ट्रिय उद्देश्यको रूपमा अङ्गीकार गरिएको छ। त्यस्तै माध्यमिक शिक्षाका विभिन्न उद्देश्यमध्ये राष्ट्र विकासका लागि सक्षम, आत्मनिर्भर, सीपयुक्त र तालिमप्राप्त मानव स्रोत उत्पादन गर्ने, यसका लागि छात्रछात्रामा प्राविधिक र व्यावसायिक सीप विकास गर्ने तथा श्रमप्रति सम्मान गर्न सिकाइ आत्मनिर्भर हुन जीवन निर्वाहका लागि आयआर्जन गर्न प्रेरित गर्ने आदि रहेका छन्। तर, उद्देश्य अनुसारको योजना र कार्यक्रम बनाउन सरकारले देखाएको उदासीनताले शिक्षाको उल्लिखित उद्देश्य पूरा हुनसकेको छैन। परिणामतः सरकारी स्कूलमा पढाइ हुने धेरैजसो विषयले विद्यार्थीलाई स्वावलम्बी र आत्मनिर्भर हुन प्रेरित गर्नुको सट्टा प्रमाणपत्र कोलामा बोकेर जागिर खोज्नतिर लाग्न बाध्य पारेको देखिन्छ।

एक्काइसौं शताब्दीका सीप !

नेपालमा आजकाल जे कुरामा पनि 'एक्काइसौं शताब्दी' जोडेर कुरा गर्ने चलन नै बनिसकेको छ। तर त्यो अकारण भने छैन। त्यसलाई हामी नेपालीहरू कति अगाडि बढनुछ, कति ठूलो फड्को मार्नुछ या कति धेरै विकास गर्नुछ भन्ने कुराको प्रतीकात्मक अभिव्यक्तिका रूपमा लिन सकिन्छ। निःसन्देह, एक्काइसौं शताब्दीको विश्व हाराहारीमा पुग्नका लागि हामीले केही महत्त्वपूर्ण क्षेत्रमा अभूतपूर्व प्रगति हासिल गर्नु जरुरी छ। त्यसनिम्ति हामीलाई नभई नहुने कुरा हो- दिमागी र हाते सीप। तर हाम्रा लागि कुन-कुन र कस्ता सीप आवश्यक होला? भनेर परिभाषित गर्न सजिलो छैन। हाम्रा आधिकारिक निकायले पनि यसलाई परिभाषित गरेका छैनन्। तथापि संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालकोष (युनिसेफ), विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन, 'एक्काइसौं शताब्दीका लागि साझेदारी कार्यक्रम' नामक अमेरिकी अभियानले सफल जीवन जिउनका लागि एउटा मानिसमा के कस्ता सीपहरू आवश्यक हुन्छन् भनेर केही हृदयसम्म रेखाङ्कित गरेका छन्। त्यसैमा आधारित भएर यहाँ नेपालको सन्दर्भमा उपयोगी हुनसक्ने केही सीप पहिचान गर्न खोजिएको छ:

१

आफूलाई चिनाउ

पहिले-पहिले हाम्रा स्कूलहरूमा गुरुहरूले तिमी को जस्तो बन्ने भनेर सोध्थे। "हो, त्यस्तै बन्नुपर्छ बाबु" भनेर सल्लाह दिन्थे। त्यसैले उसबेलाका प्रायःजसो छात्रछात्राहरू आफ्ना आदर्श व्यक्ति जस्तै बन्न कोशिश गर्दथे। तर त्यस्तो सोच र व्यवहार सही थिएन। किनकि कोही पनि मानिस जतिसुकै क्षमतावान् र प्रतिभाशाली भए पनि अर्को जस्तो बन्न सक्दैन। पूर्वीय दर्शनदेखि पश्चिमका आधुनिक शिक्षाका सिद्धान्तकारहरूको समेत यस कुरामा समान धारणा रहेको छ: 'हरेक मानिस आफैँ बन्न जन्मिएको हो, अरू कोही होइन।' आदर्श व्यक्तित्वहरूबाट पक्कै पनि धेरै कुरा सिक्न सकिन्छ। सिक्नु पनि पर्छ। तर व्यक्तिले सर्वप्रथम आफैँलाई चिन्नु बूझ्नु (आफ्नो रुचि, सामर्थ्य र सीमा) पर्छ। आफ्नो क्षमताको पहिचान गरेर त्यसलाई नै फकाउने फुलाउनेतिर लाग्नुपर्छ। यस मामिलामा बहुसङ्ख्यक नेपालीमा ठूलो अलमल र द्विविधा भेटिन्छ। आफूलाई चिनिसकेपछि मानिसले आफ्नो जीवनको ठोस लक्ष्य आफैँ निर्धारण गर्नुपर्छ, बाबुआमा, शिक्षक वा अरू कसैले होइन। त्यस्तै आत्मनिरीक्षण गर्न पनि समर्थ हुनुपर्छ।

२

सिक्ने, सिकेको कुरा छाड्ने र नयाँ कुरा सिकाउ

एउटा 'रुटिन-जीवन'मा हामीलाई केही पनि कुरा नयाँ भइरहेको छैन जस्तो अनुभव हुन्छ। हरेक दिन हामी खाने, काम गर्ने र सुत्ने लगायतका उही क्रियाकलाप दोहोर्त्याइरहेका छौं, के पो नयाँ भइराखेको छ र जस्तो लाग्छ। तर त्यो सत्य होइन। सत्य त के हो भने हरपल जे भइरहेको

हुन्छ, नयाँ भइरहेको हुन्छ, चाहे त्यो हाम्रो व्यक्तिगत जीवनमा होस् वा सामाजिक जीवनमा कुनै पनि कुरा दोहोरिदैनन्। हाम्रो जीवनमा मात्र होइन, यो संसार र ब्रह्माण्डमै हरपल जे भइरहेछ नयाँ भइरहेको छ। त्यसैले हामीले पनि हरपल नयाँ नयाँ कुरा सिक्न आफूलाई तयार बनाएर राख्नुपर्छ। अतः स्कूल वा विश्वविद्यालयको जीवनमा धेरै कुरा सिक्यो, पढ्यो, जान्यो, अब पुर्यो भनेर सोच्नु कुनै पनि दृष्टिले सही र वैज्ञानिक हुँदैन। जो मानिसले आफूलाई समकालीन मान्यता वा विचारबाट सापेक्ष रूपमा खुला राख्छ, उसले नै सबैभन्दा बढी सिक्न सक्छ।

हिजोसम्म केही नयाँ कुरामा राम्रो पकड जमाए जीवन राम्रोसित चलन सक्थ्यो भने अब त्यसरी मात्र काम नचल्ने भइसकेको छ। किनकि हिजोका कतिपय ज्ञान आज असान्दर्भिक भइसकेका छन् भने हिजो सिकिएका कैयन् कुराले आज काम गर्न छाडिसके। हिजो अँगालिएका कतिपय मूल्यमान्यता, सोच र कार्यशैलीले नै जीवनलाई जटिल बनाइरहेको हुनसक्छ। मूल्यमान्यता, सामाजिक राजनीतिक संरचना र संस्था सबै मानिसको सुखमय र जीवनलाई सहज बनाउन निर्मित हुन्। त्यसले रुन् व्यक्तिगत वा सामाजिक जीवन नै दुरुह बनायो भने त्यसलाई त्यागिदिनु पर्छ। त्यसैले अब हामीसँग नयाँ कुरा सिक्ने रुचि र सीप भएर मात्र हुँदैन, सिकेका कुरा छाड्नु/विसर्जन (unlearn) सक्ने सीप र क्षमता पनि चाहिएको छ। सिकेको कुरा छाड्न सकियो भने मात्र नयाँ शिराबाट पुनः सिक्न (relearn) सकिन्छ।

३

सृजनशीलता एवं नवीनता

कुनै पनि कुरालाई भिन्न तरिकाले सोच्ने वा भएकै कुनै चीजलाई नयाँ तरिकाले

प्रस्तुत गर्ने सीप या कलाको नाम हो, सृजनशीलता । हरेक व्यक्तिसित केही न केही सृजनशीलता पक्कै हुन्छ । यसलाई विभिन्न क्रियाकलापको माध्यमबाट उजागर गर्न सकिन्छ । व्यक्तिमा सृजनशीलताको विकास गराउने काम मूलतः स्कूलले नै गर्नुपर्दछ । सृजनशील सोचमा मुख्यतः चारवटा कुरा पर्छन्: १) नयाँ सम्भावनाको ढोका खोल्नु, २) जोखिम मोल्न उद्यत हुनु, ३) परीक्षण र सम्भावनाको खोजी गर्नु, ४) आफूसित भइरहेको ज्ञानलाई नयाँ तरिकाले प्रयोग गर्नु ।

व्यक्तिले आफूलाई जति बढी खोज्दै (Explore) जान्छ उसको सृजनशीलता उति नै बढ्छ । यही सृजनशीलताले नै मानिसलाई नवीन कुरा सृष्टि गर्न (innovative) समर्थ बनाउँछ । जति बढी सृजनशील भयो, वस्तु वा सेवाको उत्पादन- वितरणमा होस् वा सामाजिक/मानवीय सेवाको क्षेत्रमा होस् ठोस र मौलिक योगदान उति नै बढ्न जान्छ । स्कूलका सन्दर्भमा होस् वा पेशा व्यवसाय गर्दा; अमेरिकीहरू जहिले पनि एउटै शब्द दोहोर्‍याइरहन्छन्, (भिन्न होऊ, नयाँ कुरा गर, नयाँ कुरा देखाऊ) 'मेक डिफरेन्स' । 'नयाँ छुट्टै केही गर्ने' मन्त्रले काम गरेका कारण अमेरिका आज यति समृद्ध बन्न सफल भएको हो ।

8

समालोचनात्मक सोच, निर्णय क्षमता र समस्या समाधान

कान छान्न छाडेर कागको पछि लाग्नु हुन्न भन्ने नेपाली उखानले समालोचनात्मक सोचलाई गहिरोसित पक्केको छ । कुराकानीका क्रममा वा मिडियाबाट आएका आफ्नो चासोका कुरालाई सोझै स्वीकार नगरी आवश्यकतानुसार सत्यापन जाँच्ने, त्यो कुरा या काम किन भयो भनी कारण खोज्ने र त्यसबाट व्यक्ति या समाजलाई पर्न सक्ने सकारात्मक या नकारात्मक कुराहरूको विश्लेषण गर्ने सीप चाहिन्छ । समस्या समाधानका वैकल्पिक उपायहरू खोज्न आफैं अग्रसर हुनुपर्छ ।

समालोचनात्मक सोचले परम्परागत कुराहरूको वस्तुनिष्ठ विश्लेषण गरेर त्यसका सकारात्मक पक्षहरू ग्रहण गर्न प्रेरित गर्ने मात्र होइन, पुराना कुराहरूलाई नयाँ तरिकाले प्रयोगमा ल्याउन पनि मद्दत गर्छ । मानिसमा समस्या समाधानमुखी सोचको विकास युवावयमा प्रवेश नगर्दै गरिदिनुपर्छ । हरेक समस्याको समाधान सम्भव छ । प्रत्येक सङ्कट आफैंमा एउटा अवसर हो; त्यसलाई सकारात्मक अवसरमा बदल्न सकिन्छ भन्ने तरिकाले सोचन सिकाउनुपर्छ । मानिसलाई समस्या बढाउने नभएर समाधानमुखी तुल्याउनुपर्दछ ।

स्कूले केटाकेटीहरूमा निर्णय क्षमताको विकास हुनु नितान्त आवश्यक छ, किनकि सफल जीवनको लागि यो अत्यावश्यक हुन्छ । स्कूलसँग सम्बन्धित निर्णय प्रक्रियाहरूमा उनीहरूको अधिकतम सहभागिता, समूह

कार्यलगायतका शिक्षण सीपहरूमार्फत त्यस्तो क्षमताको विकास गर्न सकिन्छ ।

उद्यमशीलता

नेपालका स्कूलहरूमा अझै पनि व्यक्तित्व निर्माणमा भन्दा घोकन्ते विद्यामा जोड दिइन्छ । शायद त्यसैले होला, स्कूल पार गरिसक्दा पनि हाम्रा अधिकांश विद्यार्थीहरूमा 'केही गर्ने' आत्मविश्वास कमै भेटिन्छ । ऊर्जावान उमेरमा 'केही गरौं' भन्ने भावना त हरेकमा हुन्छ, तर बाञ्छित आत्मविश्वासको कमीले त्यसलाई व्यवहारमा अभिव्यक्त गर्न सकेको पाइँदैन । त्यस्तै; 'म यो काम आफैं शुरु गर्छु' वा 'मैले स्कूल सकेपछि फलानो नयाँ काम गर्ने सोच बनाएको छु' भन्ने भनाइ सुन्न हतपत्त पाइँदैन । त्यसको एउटा कारण हो, उद्यमशील अवधारणाको अभाव । खासमा माध्यमिकदेखि उच्च माध्यमिक तहको चार वर्षको अवधिमा विद्यार्थीहरूमा उद्यमशीलताको सोच विकसित गराउने काम शिक्षककै हो । त्यसका लागि शिक्षकले सर्वप्रथम विद्यार्थीमा आत्मविश्वास जगाउनुपर्छ । आत्मविश्वासी मानिस मात्रै 'केही गर्ने' अटोट लिन र त्यसलाई सफल पार्न निरन्तर लागि रहन सक्छ । त्यस्तै आफ्नो अटोटलाई सार्थक तुल्याउन आवश्यक साधन-स्रोतको जोहो गर्ने क्षमता, आवश्यक प्रविधिको ज्ञान र त्यसको उपयोग गर्ने दक्षता चाहिन्छ । यी सबै कुरालाई सार्थक नेतृत्व प्रदान गर्ने दक्षता पनि स्कूले शिक्षाले दिनुपर्दछ ।

अन्तर वैयक्तिक सीप

प्रभावकारी सञ्चार: मनमा लागेको कुरा बोलेर वा लेखेर प्रभावकारी तरिकाले व्यक्त गर्न सक्षम हुनुपर्दछ । आफ्ना अनुभूतिहरूलाई अभिव्यक्त गर्न समर्थ हुनुपर्दछ । त्यस्तै अरूका कुरा धैर्यपूर्वक सुन्ने क्षमता चाहिन्छ र सुनिसकेपछि कसैलाई आरोप नलगाइकन प्रतिक्रिया वा पृष्ठपोषण दिने सीप हुनुपर्दछ ।

सम्झौता र असहमति: द्वन्द्व या असहमतिहरूको बीचबाट मिलनबिन्दु खोज्ने र सम्झौता गर्ने सीप चाहिन्छ । यदि सम्झौता गर्न नसकिने अवस्था छ भने सौहार्द वातावरणमा असहमति राख्ने र विना कैफगडा असहमति राखेर सँगै बस्न या काम गर्न सक्ने क्षमता पनि केटाकेटीहरूमा विकास भइसकेको हुनुपर्दछ ।

सहकार्य: अरूलाई सम्मान गर्ने, अरूका योगदान र भिन्न शैलीलाई पनि उत्तिकै सम्मान गर्ने, आफ्नो क्षमताको मूल्याङ्कन गरी साक्षा लक्ष्यका लागि समूहमा मिलेर काम गर्ने तथा सकेको योगदान दिने सीप, कला र आँट विद्यार्थीले विद्यालय तहमै सिक्न पाउनुपर्छ ।

अरूलाई सुन्ने: अरूको कुरा (अनुभूति) सुन्ने । भावना बुझ्ने । बुझेको कुरा अभिव्यक्त गर्ने ।

वकालत: आफ्ना दृष्टिकोण या अन्तरात्माको आवाजबाट अरूलाई प्रभावित गर्ने । धेरै मानिसहरूको बीचमा

सञ्जाल बनाउने र तिनलाई परिचालन गर्न उत्प्रेरित गर्ने ।

आत्मविश्वास: कसरी आत्मविश्वास जगाउन र बढाउन सकिन्छ भन्ने तरिका थाहा पाएको हुनुपर्छ ।

जागृति: आफ्नो अधिकार, कर्तव्य, उत्तरदायित्वहरू थाहा पाएको हुनुपर्छ र त्यसप्रति सजग भएको हुनुपर्छ । आफ्नो लक्ष्य हासिल गर्ने नाममा मानवीयतालाई कुल्चिने काम हुने छैन भन्नेमा ऊ सजग र सतर्क भएको हुनै पर्छ ।

संवेग र उत्तेजनाको व्यवस्थापन: कारणबस उठ्ने रिसको विवेकसम्मत व्यवस्थापन । परिवारका सदस्य या आफन्तहरूको वियोग हुँदा त्यसबाट विचलित नहुने । दुर्घटनाबस आफ्नो भौतिक क्षति भएमा वा आर्थिक क्षति भएमा वा कसैबाट शोषण भएमा त्यस परिस्थितिमा पनि विचलित नभई त्यसको सहजतापूर्वक सामना (coping) गर्ने क्षमता आदि पर्दछन् ।

तनाव व्यवस्थापन: हरदम सकारात्मक सोच राखेर बस्ने । समयको सही तरिकाले व्यवस्थापन गर्ने । कामको चापका बीचमा पनि आफूलाई चिन्तामुक्त र फूर्तिलो (relaxation) मा राख्ने तरिकाहरू जानेको हुनुपर्दछ ।

डिजिटल साक्षारता

स्मार्ट फोन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतका डिजिटल प्रविधि र यसको उपयोगिताबारे ज्ञान हुनुपर्दछ । त्यस्तै यस प्रविधिको उपयोग गरेर ज्ञान हासिल गर्नेदेखि व्यावसायिक/पेशागत सफलता हासिल गर्ने सीप पनि आवश्यक पर्दछ । त्यस्तै गरी मिडिया साक्षारता पनि उत्तिकै आवश्यक कुरा हो ।

वित्तीय साक्षारता

व्यक्तिगतदेखि व्यावसायिक लक्ष्य हासिल गर्नका लागि चाहिने वित्तीय स्रोतको पहिचानदेखि त्यसको प्राप्ति र परिचालन गर्ने ज्ञान हुनुपर्दछ ।

करिअर

आफू कुन क्षेत्रमा करिअर कहिलेबाट शुरु गर्ने भन्ने कुरामा सुस्पष्टता र राम्रो तयारी चाहिन्छ । त्यसैले माध्यमिक वा उच्च मावि तहको शिक्षा पूरा गर्दासम्म विद्यार्थीहरूमा करिअर थालनी गर्नका लागि चाहिने न्यूनतम कुराहरूबारे जानकार हुनैपर्छ । करिअरमा सफल हुन माथि उल्लिखित अन्तरवैयक्तिक गुणका अतिरिक्त एक जना मानिसमा निम्न कुराहरू पनि आवश्यक पर्छ । पहिलो, लचकता र परिस्थितिलाई आत्मसात् गर्ने सीप । दोस्रो, आवश्यक देखेको कुरामा आफैँ पहलकदमी गर्ने र स्वनिर्देशित हुने । तेस्रो, सामाजिक

र अन्तरसांस्कृतिक वातावरणमा काम गर्ने क्षमता । चौथो, उत्पादकत्व बढाउने क्षमता र उत्तरदायित्व पूरा गर्ने दक्षता । पाँचौँ, नेतृत्व क्षमता र आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्ने दक्षता ।

हीनभावनाबाट मुक्ति

विभिन्न कारणहरूले गर्दा धेरैजसो नेपालीहरू हीनभावनाबाट मुक्त हुनसकेका छैनन् । राजनीतिक अस्थिरता, सुशासनको अभाव, जनमुखी विकासको कमी र प्रजातान्त्रिक पद्धतिको स्थायित्व एवं विकास हुन नसक्दा विकसित देशको दाँजोमा आफूहरू निकै पछिपरेको देखेर नेपालीहरूमा हीनभावना बढेको बुझ्न कठिन छैन । विद्यार्थीमा आत्मविश्वास भर्ने र समाज परिवर्तनको संवाहक बन्ने जिम्मेवारी बोकेको स्कूल स्वयं पनि हीनभावना बढाउनमा कहीं न कहीं जिम्मेवार देखिन्छ । अतः म सक्छु, हामी राम्रा छौँ, देश पनि राम्रो बनाउन सक्छौँ भन्ने भावनाको बीजारोपण गरेर विद्यार्थीमा हामी देश समृद्ध पार्न सक्छौँ भन्ने भावना विकसित गर्नु आवश्यक छ । शिक्षक, अभिभावक मात्र मिलेर आफू पनि हीनभावनालाई त्याग्दै जाने र स-साना नानीहरूमा हीनताबोध सार्न बन्द गर्न सकियो भने आजलाई त्यही काफी हुन्छ होला ।

युरोपियन तथा अमेरिकी युवायुवतीहरू साइकल चलाउने, गाडी हाँक्नेदेखि घरको विजुली मर्मतसम्मभार सम्मका काम आफैँ गर्न जान्दछन् । त्यस्तै स्वास्थ्य तथा मनोरञ्जनका लागि नाच्ने, पौडी खेल्ने कला पनि उनीहरूमा हुन्छ । दैनन्दिनको लागि आवश्यक सीप भएपछि मानिसमा स्वतः आत्मविश्वास बढ्दोर हेछ । त्यस्तै हाम्रा स्कूलहरूले पनि हरेक विद्यार्थीलाई आत्मनिर्भर बन्न सघाउने साना ठूला सबै सीप सिकाउन ढिलाइ गर्नुहुँदैन ।

कृष्णप्रसाद भण्डारीद्वारा लिखित 'बालबालिकालाई कसरी असल बनाउने' पुस्तक बालबालिकाका हितमा लेखिएको देखिन्छ । खराब आचरण र लतमा पुग्नुभन्दा अगाडि नै बालबालिकालाई सुधार्न, सामाजिकीकरण गर्न र असल बनाउन पुस्तकमा लेखिएका कतिपय सुभावहरू अभिभावकहरूका निम्ति मननयोग्य छन् । हरेक अभिभावकले बालबालिकाका विषयमा कम्तीमा पुस्तकमा उल्लिखित कुराहरू बुझ्न र सम्भिन सक्ने हो भने बालबालिकालाई असल बनाउने बाटोमा सघाउ पुग्न सक्दछ । तर कुनै पनि अभिभावकले पुस्तकमा उल्लिखित कुराहरूलाई सूत्र र मन्त्रका रूपमा मात्र ग्रहण गर्नु हुँदैन भन्ने मेरो मनसाय छ । वैज्ञानिक विधिमा आधारित पोषण, स्वास्थ्य र विकाससँग गाँसिएका सुभावहरू बाल विकासका निम्ति सकारात्मक छन् । बालबालिकासँग गरिने दैनिक व्यवहारका कुराहरूमा पनि लेखकका सुभाव मननयोग्य छन् ।

गौरी प्रधान
आयुक्त/प्रवक्ता (राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग), संस्थापक अय्यक (सिबिन नेपाल)

प्रकाशक: श्री गोदावरी बुक्स सेन्टर
बागबजार, काठमाडौँ, फोन नं.: ४२३९१००, ४२९९४८०

आदरणीय ग्राहक महानुभावहरुमा अनुरोध

देश सेवामा विगत ३० वर्षदेखि शिक्षा क्षेत्रमा सहभागी हुँदै आएको यस संस्थाले विद्यालय स्तरका स्तरीय पाठ्य पुस्तकहरु समयमा उपलब्ध गराउँदै आएको र हाम्रा आदरणीय ग्राहकहरुको माया, सहयोगबाट हामी हाम्रा देश भरिका बाल बालिकाहरुका हात-हातमा स्तरीय पाठ्यपुस्तक पुऱ्याउँदै आएको र आगामी दिनहरुमा पनि पुऱ्याउने अठोट प्रतिज्ञा गर्दछौं ।

नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्र

आनन्द भैरव मार्ग-४५, ज्ञानेश्वर,
पो. ब.नं. ४१८३, काठमाडौं, नेपाल
फोन: ४४३५८५६, ४४११६५२, ४४१७७०५,
फ्याक्स: ५७७-१-४४२०५५०
email: info@nspk.com
Web site: www.nspk.com

तपाईं जहाँ हुनुहुन्छ त्यही
तपाईं जहाँ पुग्नुहुन्छ त्यही
अर्थात्

देशभरि

उज्यालो 90 नेटवर्क

- Broadcast System
- Partner Radio Stations
- National Coverage

विहानदेखि रातीसम्म

• ६ बजे काफाँरन • ९, १२, ३, ६ र १०:४५ बजे नेपाल खबर • ८ बजे नेपाल वर्षण

सीधा कुरा, प्रष्ट विचार

Communication Corner Pvt. Ltd.

Kupondole, Lalitpur, Tel: 5546277

Fax: 977-1-5549357, E-mail: info@unn.com.np, URL : www.unn.com.np

Ujyaalo 90 Network

Sanepa, Lalitpur, Tel: 5551716

तपाईं हुक्कले
व्यवसाय गर्नुहोस्

देशभरिका ९० वटा एफएम
स्टेशनहरुबाट एकसाथ प्रवर्द्धन गर्न
हामी साधमा छौं ।

यस जानकारीका लागि
विज्ञापन शाखा
०१ ५५५१७१९ Ex.२०४
०१ २११२२३४ सीधा

धेरैको कल्याण गर्ने शिक्षा

१५-१६ वर्षको युवाले ६ महिना मात्रको राम्रो तालिमबाट पेट भर्ने कमाइ गर्न सक्छ, तीन वर्षको परिश्रमबाट सिकेको कुराले सानो परिवार पाल्न सक्छ र १२-१५ वर्षको साँच्चैको ज्ञान र सीप भर्ने पढाइले धेरैको कल्याण गर्न सक्छ। हाम्रो ध्यान र प्रयास त्यतातिर चाहिएको छ। आफ्नो परिश्रम नपरेको धन छुन पनि नखोज्ने युवाहरूको जमात बनाउन सक्ने संस्कार र चरित्र दिने शिक्षा मात्र राम्रो शिक्षा हो।

दुई-तीन दशकअघिसम्म नेपालमा साक्षर व्यक्ति धेरै थिएनन्। साक्षर र विद्यालयमा पाँच-सात वर्ष पढेका व्यक्तिहरूसँग पनि गरिखाने सीप थिएन। बाबुआमाले परम्परागत रूपमा गर्दै आएका खेती वा अन्य व्यवसायमा जाने रुचि पनि युवा पुस्ताहरूमा मर्दै गएको थियो। जोसँग सीप छ उसले काम पाउने र जोसँग सीप छैन उसले काम नपाउने स्थिति थियो। एसएलसी पार गरेर उच्चशिक्षातिर जानेहरू अलि बढी पढेपछि त केही न केही काम पाइएला नि भन्ने सोचाइ राख्थे, तर कुन सीप सिके काम पाइएला र कस्ता-कस्ता क्षेत्रमा अवसरहरू सिर्जना हुँदैछन् भन्ने जानकारी उनीहरूलाई थिएन। त्यस्ता कुराको जानकारी दिने र सीप सिकाउने शिक्षण संस्थाहरू पनि थिएनन्। मुलुकलाई एकखालको जनशक्ति आवश्यक थियो, स्कूल-कलेजहरू अर्कैथरी जनशक्ति उत्पादन गरिरहेका थिए।

यस्तै अवस्थामा १०-२० हजारको सट्टा दुई-तीन लाख युवा एसएलसी उत्तीर्ण हुन थाले, प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक विद्यालयमा पढ्ने एकाध लाख विद्यार्थी सङ्ख्या सात-आठ लाखमा पुग्न गयो। शिक्षा दिने ढर्रा र गतिचाहिँ पहिलेकै जस्तो रहिरह्यो। युवाहरूको जमात बढी नै रह्यो। आफ्नो देशमा नयाँ-नयाँ क्षेत्रमा काम पाउने अवस्था नदेखेपछि युवाहरू जस्तोसुकै काम पाए पनि विदेशतिर जान बाध्य हुन थाले। विदेशमा पुगेर कतिले काम पाए, कतिले पाएनन्, कति ठगिए, त्यसको लेखाजोखा छैन। सीप सिकेका भए र कुनै विषयको तालिम लिएका भए तिनीहरूमा कति फरक पर्ने थियो भनेर कसैले हेक्का राखेन। जतिसुकै दुःख पाए पनि आफ्नो देशमा फर्केपछि ऋण तिर्नौला, बाबुआमाको मुहारमा मुस्कान ल्याउँला भन्ने कल्पना गर्दै रातदिन एउटै कोठामा ५-१० जना सुते, खुवासुखा खाएर बचाएको पैसा लिएर घर आउन थाले। त्यस्तै पैसाबाट जम्मा भएको रकमलाई 'रेमिट्यान्स' आएको भनी सरकार छाती फुलाउन थाल्यो। फल कसरी ल्याइयो र फल पाउने को हो भनेर हेक्का राख्ने आवश्यकता कसैले देखेन। विदेश जान नपाउने वा नसक्नेहरू भने मुलुकभित्रै रुमल्लिन

थाले । तिनलाई कसैले आफ्नो राजनीतिक आन्दोलनमा लाग्न लोभ्याए, कसैले काम त दिए तर राम्रो पारिश्रमिक दिएनन् । किन दिएनन् भने युवाहरूसित सीप थिएन, सीप सिक्ने अवसर उनीहरूले पाएका थिएनन् । उद्योगहरूले पनि युवाहरूलाई राम्रो पारिश्रमिक दिएर वा सीप सिकाएर उनीहरूलाई फुन सीपयुक्त बनाउनेतर्फ सोचेनन् । चरित्र निर्माण गराउने त कुरै छोडौं, अधिकार र कर्तव्यको ज्ञान दिलाउने पनि कोही भएन ।

हालकै विद्यालय शिक्षाको स्थिति हेर्ने हो भने पनि नेपाल सरकारले शिक्षा बजेटको ८० प्रतिशत अर्थात् प्रति वर्ष रु.४० अर्ब १० कक्षासम्मको शिक्षाका लागि खर्च गर्ने गरेको छ । तर कक्षा १ मा भर्ना हुने १०० जनामध्ये १२-१३ जना मात्र १० कक्षामा पुग्ने गरेका छन् । ८७-८८ जनाले बीचैमा पढाइ छाड्ने गरेका छन् । कक्षा १० सम्म पुगेर एसएलसीको 'फालामे ढोका' पार गर्न खोज्नेहरूमध्ये पनि गाउँको विद्यालयमा पढेका ४० प्रतिशतभन्दा बढी विद्यार्थीले त्यो ढोका पार गर्न सकेका छैनन् । पास हुनेहरूले पनि गरिखाने सीप सिक्नेका छैनन् । अर्थात् तिनीहरूलाई त्यसभन्दा माथिको शिक्षा दिलाउन बाबुआमाले सकेनन् र काम पनि पाउन सकेनन् । तिनीहरूले रोजगारी पाउने भनेको सेना, प्रहरी, गाउँकै स्कूल आदिमा हो । तिनीहरू नै घरखेत बेचेर वैदेशिक रोजगारीमा जान्छन् । शहरतिर पसी ड्राइभिङ गर्ने, पर्यटन व्यवसायका टुरिष्ट गाइड बन्ने, चियापसल, डान्स रेस्टुरेन्ट र निर्माण व्यवसायमा सानातिना काम गर्नेहरू पनि तिनीहरू नै हुन्छन् । तिनीहरूका लागि अरु काम छैन । तर यी सबै ठाउँमा काम गर्ने सीप तिनीहरूलाई सिकाइएको भए स्थिति अर्कै हुनेथियो । तिनीहरू आफैले पनि कुनै इलम गर्न सक्थे ।

शिक्षाको मुख्य उद्देश्य ज्ञानशील र कर्मशील नागरिक तयार पार्नु हो । प्रत्येक नागरिकमा यी गुण विकास गर्ने मुख्य दायित्व सरकारमा रहेको हुन्छ । त्यसैले मुलुकको कुल बजेटको १७ प्रतिशतभन्दा बढी रकम औपचारिक शिक्षाका लागि छुट्याइएको छ । तर मुलुकको औपचारिक शिक्षाले त्यसको प्रत्यक्ष प्रतिफल लक्षित वर्गसम्म कतिसम्म पुऱ्याउन खोज्यो र कति पुऱ्यायो । त्यो हेर्न ढिलो भइसकेको छ ।

विदेशबाट आउने सहयोगहरू आर्थिक रूपमा कमजोर वर्गका लागि भनेर आउँछन् । तर त्यस्तो सहयोग त्यस्तो वर्गसम्म नपुगेको कुरा छर्लङ्ग छ । सीप नभए आजको प्रतिस्पर्धी बजारमा कोही पनि बिक्रतैन । तर १०-११ वर्ष वा त्यसभन्दा थोरै वर्ष स्कूलमा पढेका व्यक्तिहरूलाई कुनै सीप सिकाइएको छैन । तिनीहरूकै लागि भनेर खर्चचाहिँ प्रशस्त भएको छ । आजको शिक्षाबाट एसएलसीमा राम्रो गर्ने र त्यसभन्दा माथिको शिक्षा पढ्न सक्ने आर्थिक हैसियत भएका विद्यार्थीहरूलाई बढी फाइदा भएको छ । तर ती कमजोर वर्गमा पर्दैनन् । आर्थिक रूपमा अलि बलिया र टाठाबाठा अर्थात् अवसरमा पहुँच भएकाहरू नै उच्चशिक्षा हासिल गर्न सक्ने वर्गमा पर्दछन् । राजनीतिमा लागेका, राजनीतिकर्मीहरूको पछिलागेका वा शक्तिमा पहुँच र प्रतिष्ठा बनाइसकेका बाबुआमाका छोराछोरीहरू मात्र त्यस्तो हैसियतमा पुग्दछन् । कमजोर वर्गको हितमा लक्षित शिक्षा के गरे प्राप्त गराउन सकिन्छ होला त ? अब

विदेशबाट आउने सहयोगहरू आर्थिक रूपमा कमजोर वर्गका लागि भनेर आउँछन् । तर त्यस्तो सहयोग त्यस्तो वर्गसम्म नपुगेको कुरा छर्लङ्ग छ ।

हामीले यतातिर ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

उमेर १३-१४ वर्षको भएका, स्कूलमा पढी साक्षरसम्म भएका र जोड, घटाउ, गुणन, भागसम्मको सामान्य गणित सिक्नेका व्यक्तिहरूले काम पाउनका लागि ५-६ महिनामा सिक्न सक्ने सीपहरू के-के हुनसक्छन् ? त्यस्ता सीप सिक्ने वा सिकाउने ठाउँ कुन-कुन हुन् ? औपचारिक शिक्षा दिने ठाउँमै पनि त्यस्ता सीपहरू सिकाउने प्रशिक्षक राखी सिकाउने प्रयास गरिएको छ कि छैन ? त्यता हेर्नु अबको पहिलो काम हो । त्यति मात्र भयो भने पनि त्यसको फाइदा लाखौं किशोरहरूसम्म पुग्छ र त्यो शिक्षाचाहिँ हातमुख जोर्न काम लाग्ने खालको हुन्छ । त्यस्ता सीप धेरै प्रकारका हुनसक्छन् । जनरल मेकानिक्स, प्लम्बिङ, विद्युत् जडान, बेलिडङ, कार्पेन्ट्री जस्ता सीप, स्वास्थ्य स्वयंसेवी, जेटी, जेटीए, तरकारी र फलफूलखेतीका लागि उपयोगी हुने तालिम आदि कार्यक्रमहरूतिर आजसम्म औपचारिक शिक्षाको पर्याप्त ध्यान पुगेको छैन ।

८-१० कक्षासम्म पढेका, मौका पाए २-३ वर्षको कुनै राम्रो सीपमूलक तालिम लिन इच्छुक, एसएलसी तहका अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान पढे पनि त्यो 'फालामे ढोका' पार गर्न नसक्ने तर सीप सिक्नचाहिँ सक्ने व्यक्तिहरूका लागि पनि थुप्रै कामहरू छन् । तिनीहरूका लागि पर्यटन, यातायात, निर्माण, उद्योग र सानोतिनो कृषि व्यवसायमा लाग्दा र देशबाहिर जाँदा पनि काम लाग्ने सीपहरू हुनसक्छन् । प्रहरी, सेना वा अन्यत्र सुरक्षागाईं भएर काम गर्न सक्ने खालको सीप पनि हुनसक्छ । त्यति मात्रै सीप सिक्ने पनि तिनीहरूलाई ठूलै फाइदा हुन्छ । त्यसतर्फ औपचारिक शिक्षाको फाँट त्यति उन्मुख छैन । फाइफुट्टे केही प्रयास त भएका छन्, तर ठूलो प्रयास चाहिएको छ ।

हिजोका दिनमा राम्रा तालिम केन्द्रहरू खुल्दै नखुलेका होइनन्, सरकारले केही गर्न नखोजेको पनि होइन, तर राम्रो नतिजा देखाउने संस्थाहरूलाई जोगाउने र विस्तार गर्ने काम हुन सकेन । ८ कक्षाभन्दा माथि पढेका तर एसएलसी पास गर्नचाहिँ नसक्ने युवाहरूका लागि काठमाडौंमा बालाजु मेकानिकल ट्रेनिङ सेन्टर र थापाथली टेक्निकल स्कूल, बुटवलमा बुटवल टेक्निकल इन्स्टिच्युट, धरानमा पूर्वाञ्चल क्याम्पस र पोखरामा पश्चिमाञ्चल इन्जिनियरिङ क्याम्पस नखुलेका होइनन् । त्यहाँका उत्पादनहरू सीपमा पोख्त पनि थिए । त्यस्ता संस्थाहरू विदेशीको सहायतामा खुलेका थिए र विदेशीहरूबाट सहायता प्राप्त भएसम्म मात्र विस्तारित हुनसके । सरकारले मुलुकका लागि अत्यन्त आवश्यक देखिएका त्यस्ता संस्थाहरूको विकासमा खासै अभिरुचि राखेको देखिँदैन ।

गाउँको वा शहरको साधारण विद्यालयबाट राम्रैसँग एसएलसी पास गर्ने तर त्यसभन्दा माथिको शिक्षा अन्यत्रै गई पढ्नुपर्ने अवस्थामा विज्ञान वा प्रविधिमूलक शिक्षा पढ्ने खर्च बाबुआमाले बेहोर्न नसक्ने तर त्यस्तो विषय नपढी चाँडै काम पाउने रोजगारीको अवसर प्राप्त नहुने यथार्थ त्यस्ता विद्यार्थीहरूले वा उनीहरूका बाबुआमाले बुझ्दै गएका छन् । तिनीहरूका लागि मेडिसिनतर्फका स्टाफ नर्स र हेल्थ असिस्टेन्ट, इन्जिनियरिङतर्फका ओभरसियर, कम्प्युटरसम्बन्धी कामदार, मेकानिक्स र आर्टिटेक्चर ड्राफ्टिङ, कृषितर्फका जेटी, जेटीए आदिका कोर्सहरू उपयुक्त

आजको शिक्षाबाट
एसएलसीमा राम्रो गर्ने
र त्यसभन्दा माथि पढ्न
सक्ने आर्थिक हैसियत
भएका विद्यार्थीहरूलाई
बढी फाइदा भएको
छ । ती आर्थिक रूपमा
बलिया र टाठाबाठा
अर्थात् अवसरमा पहुँच
हुने वर्गमा पर्दछन् ।

हुनसक्छन् । यस्तो कोर्स पढाउने केही संस्था सरकारी प्रयासमा खोलिएका पनि थिए । तर तिनको सिट क्षमता एकदमै थोरै थियो । आज निजीस्तरमा खोलिएका संस्थाहरूको विस्तार भइरहे तापनि गुणस्तर खासै राम्रो देखिदैन । साथै निजी संस्थाहरूको पढाइ खर्च बढी भएको कारण न्यून आय भएका बाबुआमाले छोराछोरीलाई त्यता पठाउनमा इच्छा गरेर पनि नसक्ने स्थिति छ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् (सीटीईभीटी) मुलुकका लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण संस्था हो । यसले सीप परीक्षण तथा प्रमाणीकरण, अप्रेन्टिसिप तालिम र प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका क्षेत्रमा ठूलो भूमिका खेल्न सक्नुपर्ने हो । तर यो संस्थाले त्यति पनि गर्न सकेको छैन । सीपलाई मान्यता प्रदान गर्ने यसको भूमिका दह्रो हुनसकेको छैन । पिछडिएका वर्गको वृत्ति-विकासमा सघाउ पुऱ्याउने खालको तालिममा विशेष जोड दिन पनि यसले सकेको छैन ।

अब के गर्ने त ?

शिक्षाबजेटको ८० प्रतिशत रकम विद्यालय शिक्षामा छुट्याउँदा पनि गरिवले त्यसको प्रत्यक्ष प्रतिफल किन पाइरहेका छैनन् भन्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी सीपमूलक तालिम केन्द्रहरू तत्काल सम्भव भएसम्म हरेक निर्वाचन क्षेत्रमा, नत्र हरेक जिल्लामा खोल्नु आवश्यक भइसकेको छ । जनसङ्ख्याका आधारमा पनि तालिम केन्द्रहरू तोक्न सकिन्छ । प्राथमिक र माध्यमिक विद्यालयहरूको संरचनालाई नै पनि तालिम केन्द्रका रूपमा उपयोग गर्न सकिन्छ । त्यसका लागि विद्यालयका केही कोठाहरू तालिम केन्द्रका रूपमा छुट्याएर तथा अलग्गै प्रशिक्षकको नियुक्ति गरेर त्यस स्थानमा आफ्नै एउटा वर्कशप बनाउन सकिन्छ । प्राथमिक शिक्षाका लागि छुट्याइएको रु. २८ अर्बमध्येबाट नै सघन सीपयुक्त तालिमका लागि रु. ३-४ अर्ब खर्च गर्न सकिन्छ, नपुग रकम थप्न समेत सकिन्छ । त्यस्ता तालिम केन्द्रले शिक्षा, स्वास्थ्य, सहकारी, ब्याङ्किङ, नापी, निर्माण-सुधार, सुरक्षा, पर्यटन, उद्योग-व्यवसाय, खाद्यवस्तुको उत्पादन, यातायात, वैदेशिक रोजगार आदि विविध क्षेत्रका सीपहरू सिकाउन सक्छन् । ग्रामीण क्षेत्रका लागि खेती, बाटोघाटो, खानेपानी, स्वास्थ्य, सरसफाई आदि विषयका सीपयुक्त व्यक्तिहरू तत्कालै चाहिएका हुनाले त्यस्तो जनशक्ति उत्पादन गर्नु ती तालिम केन्द्रहरूको प्रमुख प्राथमिक दायित्व हुनुपर्छ । यी कार्यहरू विभिन्न चरणमा गर्न सकिन्छ । त्यस्ता केन्द्रहरू बनाएर मात्रै हुँदैन, प्रशिक्षकहरू पनि १-२ वर्षभित्रै तयार गरिसक्नुपर्छ र पाठ्यक्रम पनि बनाइसक्नुपर्छ । त्यस्ता तालिम केन्द्रहरू गरिबका लागि हुनुपर्छ । ती संस्थाहरू वास्तविक गरिबका लागि नै हुने भएकाले तिनमा गरिवले सहज पहुँच पाउँछन् भन्ने कुराको नमुना हुनुपर्छ ।

युरोपीय मुलुकहरूमा अप्रेन्टिसिप र मोडुलर तालिम दिने तालिम केन्द्रहरूले जनतालाई प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याएका छन् । अप्रेन्टिसिप तालिम सरकारको श्रम विभाग, रोजगारदाता र प्रशिक्षार्थीबीच त्रिपक्षीय सम्झौताका आधारमा दिइने गरिन्छ । प्रशिक्षार्थीले रोजगारदाताकहाँ काम गर्दै सीप सिक्छ र सैद्धान्तिक ज्ञान पनि लिन्छ, सीपमा पोख्त भएपछि श्रम

विभागबाट सीपको प्रमाणीकरण गरिन्छ र त्यसबाट अरु माथिल्लो तहमा जाने मार्ग प्रशस्त हुन्छ । मोडुलर तालिममा कुनै एउटा विधाको तालिमलाई खण्डीकरण गरेर हरेक खण्डको तालिम दिइन्छ । कुनै एक खण्डको तालिमबाट पनि प्रशिक्षार्थी सामान्य रोजगार हुन सक्छ, तर सबै तालिम लिइसकेपछि त्यही सीपका आधारमा उसको वृत्ति-विकास हुन्छ र आफूलाई सम्बन्धित क्षेत्रको विज्ञ बनाउन सक्छ । दुवै तालिममा; वृत्ति-विकासको अवसर दिनु रोजगारदाताको कर्तव्य ठहरिन्छ ।

अप्रेन्टिसिप र मोडुलर ढाँचाका तालिम केन्द्रहरू नेपालमा हुनु अत्यावश्यक भइसकेको छ । तालिम केन्द्रबाट दिइने तालिम गुणात्मक हुनुपर्छ, त्यहाँ प्रशिक्षण गर्ने प्रशिक्षक सैद्धान्तिक ज्ञान दिने मात्र नभई सम्बन्धित काम गर्न दक्ष पनि हुनुपर्छ । त्यस्ता तालिम केन्द्रहरू आवासीय स्वरूपका हुनु आवश्यक हुन्छ । पूरै शुल्क तिरेर तालिम लिन सक्नेहरूका लागि पूरै शुल्क लिएर, आधा शुल्कसम्म तिर्न सक्नेहरूसँग आधा शुल्क लिएर तथा शुल्क तिर्ने नसक्नेहरूलाई निःशुल्क र केही प्रशिक्षार्थीलाई आंशिक तथा पूर्ण छात्रवृत्ति दिएर पनि तालिम लिन लगाउनुपर्छ ।

कुन-कुन ठाउँमा कस्ता-कस्ता खालका सीपहरू सिकाउने, ती सीप सिकेकाहरूलाई कहाँ-कहाँ के-के काम लगाउने, लक्षित वर्गलाई सीप सिक्ने ठाउँसम्म पुऱ्याउन कस्तो व्यवस्था गर्ने, आवासीय सुविधा कसरी दिलाउने र तालिमका क्रममा आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू जुटाई तिनलाई खेर जान नदिन बजारको व्यवस्था कसरी मिलाउने जस्ता कुराहरू सरकारको दायित्वभित्र पर्दछन् । प्रशिक्षकको व्यवस्था गर्ने, तालिमको अवधि निश्चित गर्ने, सामान्य, दक्ष र पूर्ण दक्ष गरी सीपको स्तर निर्धारण गर्ने, स्तरअनुसारको मान्यता दिलाउने, स्तरको मान्यतालाई लोकसेवा आयोग र विश्वविद्यालयसँग समायोजन गराएर वृत्ति-विकासको अवसर मिलाइदिने दायित्व पनि सरकारकै हो ।

वास्तवमा १५-१६ वर्षको युवाले ६ महिना मात्रको राम्रो तालिमबाट पेट भर्ने कमाइ गर्न सक्छ, तीन वर्षको परिश्रमबाट सिकेको कुराले सानो परिवार पाल्न सक्छ र १२-१५ वर्षको साँच्चैको ज्ञान र सीप भर्ने पढाइले धेरैको कल्याण गर्न सक्छ । हाम्रो ध्यान र प्रयास त्यतातिर चाहिएको छ । आफ्नो परिश्रम नपरेको धन छुन पनि नखोज्ने युवाहरूको जमात बनाउन सक्ने संस्कार र चरित्र दिने शिक्षा मात्र राम्रो शिक्षा हो । वर्षमा १५-२० दिन मात्र पढेर चिट चोरी पास गरेको योग्यता जतिसुकै माथिल्लो तहको भए पनि त्यो निरर्थक हुने कुरामा हामी स्पष्ट हुनैपर्छ । त्यस्तो योग्यता भएको तर सीपचाहिँ केही नभएको व्यक्ति रोजगार पाउन र स्वरोजगार हुन पनि सक्दैन । रुन् आर्थिक रूपमा कमजोर वर्गलाई माथि उठाउन त सघन र सार्थक सीप सिकाउनुपर्छ र तिनीहरूलाई सीप सिकाउन तालिम केन्द्रहरूको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

शिक्षाको लाभ कमजोर वर्गसम्म पुऱ्याउन उचित नीतिका साथ छिट्टै अघि बढौं, ढिलो भइसकेको छ । रोजगारीको अवसर आर्थिक कारोबार र भौतिक पूर्वाधारको निर्माणसित सम्बन्धित हुने भएकाले युवा शक्तिलाई आर्थिक शक्तिमा बदल्नु सरकारको पहिलो जिम्मेवारी पनि हो ।

(डा. शर्मा काठमाडौं विश्वविद्यालयका उपकुलपति हुन् ।)

शिक्षक जागौं, सीप सिकाऔं

विद्यालय तहको हाम्रो शिक्षा सैद्धान्तिक मात्र भयो, व्यावहारिक भएन, यसले ज्ञान मात्र दियो, सीप र चरित्र दिन सकेन भन्ने गुनासो सबैतिरबाट उठिरहेको छ। एउटा शिक्षकका हैसियतमा भन्नुपर्दा, यो गुनासो जायज छ। यस्तो परिस्थिति निर्माण हुनुमा सरकारी नीति, सामाजिक परिवेशका अलावा हामी शिक्षकहरू पनि उत्तिकै जिम्मेवार छौं।

बसैंनि हजारौं स्नातक युवाहरू अष्ट्रेलिया, युरोप, अमेरिकातिर पलायन भइरहेका छन्। तिनीहरूलाई त्यो तहसम्मको शिक्षा दिन राज्यको र अभिभावकको ठूलो लगानी भएको छ। ठूलो लगानी गरेर हुर्काइएका र शिक्षित बनाइएका युवाहरू विदेश जान खोज्दा अभिभावक र राज्यले सहज स्वीकृति दिने गरेका छन्। किन विदेश पठाउनुहुन्छ? भन्ने प्रश्न गर्नु भन्ने एउटै उत्तर पाइन्छ, “यहाँ रोजगारीका अवसर छैनन्, उद्योग व्यवसायका लागि पनि लगानी मैत्री वातावरण छैन।” यतिबेला हामी यो सोचिरहेका हुँदा कि जुन युवाहरू विदेशिदै छन् तिनीहरू माथि हाम्रो ठूलो लगानी भइसकेको छ र जुन देशहरूमा ती जाँदैछन् ती देशले एक पैसा लगानी नगरिकन शिक्षित जनशक्ति सिर्जना पाएका छन्। हाम्रो लगानीबाट शिक्षित भएका युवाहरूले आफ्नो ज्ञान र सीप अन्य मुलुकको उन्नति र विकासका लागि खर्च गरिरहेको परिस्थिति छ।

कलङ्गीमा सैलुन सञ्चालन गरिरहेका एक भारतीय श्रमजीवी (जहाँ म कपाल काट्न जान्छु) ले सबै खर्च कटाएर मासिक दश हजार रुपैयाँ घर पठाइरहेको मैले देखिरहेको छु। त्यति नै रकम आर्जन गर्न लाख रुपैयाँभन्दा बढी एकमुष्ट लगानी गरेर पचास डिग्रीको प्रचण्ड गर्मीमा खाडी मुलुकमा पसिना चुहाउने नेपाली दाजुभाइ, दिदीबहिनीहरूको जमात लाखौंको सङ्ख्यामा रहेको अवस्था छ। तर के हाम्रो देशमा कामको अवसर नै नभएर उनीहरू विदेशिएका हुन् अथवा हामीसँग सृजनशील सोच, दक्षता र आत्मविश्वासको अभावले यो अवस्था आएको हो?

देशको अदक्ष र अर्धदक्ष जनशक्तिलाई व्यावसायिक शिक्षा र तालिम दिएर स्वरोजगारमार्फत आत्मनिर्भर बनाउन तथा स्थानीय तहमा उपलब्ध कच्चा पदार्थ, प्राकृतिक र खनिज स्रोत परिचालन गरी स-साना उद्योग व्यवसाय अपनाउन सक्षम बनाउने उद्देश्यले धेरै वर्षअघि नै प्राविधिक शिक्षालयहरू स्थापना गरिएका थिए। प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् अहिले पनि क्रियाशील छ। २०२८ सालको शिक्षा योजनाले प्राथमिक तहदेखि नै व्यावसायिक शिक्षाको अवधारणा अधिसारेको थियो। तर हाम्रो व्यावसायिक शिक्षा कहिल्यै प्रयोगपरक हुन सकेन। प्रयोगपरक हुन नसकेपछि विद्यार्थीले सीप हासिल गर्न सकेनन् र अन्ततः स्वरोजगार निर्माण गर्न हाम्रो शिक्षा असफल रह्यो।

विद्यालय तहको हाम्रो शिक्षा सैद्धान्तिक मात्र भयो, व्यावहारिक

भएन, यसले ज्ञान मात्र दियो, सीप र चरित्र दिन सकेन भन्ने गुनासो सबैतिरबाट उठिरहेको छ। एउटा शिक्षकका हैसियतमा भन्नुपर्दा, यो गुनासो जायज छ। यस्तो परिस्थिति निर्माण हुनुमा सरकारी नीति, सामाजिक परिवेशका अलावा हामी शिक्षकहरू पनि उत्तिकै जिम्मेवार छौं। सीमान्तीकृत र गरीब बालबालिकाले आत्मनिर्भर हुने सीप र त्यसको प्रयोगबाट आय आर्जन गरी सुखी जीवन बिताउन कसरी सक्लान् त भन्ने चिन्ता र चासोले नै व्यावसायिक शिक्षाको आवश्यकता बोध गराएको हो। तदनुसृत विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम-२०६६ ले पनि माध्यमिक तहमा साधारणका अतिरिक्त व्यावसायिक धारको व्यवस्था गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले आधारभूत कक्षा (६-८) मा १०० पूर्णाङ्कको 'पेशा व्यवसाय र प्रविधि शिक्षा' लाई अनिवार्य विषयका रूपमा अध्यापन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। यसको मुख्य मर्म रूचि भएका किशोरकिशोरीलाई त्यस्तो ज्ञान, सीप र क्षमता दिने हो। त्यस्तो क्षमता हासिल (कक्षा १२ उत्तीर्ण) गरिसक्दा उनीहरू श्रमप्रति सम्मान गर्ने र स्वरोजगार अपनाउन सक्षम भई आफू तथा आफ्नो परिवारको जीवनस्तरलाई पहिलेको भन्दा राम्रो बनाउन सक्ने हुने छन् भन्ने अपेक्षा राखिएको छ।

हाम्रा विद्यालयहरूमा के कस्ता व्यावसायिक विषयको छनोट वा व्यावसायिक र प्रयोगात्मक तालिमको व्यवस्था गर्दा आत्मनिर्भर जनशक्ति तयार होलान् भन्ने सवाल अत्यन्तै पेचिलो छ। यस बारेमा शिक्षक, शिक्षाविद्, योजनाकार, उद्यमिलगायत समाजका सबैखाले अगुवाहरूले गम्भीरताका साथ चिन्तन गरी मौलिक विचार तथा उपायहरूको सृजना गर्नु आवश्यक छ। त्यसका लागि हामी शिक्षकहरू आजैदेखि लाग्नु आवश्यक छ र अरूलाई पनि सृजनशील तरिकाले सोचन प्रेरित गर्नुपर्छ।

हाम्रा एक जना मित्र चितवनमा ८ विगाहा जग्गा भाडामा लिई कुरिलो र घिउकुमारीको खेती गरिरहनुभएको छ। दुवै उत्पादनको बजारमा ठूलो माग छ। यो कामबाट आफूले सोचेभन्दा बढी आमदानी भएको शिक्षक मित्रको अनुभव छ। सार्क सचिवालयमा उच्च अधिकृत पदमा रहनुभएका अर्का मित्रले ककनीमा पाखोवारी लिई अर्ग्यानिक तरकारी, स्ट्रबेरी, फलफूल, कुरिलो, ट्राउट माछापालनका अतिरिक्त गाईपालन, कुखुरापालन र मौरीपालनलाई संगसंगै विकास गर्दै लगनुभएको छ। त्यहाँ १५ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् भने वरपरका तीसौं

विचार सीप शिक्षा

कृषक परिवार लाभान्वित भएका छन्। अर्ग्यानिक भएकाले त्यहाँ उत्पादित सबै वस्तुको बजारमा अत्यधिक माग रहेको र प्रशस्त आमदानी हुने कुरा उहाँ बताउनुहुन्छ।

हाम्रो देशको भौगोलिक संरचना, भूबनोट, जलवायु र वातावरणका दृष्टिले विविधतायुक्त छ। व्यावसायिक र सीपमूलक शिक्षाको पहुँच र सम्भाव्यतामा पनि निश्चय नै विविधता हुन्छ। शहरी क्षेत्रका विद्यालयहरूमा कम्प्युटर, वाद्यवादन, गायन, नृत्य, हस्तकला, बस्त्र सिलाइबुनाइ, छविकला, पाककला, काष्ठकला, केशशुद्धगार, फोहोर व्यवस्थापन, विद्युतीय शिल्प (टिभी, रेडियो मोबाइल मर्मतलगायत) धारा-पाइप जडान, पत्रकारिता, मेकानिक्स, सवारी चालन जस्ता व्यावसायिक सीप सिकाउन सक्दा स्वरोजगार निर्माणमा बल पुग्न सक्छ। यसका लागि विषय विज्ञ र सहजकर्ताहरू सजिलै उपलब्ध हुनसक्छन्। यसको थालनी निर्वाचन क्षेत्रलाई आधार मानी एउटा निर्वाचन क्षेत्रको एउटा विद्यालयमा एक वा दुई विषयसम्मको व्यावसायिक सीप सिकाउने व्यवस्था गरी गर्न सकिन्छ। यसका लागि सम्बन्धित औद्योगिक वा व्यावसायिक प्रतिष्ठान, विद्यालय (समुदाय) र स्थानीय सरकारले नै लागत साझेदारीका आधारमा आवश्यक खर्चको जोहो गर्न सक्छन्।

भित्री मधेश र तराईका अधिकांश सामुदायिक विद्यालयहरूसँग प्रशस्त मात्रामा आफ्नै जग्गा-जमिन छ। ती विद्यालयहरूमा फलफूल खेती, बेमौसमी तरकारी खेती, पुष्प व्यवसाय, मौरीपालन, काष्ठ शिल्प, बेतबाँस शिल्प, कृषि, पशुपालन, जडीबुटी उद्योग, होटल व्यवसाय जस्ता व्यावसायिक सीप दिने व्यवस्था मिलाउन सकिन्छ। प्रत्येकका घरमा गाई, भैंसी, बाखा, कुखुरा पालिराखेको अवस्थामा उनीहरूको नश्ल सुधार गरी व्यावसायिक रूप दिएर आयआर्जन गर्न सक्षम बनाउन सकिन्छ। स्थानीय वातावरण, जलवायु, समुदायको माग बजारको अवस्थाको अध्ययन गरी भित्री मधेश र तराईमा कुन ठाउँ र कति दूरीका विद्यालयहरूमा कुन व्यावसायिक विषयको सीप सिकाउने भनेर निर्धारण गर्न सकिन्छ। यस्तो सीपमूलक शिक्षा दिन जिल्लास्तरका पशु सेवा वा कृषि कार्यालयबाट प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्न सकिन्छ। स्थानीय सरकार, स्थानीय तहमा कार्यरत गैरसरकारी संस्था र समुदायबाट लागत साझेदारीको आधारमा खर्च व्यवस्थापन गर्न समेत सजिलो हुन्छ। सरकारसँग पर्याप्त साधन स्रोत नभएकाले पनि लागत साझेदारी सबैभन्दा उपयुक्त र व्यावहारिक उपाय हो भन्ने कुरामा अब कुनै द्विविधा छैन।

यातायात, सञ्चार र विजुली पुगेको पहाडी क्षेत्रमा समेत स्थानीय स्रोतको उपयोग गरी व्यवसाय अपनाएर आत्मनिर्भरतातिर उन्मुख गराउने तालिम र सीप दिन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू छन्। विशेष गरेर हाम्रा पहाडका गाउँघरमा, पाखा पखेरा, वनजङ्गल र वारी टारीमा औषधीय गुणले युक्त जडीबुटी र वनस्पतिहरू छन्। यस्ता जडीबुटीको पहिचान, खेती र प्रशोधन गरी निर्यात गर्न सकिन्छ। यसले एकातिर जैविक विविधता संरक्षण गर्न मद्दत पुग्छ भने अर्कोतिर यिनै जडीबुटीहरूको खेतीले आयआर्जन गर्न सकिन्छ। चाल्नेसिस्नो, अर्चले, अडिर, अपामार्ग, अभिजालो, अश्वगन्धा, असुरो, आकाशवेली, आँक, एक्लेवीर, इसवगोल, कनिकेफूल, कामराज, कुट्की, कुकुरडाइनो, सतावरी, कुचिला, केतकी, गाईखुरे, गुर्ना, घिउकुमारी, घोडटाप्रे (ब्राह्मी), सर्पगन्धा, चरिअमिलो, चिराइतो, चुत्रो, जटामसी, टिम्पुर, पदमचाल, ठोट्टे, निर्मासी, पुनरनवा, पाँचऔँले, बज्रदन्ती,

भुईँचम्पा, हद्राक्ष, सतुवा, लज्जावती, अमरबुटी, सुनाखरी जस्ता जडीबुटीहरू नेपालका उच्च पहाडी क्षेत्रमा यत्रतत्र पाइन्छन्। यस्ता जडीबुटीको प्रशोधन र बजार व्यवस्थापनका लागि आवश्यक सहयोग गर्न राज्यले पनि तत्परता देखाउनुपर्छ। पहाडी क्षेत्रमा पशुपालन, तरकारी खेती, बेतबाँस, फलफूल खेती, अर्ग्यानिक खेती, काष्ठकला जस्ता व्यावसायिक विषय पनि स्वरोजगार र आयआर्जनका माध्यम बन्न सक्छन्। त्यहाँ लोक्ताको खेतीबाट नेपाली कागज बनाउने उद्योगले अहिले नै व्यावसायिक रूप लिइसकेको छ। भेटनरी विषय पहाडी क्षेत्रका लागि उपयुक्त व्यावसायिक विषय बन्न सक्छ। विशेषज्ञ सेवा स्थानीय र केन्द्रीय सरकारले उपलब्ध गराउनुपर्ने हुन्छ।

सूचनाप्रविधिको तीव्र विकास भूमण्डलीकरण र यान्त्रिकीकरणको प्रभाव हामीमा पनि परेको छ। अङ्ग्रेजी भाषामा पोख्त नभएको र कम्प्युटरको ज्ञान नभएको मानिस विदेशी बजारमा मात्र होइन नेपाल भित्रै पनि बिक्रन गाह्रो हुने अवस्था आइसकेको छ। तसर्थ वैदेशिक रोजगारमा जाने वा स्वदेशमै स्वरोजगार सिर्जना गर्ने अथवा जागिर पाउन व्यावसायिक सीप हुनु जरुरी भइसकेको छ। यो कुरालाई दृष्टिगत गरेर हाम्रो विद्यालयले आगामी केही वर्षसम्ममा सबै विद्यार्थीलाई कम्प्युटरको आधारभूत ज्ञान दिने र शिक्षा पनि यही प्रविधिको माध्यमबाट दिने अभिप्रायका साथ कम्प्युटर ल्याव खडा गर्ने कार्य अगाडि बढाइसकेको छ। कम्प्युटर र इन्टरनेटको आधारभूत ज्ञान र सीप अब सबैलाई अनिवार्य भइसकेको छ।

नेपालको हिमाली भागमा पर्यटन, जडीबुटी, मौरीपालन, भेडापालन, परम्परागत उपचार विधि, स्याउ खेती जस्ता व्यावसायिक सीप दिन सक्दा उपयुक्त हुन्छ। हाम्रा हिमाली क्षेत्रमा पाइने जीवन बुटी (यासागुम्बा) को खेतीलाई व्यवस्थित गर्ने, यासागुम्बा टिप्ने सीप सिकाउने र यासागुम्बा खेतीको विकास गरेर त्यसको प्रशोधन गरी सरकारले खरीद गरी निर्यात गर्न सके स्थानीय जनता खासगरी युवा समुदायले रोजगारी पाउनुका साथै राष्ट्रिय आयमा समेत वृद्धि हुन्थ्यो। हामीलाई थाहा छ जुम्लामा खाद्यान्न ढुवानी गर्न सरकारले अनुदान दिन्छ। तर त्यही जुम्लाका स्याउ ढुवानी गर्न किन अनुदान दिँदैन? यो उदाहरण मात्र हो। नेपालमा विद्यमान प्राकृतिक स्रोतको दोहन गर्न राज्यले स्थानीय जनतालाई सक्षम बनाउनुपर्छ र आवश्यक सहयोग पनि दिनुपर्छ। स्थानीयस्तरमा उपलब्ध स्रोतको दोहन गर्न सक्ने सीप सिकाउने व्यावसायिक शिक्षा समयको माग हो। हामीले केन्द्रको मुख ताकेर बसेकाले आज यो दुर्गति भएको हो। खासमा यस कामको अग्रसरता विद्यालय र समुदायले नै लिनुपर्ने थियो। समुदायको आर्थिक हितसँग यसलाई जोड्न नसकिएकाले उतिबेला यो कार्यक्रम सफल हुन सकेन। तर आजको अवस्था नितान्त भिन्न छ। स्कूलले समग्र समुदायको आर्थिक उन्नतिमा योगदान गर्ने गरी स्थानीय स्रोतसाधनको अधिकतम उपयोग हुनेखालको व्यावसायिक शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्छ। सरकार, निजी क्षेत्र र गैससले सहजकर्ताको मात्र काम गर्ने हुन्। जे गर्ने हो, हामी शिक्षक, व्यवस्थापन समिति र समुदायले गर्ने हो। अहिलेसम्म केही हुन नसकेको हामी शिक्षकहरू अकर्मण्य भएकाले पनि हो, हामीले केही गर्न थाल्यौं भने समाज र सरकारले त्यसै हेरिबस्ने छैनन्। अवश्य पनि होस्तेमा हैसै गर्नेछन्। राम्रा स्कूल र शिक्षकहरूले पाएको सम्मान र सहयोग त्यसैको प्रमाण हो।

(प्रश्न, ज्ञानोदय मावि, बाफल, काठमाडौं)

मनोरञ्जनमा शिक्षा: शिक्षामा मनोरञ्जन

केही सातापछि (२०६८ जेठ) कान्तिपुर टेलिभिजनबाट प्रसारण हुने 'हाम्रो टिम' एउटा फुटबल टिमको कथा हो। एउटा मनोरञ्जक टेलिभिजन सिरियलका रूपमा तयार भएको *हाम्रो टिम* युवाहरूमा रहेको केही गरौं भन्ने भावना र त्यसका लागि जागरूक गराउने प्रेरणादायी कथा हो।

एउटी शिक्षित युवती डीभी परेर अमेरिका जाने अवसरलाई लत्याएर 'फुटबलमै भविष्य बनाउँछु' भन्ने अटोट गर्छे। तर, त्यो निर्णयमा उसलाई आफ्नो घरपरिवारको साथ पाउन सजिलो चाहिँ हुँदैन। नेपालको खेलकुद, त्यसमा पनि महिला फुटबलमा भविष्य बनाउने जस्तो अति आदर्शवादी योजनामा अल्मलिने सन्तानले आफ्नो भविष्यमा मात्र होइन, बाबुआमाको सपनालाई पनि लत्याएका हुन्छन्- सबैको यस्तै मान्यता छ। *हाम्रो टिम* की नायिका सीमाका बाबुआमालाई पनि त्यस्तै लाग्छ।

फुटबलको राष्ट्रिय प्रशिक्षककी छोरी सीमा को फुटबलमा केही गर्ने चाहनालाई साथ दिएको हुन्छ एउटा ब्याड्जका अध्यक्षको अमेरिकामा पढेर फर्केको छोरो सङ्केत को ब्याड्जको आफ्नै फुटबल टिम बनाउने सपनाले। उनीहरू मुलुकका विभिन्न ठाउँमा घुमेर प्रतिभाशाली भइकन पनि अवसर नपाएका खेलाडीहरू भेला पारेर टिम बनाउँछन्। यही टिमको कथा *हाम्रो टिम* हो।

तर एउटी महिला पनि पुरुष फुटबल टिमको प्रशिक्षक बन्न सक्छे भन्ने कुरामा टिममा आवद्ध भइसकेका कतिपय खेलाडीलाई पनि विश्वास हुँदैन। यस्तोमा माथि उठ्न र सफल हुन कम मेहनत र लगनशीलताले पुग्दैन पनि। लाग्छ, यी चुनौतीले सीमालाई अरु सबल र प्रतिबद्ध बनाएका छन्। *हाम्रो टिम* यिनै अविश्वास र अपत्यासित भिडेर खेल्ने र खेलाउने युवती सीमाको नेतृत्वमा खेल्ने फुटबल टिमको कथा हो।

एउटा टिम भन्ने बित्तिकै त्यसको गठनका कथा र सन्दर्भ आउँछन्, त्यसका सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षहरू पनि आउँछन् र आउँछन् टिमभित्रका उतारचढाव, होची अग्ली, पीर-व्यथा तथा प्रेम र घृणाका केही स्वाभाविक र केही अनौठा कथाहरू। *हाम्रो टिम* फुटबलको मात्र कथा होइन, विश्वास र प्रेमको कथा पनि हो। त्यसका साथै यो स्वार्थी राजनीति, भ्रष्टाचार, पदको दुरुपयोग, जातीय विद्वेष जस्ता हामीले दैनिक जीवनमा देखिरहेका र भोगिरहेका विषयवस्तुलाई पनि छुँदै अघि बढ्ने कथा हो। यो युवाहरूको कथा हो र फुटबल जस्तो सर्वाधिक लोकप्रिय खेलमा आधारित रहेकाले यो किशोर किशोरीहरूका लागि मनपर्ने सिरियल सावित हुन्छ भन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ।

सर्च फर कम्न ग्राउन्ड नामक अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले बनाएको भए तापनि यो सन्देशमूलक, अति र आदर्शले भरिएको विकास

सिरियल होइन। स्वतन्त्र रचनाधर्मितामा विश्वास गर्ने अनुभवी र ऊर्जाशील लेखक, फिल्मकर्मीहरूले विकास गरेको कथामा सतन्त्रतापूर्वक निर्माण गरिएको यो सिरियल उद्देश्यविहीन सस्तो मनोरञ्जन सामग्री चाहिँ निश्चय पनि होइन। यो स्वस्थ, उद्देश्यपूर्ण र कलात्मक टेलिभिजन सिरियलका दिशामा मार्गदर्शक नै बन्न सक्छ भन्ने यसको निर्माणसित सम्बद्ध सबैको विश्वास रहेको छ।

हाम्रो टिम को शैक्षिक उपयोग

१३ शृङ्खलामा निर्माण गरिएको *हाम्रो टिम* शैक्षिक महत्त्वको टेलिसिरियल हो। यसले खेल, अनुशासन, नेतृत्व टिमको महत्त्व र टिम स्पिरिटका कुरा एकदमै सरल र मार्मिक ढङ्गले उठाएको छ। कुशल नेतृत्वले खेल मैदानमा खेलाडीको मनोबल बढाउनमा मात्र होइन, व्यक्तिगत जीवन र उसका सुख-दुःखमा पनि साथ दिन्छ र खेलको परिणाममा भन्दा खेलको गुणस्तरमा ध्यान दिन्छ भन्ने कुरा देखाएको छ।

यो टेलिसिरियल नियमित रूपमा हेरेमा विद्यार्थीहरूले खेल, खेलभावना, सहभागिताको अर्थ, नेतृत्व जस्ता विविध कुराका बारेमा केही ज्ञान र धेरै प्रेरणा पाउन सक्ने देखिन्छ। ठूलो कुरा चिताउनु र चिताएको कुरा हासिल गर्न निष्ठापूर्वक लाग्नु नै *हाम्रो टिम* को विशेषता हो। *हाम्रो टिम* प्रसारण हुन थालेपछि यसका बारेमा कक्षाकोठामा छलफल र कुराकानी चलाएर यसले दिन खोजेको असल टिम र कुशल नेतृत्वको सन्देशलाई ग्रहण गर्न सकिने सम्भावना देखिएको छ।

'हाम्रो टिम' को बारेमा थप जानकारी इन्टरनेटमा hamroteam.org.np मा पनि पाउन सकिन्छ।

२०६८ पात्रो

बैशाख

आ	सो	मं	बु	बि	शु	श
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१

ज्येष्ठ

आ	सो	मं	बु	बि	शु	श
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९	३०	३१				

असार

आ	सो	मं	बु	बि	शु	श
			१	२	३	४
५	६	७	८	९	१०	११
१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८
१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५
२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२

श्रावण

आ	सो	मं	बु	बि	शु	श
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९	३०	३१	३२			

भाद्र

आ	सो	मं	बु	बि	शु	श
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१

असोज

आ	सो	मं	बु	बि	शु	श
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९	३०					

हाम्रो TEAM गीतको Ring Back Tones (RBT) को लागि :
नेपाल टेलिफोन - ०१४०००६५४०
Ncell - ६०२५१५५
UTL - ७७८२२४४

कान्तिपुर टेलिभिजनमा

Produced by:

Funded by:

तिम्रो सपना के हे ?

an dohol film
TEAM

team.org.np

Marketed by:

Sponsored by:

CRUZY MANGO FUN

शिक्षक

मासिक

कार्तिक

आ	सो	अ	ब	बि	शु	श
		१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०	११	१२
१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०			

मंसिर

आ	सो	अ	ब	बि	शु	श
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९		

पौष

आ	सो	अ	ब	बि	शु	श
					१	२
३	४	५	६	७	८	९
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३
२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०

माघ

आ	सो	अ	ब	बि	शु	श
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९						

फाल्गुन

आ	सो	अ	ब	बि	शु	श
		१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०	११	१२
१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०			

चैत्र

आ	सो	अ	ब	बि	शु	श
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९	३०	

नियमित रूपमा शिक्षक प्राप्त गर्ने सजिलो उपाय

१. आफूलाई पायक पर्ने नजिकको पत्रपत्रिका बिक्रेतासँग ग्राहक बनेर ।
२. ग्राहकले इच्छाएको बिक्रेता/पसल वा एजेन्टमार्फत पत्रिका प्राप्त गर्ने गरी सीधै शिक्षक मासिकको कार्यालयमा ग्राहक बनेर । (यस्ता ग्राहकको प्रति ग्राहकले इच्छाएको पसल वा बिक्रेतासम्म शिक्षक मासिककै व्यवस्थापनले पुऱ्याउँछ । बिक्रेता वा पसलबाट पत्रिका प्राप्त गर्ने व्यवस्था सम्बद्ध ग्राहक आफैले गर्नुपर्छ ।) **वार्षिक शुल्क रु.४८०/-**

३. **रजिष्ट्री हुलाक ग्राहक:** नियमित रूपमा पत्रिका प्राप्त गर्न चाहने पाठकहरूको निम्ति यो सबैभन्दा भरपर्दो उपाय हो । पत्रिकाको नयाँ अंक प्रकाशित भएलगत्तै हुलाकबाट रजिष्ट्री गरी पत्रिका पठाइनेछ । यसरी रजिष्ट्री गरी पठाइएको पत्रिका हराएमा, नासिएमा वा ग्राहकले नपाएमा शिक्षक को व्यवस्थापनले सम्बद्ध हुलाक कार्यालयमा हर्जना (प्रत्येक अंकको रु. ३००/-) दावी गरी कारवाही अगाडि बढाउँछ । **वार्षिक शुल्क रु.६२०/-**

शिक्षक को ग्राहक बन्ने/पैसा पठाउने सजिलो उपाय:

शिक्षक मासिक, चल्ती खाता नं. १६१३, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, पुल्चोक शाखा, ललितपुर ।
यो खातामा रकम जम्मा गर्दाको रसिद सुरक्षित राख्नुहोला ।

राष्ट्रको सर्वश्रेष्ठ न्यूज च्यानल

एभिन्जुज प्लाजा-११, त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं, नेपाल।

पो. ब. नं.: २८०६, टेलिफोन: ६७७-१-४२२७२२२, फ्याक्स: ४२४८८११, टोल फ्रि: १६६००१-२२७२२

ई-मेल: atv@avenues.tv, यूआरएल: www.avenues.tv

सोचाइ बदलौं शिक्षक तयार पारौं

हाम्रा स्कूलमा सीपमूलक शिक्षा जरूरी छ कि छैन ? यस्तो शिक्षा जरूरी छ भने त्यसलाई विद्यालयमा भित्र्याउन कसले के गर्नुपर्ला ? यसपटक यस्तै केही जिज्ञासाको जवाफ खोज्न शिक्षक मासिकले जमकौं गरेको छ । २२ चैत २०६७ मा एलाइन्स फर सोसियल डाइलज (एएसडी) को सहयोगमा शिक्षक ले सीपमूलक विषयका विज्ञ, सरकारी तथा निजी स्कूलका शिक्षक र सरोकारवालालासँग गरेको बृहत् विमर्शको निचोड थियो- “स्कूल तहमा सीपमूलक विषयको पठनपाठन अत्यावश्यक छ, त्यसनिम्ति बजार र अभिभावकको माग अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माण, त्यसलाई सही ढङ्गले कक्षाकोठामा पुऱ्याउन दक्ष शिक्षकको तयारी अनि स्कूलमा सीपमूलक विषय सिकाउन भौतिक-शैक्षिक पूर्वाधारमा सरकार र अरू सरोकारवालाले तत्कालै ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ ।” उक्त विमर्शमा विज्ञ तथा सरोकारवालाले व्यक्त गरेका केही प्रतिनिधि विचारः

निर्धारकः भीरुनाथ बराल/काभ्रे

डा. टडुनाथ शर्मा, शिक्षाविद्

व्यावसायिक शिक्षाको पाठ्यक्रम प्रारूपको अवधारणा सन् २००३ मै आएको हो। तर यसको कार्यान्वयनमा शिक्षा मन्त्रालयले चासो दिएको छैन। तीन वर्षअघि पनि हामीले व्यावसायिक शिक्षा नीति बनाएर मन्त्रालयमा बुझायौं, त्यसमा पनि एकशब्द टिप्पणी आएको छैन। यो हदैसम्मको अनुत्तरदायी प्रवृत्ति हो।

विगतको व्यावसायिक शिक्षालाई मूल्याङ्कन गर्दा भविष्यमा पनि प्रशस्तै चुनौती आइपर्ने सम्भावना देखिन्छ। विद्यालयस्तरमा यसलाई कसरी प्रवेश गराउने? के सिकाउने? पाठ्यक्रम कसरी बनाउने आदि आदि। एकपटक आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विषयलाई पनि शिक्षा मन्त्रालयले विद्यालयमा समेट्न खोज्यो भन्ने आरोप सीटीईभीटीले लगायो। मन्त्रालयले त्यसलाई नकार्यो। यस बारेमा मन्त्रालयले सीटीईभीटीलाई न राम्रोसँग बुझाउन सक्यो, न त सीटीईभीटीले नै बुझ्यो। तर त्यसमा विवाद गर्नुको तुक थिएन किनभने स्कूलले विद्यार्थीलाई प्राविधिक सीपका आधारभूत ज्ञान दिने अनि सीटीईभीटीले प्राविधिक सीप सिकाउने हो।

पहिले व्यावसायिक शिक्षामा 'हार्ड स्कूल' लाई बढी जोड दिइयो, जसअन्तर्गत विशुद्ध प्राविधिक सीप भए पुग्छ भन्ने मान्यता रह्यो। त्यसमा सैद्धान्तिक ज्ञान, भाषा आदिलाई बेवास्ता गरियो। तर, आजको परिवेश त्यस्तो छैन। वास्तवमा विषयगत र आधारभूत ज्ञान नभइकन कुनै पनि व्यक्तिले कार्यक्षेत्रमा दक्षता हासिल गर्न सक्दैन। शिक्षा सीधै कामसँग जोडिएको हुन्छ। सीपमूलक शिक्षाबाट राम्रो आर्जन गर्न सकिन्छ भन्ने मानसिकताको विकास भएमा नयाँ सम्भावनाहरू सिर्जना हुँदै जान्छन्। माध्यमिक तहमा समेट्न सकिने केही विषयहरू छन्, जसका लागि त्यति ठूलो खर्च लाग्दैन र शिक्षकलाई लामो तालिम पनि दिइरहनुपर्दैन। जस्तो कृषि तथा खाद्य, अडियो/भिडियो, सूचनाप्रविधि, पर्यटन, बजार व्यवस्थापनका प्रारम्भिक सीप आदि। यी विषय तुलनात्मक रूपमा अलि बिकाउ छन्। यी विषयमा छात्रछात्रालाई अभिमुखीकरण सजिलो पनि हुन्छ।

जनार्दन नेपाल, सहसचिव, शिक्षा मन्त्रालय

व्यावसायिक विषयको पठनपाठनका लागि सरकारले केही गरेन भनिहाल्न मिल्दैन। सीप शिक्षा दिने उद्देश्य सरकारको पहिलेदेखि नै छ। भलै उद्देश्य पूरा गर्न सकिएन होला। हाम्रो सीपमूलक शिक्षा एकोहोरो छ, हामीले पढाउने र विद्यार्थीले पढ्ने पद्धति छ। सिक्ने र सिकाउने पद्धति लागू गर्न सकिएको छैन। मूल्याङ्कन पद्धति पनि कमजोर, पुरातन र घोकन्ते शैलीमा आधारित छ। हाम्रो पद्धति 'लर्निङ टु नो' अर्थात् 'जान्नका लागि सिक्ने' भयो, न कि 'गर्नका लागि सिक्ने'।

अब विद्यालय क्षेत्र सुधार योजनाले व्यावसायिक र सीपमूलक शिक्षाको प्रवर्द्धनमा जोड दिएको छ। कक्षा ६-८ को लागि 'पेशा, व्यवसाय र प्रविधि' को पाठ्यक्रम हामीले तयार गरिसकेका छौं। यसलाई पहिलो चरणमा १०० वटा स्कूलमा परीक्षण गर्ने योजना छ। कक्षा १-५ सम्म जीवनोपयोगी शिक्षाका

विषयवस्तुलाई जोड दिन खोजिएको छ। स्थानीय विषय र पाठ्यक्रमलाई पनि हामीले खुला गरेका छौं। माध्यमिक तहमा ३०० पूर्णाङ्कसम्मको ऐच्छिक विषयलाई समेटनुपर्छ भन्ने हाम्रो सोचाइ छ। स्कूलका शिक्षकहरूसँगै सहकार्य गरेर यसको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने तयारी हुँदैछ।

शिवशर्दुर घिमिरे, पाठ्यक्रम निर्देशक, सीटीईभीटी

सार्वजनिक स्कूलमा व्यावसायिक शिक्षा अत्यन्तै फितलो भइसकेको छ। विद्यार्थीले कुनै निश्चित तह पार गरेपछि 'यो यो कुरा सिक्न सक्छन्' भन्ने हेतुले हाम्रा पाठ्यक्रम निर्माण भएका छैनन्। विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा सीपमूलक उद्देश्य नै राखिएको छैन। त्यसले गर्दा हाम्रो स्कूल शिक्षाबाट छात्रछात्राले कुनै सीप जान्ने अपेक्षा गर्न सकिँदैन।

विद्यार्थीलाई आधारभूत तहमै कडा परिश्रम पर्ने सीप पनि सिकाइनुहुँदैन। साना नानीहरूलाई आलु रोप्न सिकाउने नाममा बारी खन लगाउनुहुँदैन। सानो उमेरका बालबालिकालाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक ज्ञानतर्फ अभिमुखीकरण मात्रै गरिनुपर्छ। बीचमै विद्यालय छाड्नेलाई व्यावसायिक शिक्षा दिएर सीपको दायरामा ल्याउनुपर्छ। उनीहरूलाई नै मध्यमजर राखेर सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गरिनुपर्छ। जबसम्म हामीले स्थानीय आवश्यकतालाई ध्यानमा राखेर दक्षता र सीप बढाउने खालका पाठ्यक्रम निर्माण गर्दैनौं, तबसम्म अहिलेको बेरोजगारको बेथिति कायमै रहनेछ।

बालानन्द पौडेल पूर्व शिक्षा सचिव (हाल: सामान्य प्रशासन)

हाम्रो शैक्षिक पद्धतिले सधैं परीक्षामुखी मूल्याङ्कन पद्धतिलाई जोड दिएको छ। विद्यार्थीले प्राप्त गरेको उच्चतम अङ्कलाई मापनको आधार बनाइएको छ। तर, विद्यार्थीले सिक्नेको सीपको व्यावहारिक उपयोग भयो वा भएन भनी हेर्ने गरिएको छैन। व्यावहारिक ज्ञान र सिकाइमा चाहिँ हामी पछाडि छौं। जस्तो, मैले स्कूल तह पार गर्दा मानिसहरूसँग कसरी बोल्ने, कसरी व्यवहार गर्ने? भन्ने कुरा सिक्न पाइँन। स्कूलमा कहिल्यै त्यसरी बोल्ने सीप सिकाइएन, बोल्नै लगाइएन। विद्यार्थीको दृष्टिकोणबाट हेर्दा मैले त्यो सिक्न पाउनुपर्थ्यो।

एसएसआरपीको तर्जुमा गर्दा हामीले सीपमूलक शिक्षालाई अधिकतम जोड दिन खोजेका थियौं। र पनि; कार्यान्वयनका लागि उचित 'मोडेल' बनाउन कठिन भयो। सीपमुखी शिक्षाको विकासका लागि प्रारम्भमा यसको प्रारूप तय गर्नुपर्छ, किनभने त्यसले धेरै कुरालाई मार्गदर्शन गर्छ। उदाहरणका निम्ति, कुन तहमा कस्तो सीप दिने, साधारणबाट व्यावसायिक शिक्षामा कसरी प्रवेश गराउने?

अहिले व्यावसायिक शिक्षाको कुरा आपूर्तिको सन्दर्भमा आएको छ। मागको सन्दर्भमा यसलाई हेरिएको छैन। विद्यार्थी तथा अभिभावकको चाहना के छ भन्ने पाटोलाई मनन नगरी व्यावसायिक शिक्षालाई सही ढङ्गले अघि बढाउन सकिँदैन।

संवाद स्कूलमा सीप शिक्षा

किनभने मागमा आधारित व्यावसायिक शिक्षा अहिलेको आवश्यकता हो।

मेरो विचारमा व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाको लागि शिक्षकको तयारी सबैभन्दा महत्वपूर्ण पाटो हो। शिक्षाका जे जति नीति, कार्यक्रम, उद्देश्य तथा पाठ्यक्रम तय गरिन्छ; त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने सबैभन्दा प्रमुख संयन्त्र शिक्षक नै हो, त्यसैले शिक्षक तयारी विना व्यावसायिक विषयको पठनपाठनको लक्ष्य साकार हुनसक्दैन।

डा. अग्निप्रसाद काफ्ले, शिक्षाविद्

सय वटा स्कूलमा व्यावसायिक शिक्षा परीक्षण गर्न विषय शिक्षक र स्रोत/साधनको पर्याप्तता छैन। जनशक्ति नभइकन विद्यालय तहको प्राविधिक शिक्षण सफल हुँदैन। वरु, स्कूलको सङ्ख्या ५० मा झार्ने, त्यसलाई चाहिँ प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरौं। थोरै गरौं, जति सकिन्छ त्यति गरौं, सफल हुने गरी गरौं।

साधारण शिक्षामा व्यावसायिक शिक्षालाई पनि समेटनुपर्छ र व्यावसायिक शिक्षा हासिल गरेका व्यक्ति साधारण शिक्षामा पनि प्रवेश गर्न सक्ने व्यवस्था गरिनुपर्छ। एसएलसी परीक्षा दिएको व्यक्तिलाई उसको व्यावसायिक सीपको मूल्याङ्कन गरेर व्यावसायिक विषयको पनि प्रमाणपत्र दिन सकियोस्। अरु एसएलसीको परीक्षासँगै प्राविधिक विषयको परीक्षा लिएर दुई वटा प्रमाणपत्र दिनु उचित हुन्छ। यसो गर्दा व्यावसायिक सीप बेचेर मानिसले गतिलो आम्दानी गर्छ, अनि अभिभावकले पनि उसलाई पत्याउँछन्। अभिभावकले पत्याएपछि उसको शिक्षा पनि रोजगारको दृष्टिले 'वैध' हुन्छ। अभिभावकले सन्तानको पढाइलाई त्यतिबेला पत्याउँछन्, जब उसबाट केही कमाई देखिन थाल्छ। प्राविधिक शिक्षाका लागि धेरै किसिमका प्रारूपहरू तयार भए। तर, ती कार्यान्वयनमा आउन सकेनन्। कम्तीमा व्यक्तिको सीप जाँचेर प्रमाणपत्र दिन सकियो भने त्यो निकै उपलब्धिमूलक हुन्छ।

विष्णु पनेरु, प्रअ, कंकाली मावि, काठमाडौं

स्कूल तहमा व्यावसायिक शिक्षा दिने सरकारी प्रतिबद्धता काजगमै सीमित छ। म हाम्रो स्कूलमा कक्षा ८ र १० व्यावसायिक विषयको रूपमा कम्प्युटर विषयको कक्षा

सामुदायिक स्कूलमा पढ्ने अधिकांश विद्यार्थी विपन्न परिवारका हुन्छन्। पढाइ सकिँदा उनीहरूले हातमा केही सीप पाएको खण्डमा थोरबहुत कमाइ गर्ने थिए। त्यसैले स्कूल सकिँदा विद्यार्थीले 'गरी खाने सीप' हासिल गर्ने शिक्षा पद्धति अपनाउन ढिलाइ गर्नुहुँदैन।

- विष्णु पनेरु

मैले कक्षा १० मा कृषि विषय रोजेकी थिएँ।

तर, एसएलसी पास गरिसक्दा पनि मैले लसुन र प्याजको बेर्नामा फरक छुट्याउन सकिनँ।

- पूर्णा जोशी

चलाउने अनुमति माग्न जिशिका जाँदा शिक्षक नमान्ने शर्तमा अनुमति दिइयो।

सामुदायिक स्कूलमा पढ्ने अधिकांश विद्यार्थी विपन्न परिवारका हुन्छन्। पढाइ सकिँदा उनीहरूले हातमा केही सीप पनि पाएको खण्डमा थोरबहुत कमाइ गर्ने थिए। तर, हाम्रो शिक्षा पद्धति त्यस किसिमको छैन। हाम्रो शिक्षाले घोकन्ते ज्ञान दियो, सीप दिन सकेन। त्यसैले स्कूल सकिँदा विद्यार्थीले 'गरी खाने सीप' हासिल गर्ने शिक्षा पद्धति अपनाउन ढिलाइ गर्नुहुँदैन। अहिलेको युगको माग नै व्यावसायिक शिक्षा हो।

विजय सम्बाहाम्फे, महासचिव, प्याब्सन

आवश्यकताको पहिचान गरेर सीपमूलक विषयलाई हामीले अवलम्बन गर्न निजी विद्यालय सक्षम र तयार छन्। तर, शिक्षा मन्त्रालयले निजी विद्यालयलाई पनि आफ्नो नीति तथा कार्यक्रममा समेटेर लैजान सक्नुपर्छ।

पूर्णा जोशी,

उपाध्यक्ष, नेपाल शिक्षक युनियन

शिक्षा र व्यवसाय दुई अलग-अलग धारमा देखिए। पढ्नेले पढ्नुपर्ने र व्यवसायीले व्यवसाय नै गर्नुपर्ने। पढ्नेले जागिर नै खानुपर्ने र व्यवसाय गर्न नहुने परिपाटी रह्यो। शिक्षा र व्यवसायलाई हामीले जोड्न सकेनौं। विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा केही हदसम्म व्यावसायिक शिक्षाका पाठ्यक्रमलाई समेट्ने प्रयास गरिएको छ। तर विषय शिक्षकको अभाव र सीप भएका मानिसलाई स्रोत शिक्षकका रूपमा उपयोग गर्न नसक्दा समस्या पैदा भएको छ। मैले कक्षा १० मा कृषि विषय रोजेकी थिएँ। तर, एसएलसी पास गरिसक्दा पनि मैले लसुन र प्याजको बेर्नामा फरक छुट्याउन सकिनँ। विद्यालय तह सकिँदासम्म विद्यार्थीले केही न केही सीप जानेकै हुनुपर्छ। त्यसकारण व्यावसायिक र प्राविधिक शिक्षालाई अब साधारण शिक्षाकै एउटा अङ्गको रूपमा समेट्नुपर्छ।

डा. अश्लेषा सुब्बा शर्मा, विज्ञ

जागिरे मानसिकताले व्यावसायिक शिक्षालाई ओक्रेलमा पाउँने लगेको छ। जागिर खाए मात्रै पढेलेखेको देखिने सोचाइ छ। सानोतिनो व्यवसायलाई हेप्ने प्रवृत्ति छ। स्वरोजगार पनि जागिर नै हो भन्ने धारणाको विकास गराउन सकिएन। व्यावसायिक शिक्षा पनि अरु साधारण शिक्षा जत्तिकै महत्वपूर्ण छ भन्ने कुरा दर्साउनका लागि विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय तहदेखि नै यसबारे अभिमुखीकरण गराउनु जरुरी छ। जबसम्म विद्यार्थी र तिनका अभिभावकमा यसबारे सचेतना आउँदैन, तबसम्म

व्यावसायिक शिक्षाको जतिसुकै नीति बनाए पनि त्यसको केही अर्थ रहँदैन ।

मधु राई, प्रिन्सिपल, सरिता इन्द्र पूर्व प्रावि, विराटनगर

मैले भारतको जलपाइगुठी जिल्लाको एउटा स्कूलमा पढेकी हुँ । त्यहाँ कक्षा सातदेखि नै सीपमूलक विषय राखिएको थियो । हामीलाई बगानमा लगेर चियापत्ती टिप्न लगाइन्थ्यो । साताको तीन दिन व्यावसायिक शिक्षा अन्तर्गत स्कूललाई चाहिने खाम, चक, मैनबत्ती बनाउन सिकाइन्थ्यो । हामीले बनाएका तिनै सामानलाई स्कूलमा प्रयोग गरिन्थ्यो । कतिपय सामान पसलले पनि किन्थे । त्यहाँ स्कूल तह पार गरिसक्दा नै हातमा कुनै न कुनै सीप बसिसकेको हुन्थ्यो । हामी स्कूलमा सातामा एक दिन सिर्जनात्मक कक्षा चलाउँछौं । विद्यार्थीलाई प्लाष्टिकका बोतलबाट खुत्रुके, गिलास लगायतका सामग्री बनाउन सिकाउँछौं । वास्तवमा सीपमूलक शिक्षाको परिचयात्मक खण्ड प्राथमिक तहदेखि नै शुरु गर्नुपर्दोरहेछ, मेरो अनुभवले यही भन्छ । स्थानीय स्तरबाटै पनि स-साना सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिन्छ । त्यसैले खाली सरकारको मुख मात्रै नताकौं, आफूले सक्ने काम आफ्नै स्कूलबाट थालौं ।

बालकुमार जमरकट्टेल

शिक्षक, नवयुग मावि, काठमाडौं

कक्षा ६ को परिमार्जित पाठ्यक्रममा पूर्व व्यावसायिक शिक्षालाई विस्थापित गर्ने गरी अहिले 'पेशा, व्यवसाय र प्रविधि' भन्ने नयाँ विषय राखिएको छ । व्यवसायतर्फ तरकारी खेती, फलफूल खेती, खाद्यवस्तु निर्माण, पशुपक्षी स्याहार, शिल्पकला लगायतका विषयवस्तुमध्ये पाँचवटा पाठ छान्नुपर्ने देखिन्छ । तर, मेरो विद्यालयले यीमध्ये के रोज्ने ? मैले त कुनै विषयवस्तु नै भेटिनँ । किनकि यी विषयवस्तु शहरी स्कूलमा पढाउन सम्भव छैन । यसका लागि शहरमा स्रोत साधन नै भेट्न गाह्रो पर्छ । त्यसमा प्रविधितर्फ एटीएम, फ्याक्स, फोटोकपी, मल्टिमिडिया आदि समावेश गरिएको छ । ग्रामीण भेगका विद्यालयमा यी विषयवस्तुको व्यावहारिक शिक्षण सम्भव छैन । खाली प्रविधिको सैद्धान्तिक ज्ञान मात्रै दिलाउन सकिन्छ । सबैतिर यी विषय पढाउने शिक्षककै अभाव छ । यसलाई १०० वटा विद्यालयमा परीक्षण गर्ने भनिएको छ । तर, हामीसँग १० जना पनि दक्ष शिक्षक छैनन् होला । जनशक्ति तयार नगरी नयाँ विषय पढाउन खोज्नु व्यावहारिक लाग्दैन ।

सीपमूलक शिक्षाको परिचयात्मक खण्ड प्राथमिक तहदेखि नै शुरु गर्नुपर्दोरहेछ, मेरो अनुभवले यही भन्छ । स्थानीय स्तरबाटै पनि स-साना सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिन्छ । त्यसैले खाली सरकारको मुख मात्रै नताकौं, आफूले सक्ने काम आफ्नै स्कूलबाट थालौं ।

- मधु राई

व्यावसायिक तालिम दिने सन्दर्भमा स्कूलमा नभएर छुट्टै तालिम केन्द्र बनाएर दिँदा सस्तो र सजिलो पर्न सक्छ । तीन महिनाको तालिम दिइयो भने विद्यार्थीले गरेर खान सक्छ । बरु त्यतातिर सोचौं । १०-१२ वर्ष लगाएर सीप सिकाउने दुर्बुद्धि चाहिँ फिकौं ।

- प्रा.डा. विद्यानाथ कोइराला

जेपी श्रीवात्सव

विज्ञान शिक्षक, प्रभात उमावि, ललितपुर

सीप सिकाउनका लागि किशोर अवस्था पार गर्नुपर्छ भन्ने छैन । सानै उमेरदेखि नै त्यसको प्रारम्भिक ज्ञान दिन सकिन्छ । विद्यालय शिक्षाको आधारभूत तहमा सीपमूलक ज्ञानलाई राखिनुपर्छ । छोटो अवधिको तालिमले पनि मानिसलाई केही न केही सीप सिकाउन मद्दत गर्दछ । तथापि अहिले व्यावसायिक शिक्षा मात्र होइन आचरण निर्माणमा पनि जोड दिनुपर्ने भएको छ ।

प्रा.डा. विद्यानाथ कोइराला, शिक्षाविद्

हामीले मानिसलाई प्राविधिक बनाउन खोजेको हो कि प्रविधि उन्मुख ? मेरो विचारमा हामीले प्रविधि उन्मुख बनाउन चाहेका छौं । सञ्चारमा कुन कुन प्रविधि आएका छन् भनेर जानकारी दिइयो भने ऊ प्राविधिक हुन्छ । किनकि उसले अब के गर्नुपर्ने रहेछ भनेर सोचन थाल्छ । दोस्रो कुरा व्यावसायिक बनाउने हो कि व्यवसाय उन्मुख ? व्यावसायिक बनाउने हो भने तालिम नै चाहिन्छ । त्यो काम स्कूलबाट सम्भव हुँदैन । स्कूलले व्यवसाय उन्मुख चाहिँ गराउन सक्छ । तर, त्यसका निम्ति शिक्षकले सोच्ने तरिका बदल्नुपर्छ । विद्यार्थीमै प्रयोग गराएर पनि धेरै नयाँ अनुभव बटुल्न सकिन्छ । यति भयो भने शिक्षक व्यवसाय उन्मुख बन्न सक्छ । त्यसो भए सीपमूलक शिक्षालाई कहाँबाट लैजाने भन्ने प्रश्न महत्त्वपूर्ण छ । पाठ्यक्रमबाट लैजाने धेरै प्रयास गर्‍यो, त्यसमा असफल भइयो । 'प्रोजेक्ट वर्क' एउटा राम्रो विकल्प हुनसक्छ ।

पढाउने सीप अर्को पाटो हो । हाम्रा शिक्षकमा आफूले भनेको कुरा मात्रै ठीक हो भन्ने भावना छ । यो भावना त्यागौं र विद्यार्थीलाई पनि केही प्रयोगात्मक अभ्यास गराएर हेरौं । यसो गर्दा नतिजामा सुधार हुन्छ । ठूलो संरचनामार्फत सीपमूलक शिक्षा दिने अभ्यास पनि हामीले गर्‍यो । यो पाटोमा सीटीईभीटीले धेरै अभ्यास गर्‍यो; टेक्निकल स्कूल, ट्रेड स्कूल आदि आदि । यी सबै असफल अभ्यास हुन् । किनकि ती कार्यक्रम परियोजना आधारित रहे । परियोजना सिकियो, कार्यक्रम सेलायो । व्यावसायिक तालिम दिने सन्दर्भमा स्कूलमा नभएर छुट्टै तालिम केन्द्र बनाएर दिँदा सस्तो र सजिलो पर्न सक्छ । तीन महिनाको तालिम दिइयो भने विद्यार्थीले गरेर खान सक्छ । बरु त्यतातिर सोचौं । १०-१२ वर्ष लगाएर सीप सिकाउने दुर्बुद्धि चाहिँ फिकौं ।

प्रस्तुति: प्रमोद आयाम

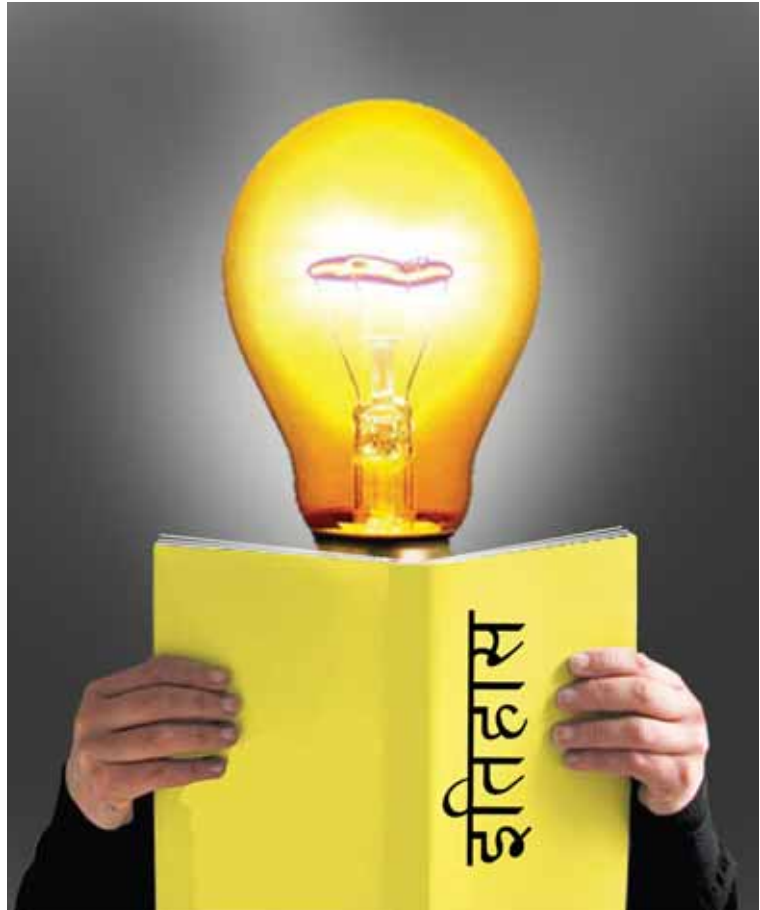
इतिहास पढेर के सिकिन्छ ?

इतिहास अध्येताहरूसँग शोध गर्ने सीप, कला र क्षमता हुन्छ। सूचनाको स्रोत पत्ता लगाउन र तिनको समीक्षा गर्न उनीहरू बढी निपुण हुन्छन्। प्रमाण तथा कथनहरूको सत्यासत्य पहिचान र मूल्याङ्कन गर्ने तरिका पनि उनीहरूले जानेका हुन्छन्। इतिहासका अध्येताहरू लेख्ने र बोल्ने कुरामा अरुभन्दा अगाडि हुन्छन्।

इतिहास अतीतको विवरण हो, अनि मानिस चाहिँ वर्तमानभोगी प्राणी। तर हरेक मानिस हरदम भविष्यकै चिन्तामा पिरोलिइरहेको हुन्छ। उसका लागि सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कार्य नै 'भविष्य निर्माण' गर्नु हुन्छ। वर्तमानमा बाँच्नका लागि आवश्यक पर्ने तमाम कुरामा अल्छिँदा अल्छिँदै पनि मानिसहरू 'भविष्य कस्तो होला' भनेर कल्पना गरिरहेका हुन्छन्। सँगसँगै मानिसहरू भूतकालको पनि सम्झना गरिरहेका हुन्छन्। तर मानिस किन भूतकालका कुराहरू सङ्ग्रह गर्दछन् ? वर्तमानमा उपलब्ध ज्ञानको अथाह भण्डार छँदाछँदै इतिहास ज्ञान किन मरिहत्ते गर्छौं हामी ? अनि विद्यार्थीलाई इतिहास पढ्न किन प्रोत्साहित गरिरहेका छौं ?

निश्चित आवश्यकता परिपूर्ति गर्न नै कुनै विषयको अध्ययन गरिन्छ। अध्ययनका लागि इतिहास पनि व्यापक तहमा सर्वस्वीकृत विषय नै हो। सामान्यतः यो विषयले सूचना सङ्ग्रह गर्ने र उपलब्ध सूचना विश्लेषण गरेर सोच्ने वा निष्कर्ष निकाल्ने रुचि भएका मानिसलाई आकर्षित गर्दछ। कतिपय मानिसमा इतिहासप्रति स्वाभाविक रुचि नहुन पनि सक्छ, तर तिनले पनि इतिहास पढ्नुको उद्देश्य बुझिराख्नु राम्रो हुन्छ।

इतिहासकारहरूले हृदय प्रत्यारोपण गर्ने, सडकको स्वरूप सुधार गर्ने वा अपराध नियन्त्रण गर्ने जस्ता काम गर्दैनन्। अर्थात् शिक्षाको माध्यमबाट समाजका लागि तत्काल उपयोगी हुने कुनै उद्देश्य परिपूर्ति गर्नु छ भने, त्यो काम इतिहासले गर्न सक्तैन। उपयोगिताको कसीमा पर्गल्ने हो भने चिकित्साशास्त्र र इन्जिनियरिङ जस्ता विषयको अगाडि इतिहासको महत्त्व स्थापित हुन

सकदैन । यसको प्रतिफल प्रस्ट रूपमा देखाउन पनि सकिदैन । तथापि, मानिसका लागि इतिहास उपयोगी मात्र होइन, अपरिहार्य आवश्यकताको विषय हो ।

इतिहास नपढी हुँदैन भनेर पहिलेका मानिसहरूले जुन जुन कारण बताउँथे, ती सबै कारण आज अस्वीकृत भइसकेका छन् । पहिले पहिले शिक्षा प्रणालीमा इतिहास विषय किन राखिन्थ्यो रे भने; कुनै खास वा विशेष ऐतिहासिक तथ्य वा घटनाबारे थाहा पाएका मानिस त्यतिबेला 'शिक्षित' मानिन्थे । अर्थात् त्यसबेला शिक्षित र अशिक्षित व्यक्तिको समूह छुट्याउने कसी नै इतिहासको विशेष जानकारी हुने गर्दथ्यो, त्यसैले इतिहास अध्ययन पनि शैक्षिक क्रियाकलापभित्र पर्न गयो । नारमनहरूले इङ्गल्याण्डमा विजय गरेको (सन् १०६६) मिति र त्यसबेलाका घटना-विवरण बताउन सक्ने अथवा डार्विनका समकालीन अनुसन्धानकर्ता (वालेस आदि) को विवरण कण्ठस्थ सुनाउन सक्षम मानिसहरूलाई कानून वा व्यापारिक क्षेत्रमा उपयोगी व्यक्ति ठानिन्थ्यो । ऐतिहासिक तथ्यको जानकारी भएका यस्ता मानिसलाई विशेष महत्त्व दिने चलन चीनदेखि अमेरिकसम्म नै थियो । यो प्रवृत्ति थोरबहुत आज पनि कायम छ । यस्तै असङ्गत व्यवहारले गर्दा आधुनिक समयमा पनि इतिहासको यान्त्रिक रटानलाई बढावा दिइरहेको पाइन्छ ।

सूचनाको रटान र जानकारी सङ्ग्रह गर्नु इतिहास अध्ययनको अनुशासन भित्रै पर्ने कुरा हो; यद्यपि यस्तो कार्यले समाजमा केही प्रभाव पार्दैन । तथापि, इतिहास पढिन्छ र पढ्ने पर्छ । किनभने इतिहासले नै मानवीय कार्यहरूको संरक्षण गरेको हुन्छ । इतिहासले संरक्षण गरेका त्यस्ता सामग्रीहरू व्यक्ति तथा समाजका लागि सधैं उपयोगी र अपरिहार्य हुन्छन् । इतिहासले मानिसलाई दिने सुन्दरतम उपहार यही नै हो ।

इतिहासले मानिस र समाज बुझ्न मद्दत गर्छ

पहिलेका मानिस र सभ्यता कस्ता थिए, उनीहरू कस्तो व्यवहार गर्दथे भन्ने जस्ता सामान्य जानकारी समेतको भण्डारण इतिहासले गरेको हुन्छ । मनुष्य र समाजबीचको कार्यव्यवस्थाको भेद वा रहस्य बताउनका लागि वर्तमानका सूचना मात्र पर्याप्त हुँदैनन् । तत्कालका सूचनामा मात्र निर्भर भएर मानिस तथा समाजको विकासको रहस्य थाहा पाउने प्रयास व्यर्थ सावित हुन जान्छ- जसरी लामो समयसम्म शान्ति र अमनचयन कायम रहेको देशका मानिसले युद्धको विभीषिका र असरको आकलन गर्न सकतैनन् । युद्ध, युद्धका कारक पक्ष, युद्धको असर आदि बुझ्न उनीहरूलाई इतिहासको सहारा नभई हुँदैन । इतिहासले उपलब्ध गराएका सामग्रीको अध्ययन नगरिकन नयाँ शिल्प वा कला, प्रतिमा वा प्रविधि, आचार वा व्यवहार, कारण र प्रभाव तथा आजको पारिवारिक जीवनको स्वरूप निर्धारण गर्ने नयाँ मान्यता वा धारणा पनि विकास गर्न सकिदैन । कुन मान्यताका आधारमा मानिसको र समाजको विकास भएको हो भन्ने कुरै नबुझिकन नयाँ मान्यता स्थापना गर्न असम्भव नै हुन्छ । केही समाजशास्त्रीहरू मानवीय व्यवहारका बारेमा सिद्धान्त र कानून बनाउन लगातार प्रयासरत छन् । तिनका लागि पनि इतिहासले सङ्ग्रह गरेका सूचना अपरिहार्य हुन्छन् ।

आमनिर्वाचन, मिसिनरी गतिविधि, सैन्य गठबन्धन आदि विषयहरू सामाजिक व्यवहारका महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन् । यस्ता विषयमा प्रयोगका सिद्धान्त लागू हुँदैनन् । तर यस्ता विषयसँग

इतिहासकारले अतीतलाई सहजै चिनाइदिन सक्छन्, तर वर्तमानलाई चिनाउने क्षमता कसैसँग हुँदैन । वर्तमानबारे दृष्टिकोण बनाउन गाह्रो छ । तर इतिहासको सहायताले वर्तमानबारे पनि केही अनुमान भने लगाउन सकिन्छ ।

समानान्तर रहेका अन्य विषयहरूका लागि भने इतिहासले एउटा प्रयोगशालाको काम गरिरहेको हुन्छ । अर्थात् प्रयोगशाला जस्तै इतिहास पनि उपयोगी भइरहेको हुन्छ । कुनै सामाजिक संरचनाभित्र मनुष्य प्रजातिले के कस्ता व्यवहार गरिरहेका हुन्छन् र तिनले किन त्यस्तो व्यवहार गर्छन् भन्ने जस्ता जटिल प्रश्नको जवाफका रूपमा आउने सूचनाहरूको स्रोत ऐतिहासिक तथ्य र आँकडाहरू नै हुन् । यस्तै बेलामा इतिहासको महत्त्व बोध हुन्छ । हामी इतिहासको सहारा विना अधि बढ्न नसक्ने मूल कारण यही हो । किनभने समाजले कसरी काम गर्दछ भन्ने कुराको प्रामाणिक आधार इतिहासले मात्र उपलब्ध गराउन सक्दछ । इतिहासले उपलब्ध गराएको सूचनालाई आधार बनाएर मात्र हामीले केही विश्लेषण गर्न र नयाँ निष्कर्ष वा धारणा प्रतिपादन गर्न सक्दछौं । त्यसैकारण प्रत्येक मानिसलाई इतिहासका आधारभूत सूचनाहरू आवश्यक पर्दछन् । वर्तमानमा ऊ बाँचेको समाजले कसरी काम गरेको छ भन्ने कुरा थाहा पाउनका लागि पनि इतिहासको सहयोग जरुरी हुन्छ । अर्थात् इतिहासबाट अलग्गिएर मानिस रहन सक्तैन ।

इतिहासले परिवर्तन बुझ्न सघाउँछ

हामी जुन समाजमा बाँचिरहेका छौं, त्यो समाज कसरी अस्तित्वमा आयो भन्ने तथ्य जान्नका लागि इतिहासको सहारा चाहिन्छ । अर्थात् वर्तमान हुनुको कारण नै अतीत हो । अनि भविष्यको कारण पनि अतीत नै हो । जब हामी कुनै घटना आज किन घटित भयो भनेर खोज्न थाल्दछौं, त्यतिबेला हामीलाई त्यो घटना हुनुका कारण वा त्यसको पृष्ठभूमि अर्थात् इतिहास आवश्यक पर्दछ । अमेरिकी कङ्ग्रेसमा दुई वटा पार्टीहरूको मात्र बर्चस्व किन र कसरी ? युवाहरूको आत्महत्या गर्ने दरमा किन उतारचढाव भइरहेको छ ? अथवा मध्यपूर्वमा किन बारम्बार युद्धका घटनाहरू भइरहन्छन् ? यस्ता सबै प्रश्नको तर्कसङ्गत जवाफ पाउन हामीले सर्वप्रथम ऐतिहासिक कारणहरू नै खोतल्नुपर्ने हुन्छ । यदाकदा तात्कालिक ऐतिहासिक घटना पनि वर्तमानको घटना बुझ्नका लागि सहायक हुन्छन् । तर अधिकतर बेला कुनै घटनाको रहस्य जान्नका लागि हामीले धेरै पहिलेको इतिहासलाई पर्गल्नै पर्ने हुन्छ । आजको परिस्थितिको सिर्जना कसरी भयो भन्ने कुरा इतिहासको सहाराबाट मात्र बुझ्न सकिन्छ । अनि इतिहासको माध्यमबाट मात्रै हामीले अनेकन घटना र तिनका प्रभाव पछि पनि परिवर्तनको हावाले नछोएका समाज र संस्थाहरू कुन कुन छन् भन्ने तथ्य पहिल्याउन सक्दछौं ।

मानव व्यवहारमा आएको परिवर्तन बुझ्न र बुझाउनमा इतिहासको सशक्त भूमिका हुन्छ । यो अमूर्त र अवोध कुरा होइन । कुनै रक्सीवाजकै व्यवहारको उदाहरण लिऊँ- शरीरमा

परस्पर विरोधी कथन र घटनाको पहिचान तथा तिनको मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्नु प्रत्येक नागरिकका लागि आवश्यक हुन्छ । यस्तो क्षमताको विकास इतिहासको अध्ययनबाट सम्भव हुन्छ ।

कुनै खास वंशाणु (जिन)को उपस्थितिका कारण कुनै मानिसमा रक्सीको नशाप्रति विशेष लगाव उत्पन्न हुन्छ भन्ने कुरा वैज्ञानिकहरूले पत्ता लगाएका छन् । यो एउटा उल्लेखनीय प्रगति पनि हो । तर सामाजिक जीवनमा रक्सीबाजको लामो इतिहास छ । कुनै समाजमा रक्सीबाजको सङ्ख्या विशेष स्थितिमा घटेको पनि छ र बढेको पनि छ । रक्सीको प्रभाव एउटा समाज र अर्को समाजमा अलग अलग तरिकाले परेको पाइन्छ । रक्सीबाजी प्रवृत्तिका प्रति व्यावहारिक र नैतिक मान्यतामा पनि फेरबदल भइरहेको पाइन्छ । अर्थात् रक्सी सेवनको व्यवहार र नीतिमा भिन्नता पनि रहिआएको छ । यो सामान्य विषय भए पनि यस्ता प्रकारका परिवर्तनहरू किन आउँछन् भन्ने कुरा चाहिँ इतिहासले मात्र बताइदिन सक्छ ।

मानव वंशाणु (जिन)सँग सम्बन्धित वैज्ञानिक प्रयोग गर्न र त्यसबाट निष्कर्ष निकाल्न भन्दा ऐतिहासिक विश्लेषण गरेर निष्कर्ष दिने काम धेरै गुणाले गाह्रो र चुनौतीपूर्ण हुन्छ । वास्तवमा इतिहासकारहरूले नै रक्सीबाजी गर्नेहरूको व्यवहारमा आएको परिवर्तन बुझ्न र रक्सीको लत लागेपछि उत्पन्न हुने सामाजिक समस्यासँग सम्बन्धित अनेकन पक्षहरूलाई पर्खेल्न महत्त्वपूर्ण योगदान गरेका छन् ।

समकालीन अमेरिकी राजनीतिको एउटा महत्त्वपूर्ण चिन्ताको विषय आमचुनावमा मतदाताको सहभागिता लगातार घट्दै जानु रहेको छ । मतदाताहरू निर्वाचनप्रति किन उदासीन हुनु थाले त भनेर घोटलिनसाथ हाम्रो मस्तिष्कमा पहिले कति प्रतिशत जनताले मतदानमा भाग लिन्थे? तिनको सहभागितामा कहिलेदेखि कमी आउन थाल्यो? जस्ता प्रश्नहरू पैदा भइहाल्छन् । हामीलाई जबसम्म मतदाताको सहभागितामा कमी आउन थालेको वर्ष वा समय थाहा हुँदैन तबसम्म हामी रहस्य फुकाउने कामको थालनी नै गर्न सक्तौं । तर माथिका प्रश्नको उत्तर पाउने बित्तिकै हाम्रो काम अगाडि बढ्छ । विगतमा; चुनावमा सहभागिता नजनाउने प्रवृत्तिलाई बढावा दिने कारणहरू के के थिए? के अहिले पनि तिनै कारण वा त्यही प्रवृत्तिले काम गरिरहेको छ त? यस्तो प्रवृत्तिका मानिसहरूको सङ्गतमा परेर अरु मानिसहरू पनि मतदान गर्न जान छोडेका छन् कि? यी सामान्य जस्ता लागे पनि गहन विषय हुन् जसलाई इतिहासको सहारामा मात्र विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

यसरी प्रस्ट हुन्छ, इतिहास नै त्यस्तो एकलो र महत्त्वपूर्ण विषय हो जसले मानव-समाजको वास्तविकता सतहमा ल्याउनका लागि विस्तृत सामग्री वा सूचना उपलब्ध गराउन सक्षम छ । इतिहासले हाम्रा वरिपरि घटेका घटना र परिवर्तनका कारणहरू बताउने काम गरिरहेको हुन्छ भने सँगसँगै सामाजिक परिवर्तनका जटिल प्रक्रियाहरूलाई लिपिबद्ध गर्ने काम पनि ।

इतिहासमा परस्परमा सम्बद्ध रहेका दुई आधारभूत कारणहरूको विश्लेषण गरिएको हुन्छ । यही विश्लेषणको माध्यमबाट

अतीतको जाँच-परीक्षण गर्न सहज र सम्भव हुन्छ । यसै कारणले संसारभरमै विद्यालय पाठ्यसामग्रीमा इतिहासलाई विशेष महत्त्वका साथ राख्ने गरिएको हो । इतिहास पढाउनु र इतिहास पढ्न प्रोत्साहित गर्नुको मूल कारण पनि यही हो ।

हाम्रो जीवनमा इतिहासको महत्त्व

माथि बताइएका दुई आधारभूत कारणहरूको प्रकाशमा हेर्दा हाम्रो आफ्नै जीवनमा पनि इतिहासको स्थान विशिष्ट छ, र यसमा विविध उपयोगिता अन्तर्निहित भएर रहेका छन् ।

दागरहित इतिहास लेखिदिने हो भने त्यो ज्यादै सुन्दर हुन्छ । संसारमा यस्ता अनेकन इतिहासकार छन्, जसले पाठकहरूलाई अत्यन्तै प्रभावित पारेका छन् । यस्ता इतिहासकारहरूमा तथ्यपूर्वक र सटिक लेख्ने क्षमता हुन्छ । उनीहरू इतिहासका घटनालाई मानवीय जीवनसँग जोडेर अत्यन्त सरस ढङ्गबाट लेख्छन् । परिणामतः प्रसङ्ग पुरानो भए पनि इतिहास मधुर र मनोरम भएर प्रस्तुत भएको हुन्छ । जीवनी वा सैन्य इतिहासहरू आफ्ना कथातत्वको वजन र प्रभावका कारण मानिसहरूका लागि मनोहारी बन्छन् । त्यसैले कला र मनोरञ्जनका रूपमा पनि इतिहासको छवि बन्न पुगेको हो ।

सही तरिकाले लेखिएका इतिहास वा ऐतिहासिक कथाहरू ती मात्र हुन् जसले त्यस कालखण्डका मानिस तथा समाजले वास्तवमै कुन तरिकाले काम गर्दथे भन्ने कुरालाई सजीव चित्रण गर्न सक्छन् । अन्य देश, काल वा परिस्थितिमा रहेका मानिसहरूले पनि पुराना कथाबाट केही सिक्न सक्नु वा त्यस विषयमा चिन्तन गर्न प्रेरित होऊन् भन्ने उद्देश्यले लेखिएको इतिहास नै साँचो अर्थमा मानवोपयोगी सामग्री हुन्छ ।

मानवीय लक्ष्य पूर्ति गर्ने सौन्दर्यकलायुक्त ऐतिहासिक सामग्रीहरूबाट मानिसलाई अतीतका घटना-कथाहरू पुनः सृजन गर्ने प्रेरणा पनि प्राप्त हुन्छ । ती घटना-कथाहरू वर्तमान समयको उपयोगिताका दृष्टिले अलग प्रभाव दिने हुनसक्छन् । यस्ता सामग्रीलाई इतिहासकारहरू “अतीतको अतीतता” भन्न रुचाउँछन् । अति प्राचीन समयका मानिसहरू आफ्नो जीवन कसरी बिताउँथे भन्ने कुरा पत्ता लगाउन विशेष सौन्दर्यबोध र मानसिक ऊर्जाको खाँचो पर्दछ । यस्तो तयारीसहितको इतिहासलेखन कार्यले अन्ततः मानवीय जीवन र समाजको बारेमा नौलो दृष्टि समावेश गरिदिएको हुन्छ ।

इतिहासले नैतिक जिम्मेदारी बढाउन सहयोग गर्दछ

कुनै विषय वा घटनालाई नैतिक कसीमा पर्खेले आधार पनि इतिहासले नै उपलब्ध गराउँछ । अतीतको परिवेश र त्यसवेलाका मानिसहरूको जीवनगाथा पढ्दा विद्यार्थीले आफ्नो नैतिक जिम्मेदारी परीक्षण गर्ने अवसर पाउँछन् । विभिन्न कठिन परिस्थितिमा मानिसहरूका अगाडि आउन सक्ने वास्तविक र जटिल समस्याहरूसँगको साक्षात्कारले इतिहास पढ्ने विद्यार्थीको दृष्टिकोणलाई तेजिलो बनाइदिन्छ ।

काल्पनिक कथाका पात्रहरू मात्र होइनन्, जसले आफ्नो जीवनमै वास्तविक परिस्थिति फेलेर, तमाम प्रतिरोध सहेर आएका हुन्छन्, त्यस्ता घटना-कथाका ऐतिहासिक पात्रहरूले आजका पुस्तालाई प्रेरित गरिरहेका हुन्छन् । उदाहरणयुक्त इतिहासले अतीतलाई पनि आजको उपयोगितासँग जोडिदिन्छ । इतिहास- महान पुरुष तथा महिलाहरूको गाथा मात्र होइन;

बहु नैतिक द्वन्द्वका बेला आफूलाई स्वच्छ राख्न सफल, त्यागी र सिद्धान्तनिष्ठहरू अनि सामान्य मानिस भएर पनि साहस, उद्यमशीलता र रचनात्मक प्रतिरोधका माध्यमबाट उदाहरणीय बनेका महिला तथा पुरुषहरूको प्रामाणिक विवरण पनि हो। यस्ता व्यक्तिहरूको जीवनगाथाबाट समाजमा पर्ने सकारात्मक र अनुकरणीय प्रभाव अतीतको उपयोगिताको उदाहरण हो।

इतिहासले पहिचान बनाइदिन्छ

व्यक्ति वा समाजको अस्मिता निर्माणमा इतिहास सहयोगी हुन्छ। आज अधिकांश राष्ट्रहरूले आफ्ना बालबालिकालाई कुनै न कुनै रूपमा इतिहास पढ्न प्रेरित गर्नुका पछाडि रहेको एउटा कारण यो पनि हो। तिनीले आफ्नो पहिचान र अस्मिता निर्माण गर्न इतिहासको सहारा लिएको दृष्टान्त हो यो। विगतमा कुनै देशका बासिन्दाको पारिवारिक संरचना तथा मूल्यमान्यता के-कस्ता थिए; सामाजिक संस्था कस्ता थिए, देशको निर्माण कसरी भएको थियो, कस्ता कस्ता विषम परिस्थितिमा पनि पुर्खाहरूले आफूलाई सन्तुलनमा राखे भन्ने जस्ता महत्त्वपूर्ण र प्रामाणिक जानकारीहरू इतिहासले नै बचाएर राखिदिएको हुन्छ।

केही पेचिलो र जटिल भए पनि; पुर्खाको इतिहासले नै आजको पुस्ताको जैविक विकासका बारेमा महत्त्वपूर्ण जानकारी उपलब्ध गराउँछ। साथै; ऐतिहासिक परिवर्तनका बेला कुन परिवारले सर्वाधिक योगदान गरेको थियो वा पीडा फेलेको थियो भन्ने जानकारी पनि इतिहासका तथ्यहरूबाटै थाहा हुने हो।

इतिहासको माध्यमबाट हाम्रो पुर्ख्यौली पहिचान अरु प्रस्ट हुन्छ। वर्तमानको आधारशिलामा खडा गरिएको पहिचान भन्दा इतिहासको आधारभूमिमा निर्माण भएको पहिचान बढी मजबुत हुन्छ। राष्ट्रहरूले ऐतिहासिक पहिचानको उपयोग गर्दछन्, अनि ऐतिहासिक पहिचानकै लागि युद्ध पनि लड्छन्। इतिहासले राष्ट्र र त्यसका नागरिकका कथा बोलिदिएको हुन्छ, स्थानीय जातिका क्षमता र विशेषताहरूको वर्णन गरिदिएको हुन्छ। यस्ता कथाको आधारमा नै कुनै पनि राष्ट्रले राष्ट्रिय मूल्यमान्यता विकसित गरेको हुन्छ र त्यसबाट नै नागरिकहरूमा राष्ट्रप्रतिको निष्ठा र समर्पणको भावना जागृत हुन्छ।

असल नागरिक र इतिहास

विद्यालय पाठ्यक्रममा इतिहास विषय राखिनुपर्दछ भनेर पक्ष लिनै वर्गले अत्यधिक प्रचारमा ल्याएको तर्क हो- असल नागरिक हुन चाहनेले इतिहास पढ्नुपर्छ। यसरी 'असल नागरिकका निमित्त इतिहास'को पक्ष लिनैहरू व्यक्तिगत सफलता र नैतिकताको पाठको रस घोलिएका विविध कथायुक्त इतिहासको सहायताबाट नागरिकहरूमा राष्ट्रको अस्मिता बढाउने र राष्ट्रप्रति वफादार हुने शिक्षा फैलाउन सकिन्छ भन्ने विश्वास राख्छन्। तर यो सङ्कीर्ण विचार हो, किनभने नागरिकहरू यो घेराभन्दा बाहिर गएर पनि राष्ट्र र राष्ट्रिय अस्मिता बढाउने कार्य गर्न वा इतिहासलाई नै आधार बनाएर राष्ट्रलाई चुनौती दिने समेतका काम गर्न सक्दछन्।

इतिहासले राष्ट्रिय संस्था, समस्या र मूल्यमान्यतासँग सम्बन्धित तथ्य र सूचनाहरू उपलब्ध गराउँछ। जिम्मेदार नागरिक विकासका लागि आवश्यक पर्ने स्थानीय, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तथा विश्लेषणात्मक दृष्टिकोण उपलब्ध गराउने स्रोत पनि इतिहास नै हो। यस्ता ऐतिहासिक सामग्रीहरूमा

वर्तमान हुनुको कारण नै अतीत हो। अनि भविष्यको कारण पनि अतीत नै हो। जब हामी कुनै घटना आज किन घटित भयो भनेर खोज्न थाल्दा, त्यतिबेला हामीलाई त्यो घटना हुनुका कारण वा त्यसको पृष्ठभूमि अर्थात् इतिहास आवश्यक पर्दछ।

राष्ट्रहरूले अन्य राष्ट्र वा समाजसँग कसरी अन्तरक्रिया गर्दछन् भन्ने प्रमाण पनि समेटिएका हुन्छन्। नागरिक जीवनलाई प्रभाव पार्ने हालसालै घटेका वा हाल घटिरहेका वा भविष्यमा घट्न सक्ने घटनाहरूको स्वभाव र स्वरूप कस्तो हुनेछ र तिनका पछाडिका मुख्य कारणहरू के के हुनसक्छन् भन्ने कुरा बुझ्न पनि इतिहासले नै सहयोग गर्दछ। यति मात्र होइन, इतिहासको अध्ययनले नयाँ तरिकाले सोच्ने बानीलाई प्रोत्साहित गर्दछ। यस्ता गुणहरू कुनै पनि देशका वा समुदायका नेता, मतदाता, बहसकर्ता वा जिम्मेदार सामाजिक अगुवाहरूदेखि सामान्य नागरिकमा समेत विकसित हुनु राम्रो हुन्छ।

इतिहास पढेर कस्तो क्षमता विकास हुन्छ त ?

सम्बन्ध गाँस्ने सीप- इतिहासका विद्यार्थीले अतीतको वास्तविकता बताउन प्रयोग गरिएका विविध किसिमका प्रमाण जाँच्ने

आफ्नै कुरा
गिरिजाप्रसाद कोइराला

साझा प्रकाशनको देशभरका शाखाहरूमा उपलब्ध छ।

प्रकाशक: जगदम्बा प्रकाशन
फोन नं.: ०१-५५२१३८२
मूल्य रु.: ३००/-

वितरक: साझा प्रकाशन
फोन: ०१-५५२११८
मूल्य रु.: ३००/-

हिमाल बुक
फोन: ०१-५५४२५४४

सही तरिकाले इतिहास पढ्न सक्यौं भने हाम्रो दिमागले उपयोगी र ऐतिहासिक काम गर्ने बानी बसाल्छ। साथसाथै हाम्रो जीवनलाई प्रभाव पार्ने खास कारणहरू सङ्कलन गर्ने बानी पनि बसाली दिन्छ। त्यसपछि मात्र हामी आलोचनात्मक चिन्तन गर्न सक्ने, सामयिक क्षमता र कौशल भएका जागरूक नागरिक बन्न सक्छौं।

र उपयोग गर्ने इतिहासकारको अनुभवसँग साक्षात्कार गर्ने मौका पाएका हुन्छन्। उदाहरणको लागि; पूर्व राजनेताहरूका वक्तव्यहरूको अर्थ र आसय कसरी बुझ्ने तथा तिनको व्याख्या कसरी गर्ने भन्ने प्रश्नको जवाफ इतिहासको अध्ययनबाट पाइन्छ। पहिलेका राजनेताको वक्तव्य बुझ्न वर्तमानका राजनेताहरूको वक्तव्य सुन्नु र पढ्नु आवश्यक हुन्छ। पुराना र नयाँ वक्तव्यको वास्तविक उद्देश्य र निहित स्वार्थका कुरा छुट्याएपछि मात्र तथ्य भेटिन सक्छ। यस्तो सीपको विकास इतिहास पढेर मात्र सम्भव हुन्छ।

सार्वजनिक वक्तव्य, निजी रेकर्ड, तथ्याङ्क र दृश्य वा श्रव्य सामग्री वा यस्तै विभिन्न किसिमका प्रमाणहरू बीच सम्बन्ध गाँस्ने सीप सिक्नाले सशक्त निष्कर्ष निकाल्न वा बलिया तर्क गर्न सक्ने क्षमताको विकास हुन्छ। यस्तो सीप दैनिक जीवनमा पनि उत्तिकै उपयोगी हुन्छ।

परस्पर विरोधी बयान पार्ने क्षमताको विकास— इतिहास पढ्नुको अर्थ विविध किसिमका परस्पर विरोधी बयानहरूको परख गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्नु पनि हो। इतिहास अध्ययनको केन्द्रीय लक्ष्य चाहिँ समाज कसरी सञ्चालन भइरहेको छ भन्ने जान्न वा बुझ्न सक्ने क्षमताको विकास गर्नु हो। यही सीपको उपयोग गरेर नै वर्तमानको समाज चिन्न र बुझ्न सकिन्छ। परस्पर विरोधी कथन र घटनाको पहिचान तथा तिनको मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्नु प्रत्येक नागरिकका लागि आवश्यक हुन्छ। यस्तो क्षमताको विकास इतिहासको अध्ययनबाट सम्भव हुन्छ। किनभने इतिहास नै त्यस्तो भण्डार हो, जसमा मानव अनुभव र उनीहरूले भोगेका चुनौतीहरू सँगालिएका हुन्छन्।

इतिहासमा वर्णित पहिलेको परिस्थितिलाई परीक्षण गर्ने अनुभवको सहारामा व्यक्तिले आफूमा थप रचनात्मक र आलोचनापरक क्षमता विकास गर्न सक्छ। यस्तो क्षमताका आधारमा कुनै जाति वा राष्ट्रले आफ्नो महानता र सामूहिक पहिचानका कुरा इतिहासमा लेखाएकै भए पनि तिनका दावीहरूलाई वास्तविकताको कसौमा परीक्षण गरेर गलत वा सही भनी छुट्याउन सम्भव हुन्छ। इतिहासको अध्ययनले नागरिकको वफादारी, प्रतिबद्धता र विचारलाई उच्च महत्त्व दिन्छ। साथै, यसले बहसमा संलग्न हुने र नयाँ दृष्टिकोण निर्माण गर्ने मौका पनि दिन्छ।

परिवर्तनकारी घटना समीक्षा गर्ने सीप— अतीतका परिवर्तनकारी घटनाहरू समीक्षा गरेको अनुभवले वर्तमानको समाज बुझ्न सघाउ पुऱ्याउँछ। समाज परिवर्तनशील छ भन्ने कुरा हामी सधैं सुन्छौं र त्यसमा सहमत पनि हुन्छौं। परिवर्तनशील समाज बुझ्ने

क्षमता विकास गर्नु हाम्रा लागि जरुरी छ। कतिपय परिवर्तनहरू अरू धेरै परिवर्तन भन्दा भिन्न हुन्छन्। त्यस्ता परिवर्तनको तीव्रता र प्रासङ्गिकतालाई थोरै मात्रामा भए पनि अलग-अलग गरेर हेरिने कार्यलाई 'परिवर्तनको विश्लेषण' भनिन्छ। यो कार्य गर्न विशेष खालको क्षमता चाहिन्छ। कुनै पनि परिवर्तनलाई अतीतका उस्तै अनुभवहरूसँग तुलना गर्ने बानी बसेका इतिहासका विद्यार्थीले नै त्यस्तो क्षमताको विकास गर्न सक्दछन्। अत्यन्तै नाटकीय तवरमा विकसित भएका परिवर्तनकारी घटनाहरूको पनि निरन्तरतासँग एककिसिमको सम्बन्ध रहेकै हुन्छ। कुनै पनि परिवर्तनका कारणहरू फरक गरेर हेर्न सकिए जस्तै परिवर्तनका गूढ निरन्तरता पहिचान गर्ने क्षमताको विकास पनि इतिहास पढेर मात्र सम्भव हुन्छ।

ऐतिहासिक प्रमाण, वक्तव्य तथा परिवर्तन र निरन्तरता रही आएका विषयहरूको समीक्षा गर्ने क्षमता पनि इतिहासको अध्ययनले नै बढाइदिन्छ। इतिहासकारले अतीतलाई सहजै चिनाइदिन सक्छन्, तर वर्तमानलाई चिनाउने क्षमता कसैसँग हुँदैन। वर्तमानबारे दृष्टिकोण बनाउन गाह्रो छ। तर इतिहासको सहायताले वर्तमानबारे पनि केही अनुमान भने लगाउन सकिन्छ।

कर्म क्षेत्रमा इतिहासको उपयोगिता

जुन कुनै कार्य वा कर्म क्षेत्रको लागि पनि इतिहासको अध्ययन उपयोगी हुन्छ। इतिहासको ज्ञानले सफल व्यवसायी वा कुशल राजनेता बन्न सघाउँछ। इतिहास लेखेहरूलाई जहाँ पनि विशेष मर्यादा दिइन्छ। तर इतिहासका थोरै विद्यार्थी मात्र पेशेवर इतिहासकार हुन पुग्छन्। पेशेवर इतिहासकारले सङ्ग्रहालय वा मिडिया सेन्टर आदिमा काम पाइरहेका हुन्छन्। यिनले व्यावसायिक तथा सार्वजनिक संस्थाका लागि शोध कार्य पनि गरिदिन्छन्। कतिपय मुलुकको राजनीतिक क्षेत्रमा ऐतिहासिक सल्लाहकारको पद पनि सिर्जना गरिएको हुन्छ। अधिकतर मानिसहरू अन्य पेशामा जानका लागि पनि इतिहास पढिरहेका हुन्छन्। कानून वा नागरिक प्रशासनका क्षेत्रमा उच्च शिक्षा प्राप्त गर्नका लागि पनि इतिहासको अध्ययन सहयोगी हुन्छ। रोजगारदाताहरूलाई पनि इतिहास पढेका मानिसहरूको खाँचो पर्छ। इतिहास अध्येताका लागि यति व्यापक क्षेत्र उपलब्ध हुनुको खास कारण अतीतका विभिन्न घटना र समाजका बारेमा अध्ययन गर्दा बन्ने उनीहरूको तीक्ष्ण दृष्टिकोण नै हो।

इतिहास अध्येताहरूसँग शोध गर्ने सीप, कला र क्षमता हुन्छ। सूचनाको स्रोत पत्ता लगाउन र तिनको समीक्षा गर्न उनीहरू बढी निपुण हुन्छन्। प्रमाण तथा कथनहरूको सत्यासत्य पहिचान र मूल्याङ्कन गर्ने तरिका पनि उनीहरूले जानेका हुन्छन्।

इतिहासका अध्येताहरू लेख्ने र बोल्ने कुरामा अरूभन्दा अगाडि हुन्छन्। सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रको काममा आइपर्ने विश्लेषणपरक खाँचो पूर्ति गर्न यस्ता सीप अनिवार्य नै हुन्छन्। प्राविधिक विषयमा जस्तो इतिहासका विद्यार्थीका लागि रोजगारीका धेरै अवसरहरू हुँदैनन्, तथापि यस विषयका जानकारहरू सबै क्षेत्रमा उद्योगी गहनासरह हुन्छन्।

कस्तो इतिहास पढ्ने

इतिहास किन पढ्ने भन्ने प्रश्नको जवाफले 'कस्तो इतिहास पढ्ने' भन्ने कुरा निर्धारण गर्न मद्दत गर्छ। स्थानीय, राष्ट्रिय वा

कुनै निश्चित संस्कृति वा विश्व इतिहासको आधारभूत अध्ययन गरेपछि आफूलाई कुन विषयमा केन्द्रित गर्ने भन्ने निर्णय गर्न सजिलो हुन्छ। कुनै खास वा विशेष खालको ज्ञान र सूचनाले व्यक्तिलाई विशेष शिक्षित वर्गको कोटिमा पुऱ्याइदिन्छ। कुनैबेला, अमेरिकामा अमेरिकी संविधानको भूमिकाको पूर्ण पाठ कण्ठ पारेका व्यक्ति वा थोमस एडिसन (अमेरिकाको संविधान निर्माता) को जीवनी बताउन सक्ने मानिसलाई 'असल नागरिक' भनेर विशेष महत्त्व दिइन्थ्यो। तर अधिकतर इतिहासकारहरू तथ्य र विवरणको फेहरिस्त याद गर्न आवश्यक ठान्दैनन्।

इतिहासले हाम्रो आफ्नै जीवनकालको तात्कालिक पृष्ठभूमि पनि उपलब्ध गराउँछ। अतीतको कुनै कारणले वर्तमानलाई प्रभावित गरेको रहेछ भने त्यस्तो कारण थाहा पाउनु अति जरुरी हुन्छ। यस्तो ज्ञान बढाउनाका लागि राष्ट्रका संस्था र तिनको कार्य प्रवृत्तिको विकासक्रमबारे बुझ्नु आवश्यक हुन्छ। उदाहरणका लागि; ईसाई धर्म र ईस्लाम धर्मबीच आज देखापरेको टकराव र द्वन्द्व बुझ्नका लागि आजभन्दा १२ सय वर्ष पहिलेका घटना र तिनको प्रवृत्ति जान्नु जरुरी छ। राष्ट्रिय परम्परा तथा सभ्यताहरूबीच तुलना गर्ने र विश्लेषण गर्ने बानीले हाम्रो दिमागलाई इतिहास-सम्बद्ध बनाइदिन्छ। ऐतिहासिक घटनाहरूलाई दोहोऱ्याई-तेहऱ्याई छानबिन गर्ने बानी नै दिमागलाई इतिहास-सम्बद्ध बनाउने मूल आधार हो। यस्ता अनुभवहरू बटुल्नका लागि विविधतायुक्त अध्ययन सामग्री र विश्लेषणपरक मुद्दा (केस) को अध्ययन गर्नु आवश्यक छ। यस्तो प्रक्रियामा तथ्याङ्कहरूको अध्ययन पनि महत्त्वपूर्ण हुन्छ। किनभने ऐतिहासिक विश्लेषणहरू तथ्याङ्कहरूमा आधारित हुन्छन्।

अतीतका बारेमा हाम्रा ज्ञान र त्यससँग सम्बद्ध मानवीय र सामाजिक व्यवहारको विस्तारमा वर्तमानमा चलिरहेका ऐतिहासिक खोजीको भूमिका स्पष्ट नपारिएसम्म इतिहासको काम

पूरा हुँदैन। दुई दशकयता ऐतिहासिक सूचना र विश्लेषणको बाढी आउन थालेको छ। यस्तो के कारणले भइरहेको छ भन्ने विषयमा पनि व्यापक शोध र विश्लेषण हुन थालेका छन्। यस्तो क्रियाकलापले अतीतका बारेमा हाम्रो ज्ञान बढाउन मद्दत पुऱ्याएकै छन्।

हामीले मानवीय अनुभवको प्रयोगशालामा आफ्नो पहुँच बनाउनका लागि पनि इतिहास पढ्नु छ। हामीले सही तरिकाले इतिहास पढ्न सक्यौं भने हाम्रो दिमागले उपयोगी र ऐतिहासिक काम गर्ने बानी बसाल्छ। साथसाथै हाम्रो जीवनलाई प्रभाव पार्ने खास कारणहरू सङ्कलन गर्ने बानी पनि बसाली दिन्छ। त्यसपछि मात्र हामी आलोचनात्मक चिन्तन गर्न सक्ने, सामयिक क्षमता र कौशल भएका जागरुक नागरिक बन्न सक्छौं।

इतिहास व्यक्तिगत रुचिमा पनि आधारित हुन्छ- उही सामग्री पढ्दा कसैलाई सौन्दर्यबोध हुन्छ भने कसैलाई खोजको आनन्द प्राप्त हुन्छ अनि कसैलाई बौद्धिक चुनौती दिने खुराक मिल्दछ। इतिहासको पठनले न्यूनतम भए पनि अनिवार्य र गहिरो प्रतिबद्धता बीचबाट उत्पन्न हुने आनन्द प्राप्त हुन्छ। यस्तो आनन्दानुभूतिले गर्दा नै अतीतका व्याख्या तथा बयान गर्ने क्षमताको माध्यमबाट हामीले लुकेर बसेका मानवीय ज्ञान भण्डार भित्र प्रवेश गरी यो संसार कसरी चलेको छ भन्ने कुराको जानकारी पाउँदछौं। इतिहासको उपयोगिताको विशालता यसैबाट सिद्ध हुन्छ।

(अमेरिकाको जर्ज मेसन विश्वविद्यालयका प्रोफेसर पिटर् एन स्टर्नले 'थिड्डि हिस्ट्री' (इतिहास चिन्तन) शृङ्खला अन्तर्गत अङ्ग्रेजीमा लेखेको यो आलेख भारतबाट प्रकाशित हुने हिन्दी ट्रेमासिक शिक्षा विमर्श बाट साभार गरी सम्पादित रूपमा प्रस्तुत गरिएको हो।)

सरलीकृत अनुवाद— हस्त गुरुङ

करिब 800 सय निजी विद्यालयमा अनिवार्य पुस्तकका रूपमा समावेश गरिएको

- तलेजु - सचित्र बाल व्याकरण कक्षा १
- तलेजु - सचित्र बाल व्याकरण कक्षा २
- तलेजु - सचित्र बाल व्याकरण कक्षा ३
- तलेजु - सचित्र बाल व्याकरण कक्षा ४
- तलेजु - सचित्र बाल व्याकरण कक्षा ५
- तलेजु - सरल निम्नमाध्यमिक व्याकरण कक्षा ६
- तलेजु - सरल निम्नमाध्यमिक व्याकरण कक्षा ७
- तलेजु - सरल निम्नमाध्यमिक व्याकरण कक्षा ८
- तलेजु - सरल माध्यमिक व्याकरण कक्षा ९
- तलेजु - सरल माध्यमिक व्याकरण कक्षा १०
- तलेजु - निम्नमाध्यमिक नेपाली व्याकरण, अभिव्यक्ति र अभ्यास कक्षा ६, ७, ८
- तलेजु - माध्यमिक नेपाली व्याकरण, अभिव्यक्ति र अभ्यास कक्षा ९ र १०

कक्षा १ देखि १० सम्मका विद्यार्थीहरूका लागि

तलेजु प्रकाशन

काठमाडौं, फोन ४२५२९६६, ४२२९२६८

लेखकद्वय
डा. कृष्णहरि बराल
नेत्र एटम

सुनामी: अध्यात्म चिन्तनको अवसर !

प्रकृतिको अथाह शक्तिसँग साक्षात्कार भएपछि मात्र मानिसलाई आफू मानिस हुनुको आत्मश्लाघा अर्थहीन लाग्छ । त्यसैले; भौतिक प्रगतिको चकाचौधले दिग्भ्रमित र पथभ्रष्ट हुँदै गएको जापानी समाजलाई भूकम्प र सुनामीले ल्याइदिएको अकल्पनीय त्रासदीले आत्म मूल्याङ्कन गर्न महत्त्वपूर्ण अवसर दिएको धेरै जापानीको ठम्याइ छ ।

पुस्तौ पुस्तादेखिको अनुभवले गर्दा जापानका जनता प्रकृतिको विध्वंससँग बाँच्न अभ्यस्त मानिन्छन् । तैपनि २७ फागुन २०११ को प्रकृतिको ताण्डवले उनीहरूको सतर्कता र पूर्वतयारीलाई समेत तहसनहस बनाइदियो । ५ रेक्टर स्केलको भूकम्पपछिको सुनामी-विध्वंसका समाचार आउन थालेपछि मेरा जापानी प्रोफेसर मासाओ उकितालाई फोन गरें । तर कैयौं प्रयास गर्दा पनि सम्पर्क हुनसकेन । धेरै दिनपछि उहाँले मेरो इमेल जवाफ फर्काउनुभयो, “सहानुभूतिका लागि धन्यवाद ! सुनामीले हाम्रो आर्थिक र राजनीतिक कठिनाई बढाइदिएको छ । तर पनि, अब जापानमा आध्यात्मिक चिन्तन शुरु हुनेछ भन्ने कुराले मलाई आशावादी बनाएको छ ।”

समुद्री आँधी (टाइफुन), भूकम्प र सुनामी जापानी जीवनका अभिन्न अङ्ग हुन् । जापानका विद्यालयमा बालबालिकालाई सानै उमेरदेखि तिनको प्रकोपबाट बच्ने तरिकाबारे सैद्धान्तिक ज्ञान दिइन्छ र लगातार अभ्यास गराइन्छ । तर तमाम तयारीका बावजूद महाभूकम्प र त्यसले निम्त्याउने समुद्रका भीमकाय छालहरूको पूर्वानुमान गर्न जापान जस्तो अति विकसित मुलुकको लागि समेत सम्भव नहुने रहेछ । ठूला-ठूला घर, सिङ्गे शहर र पानीजहाजलाई समेत सहजै सोहोरेर लैजाने समुद्री ज्वारभाटाको शक्तिका अगाडि मानव जीवन कति निरीह रहेछ भन्ने कुरा यसपटकको जापानको भोगाइले पुनः प्रकट गरिदिएको छ । प्रकृतिको अथाह शक्तिसँग साक्षात्कार भएपछि मात्र मानिसलाई आफू मानिस हुनुको आत्मश्लाघा अर्थहीन लाग्छ । त्यसैले; भौतिक प्रगतिको चकाचौधले दिग्भ्रमित र पथभ्रष्ट हुँदै गएको जापानी समाजलाई भूकम्प र सुनामीले ल्याइदिएको अकल्पनीय त्रासदीले आत्ममूल्याङ्कन गर्न महत्त्वपूर्ण अवसर दिएको धेरै जापानीको ठम्याइ छ । सेन्सेइ (गुरु)ले अपेक्षा गरेको ‘आध्यात्मिक चिन्तन’को पुनरावृत्तिलाई मैले त्यही अर्थमा बुझेँ । द्वन्द्व र गरिबीले आत्मविश्वास गुमाउँदै गएको एउटा अकिञ्चन मुलुकको म जस्तो नागरिकका लागि प्रगतिका हरेक कीर्तिमान स्थापित गरेको जापानी समाज स्वाभाविक ‘रोल मोडल’ लाग्छ । तर उकिता गुरुका धारणाहरू सधैं भिन्न रहेका छन् ।

सन् १९९८ मा ठूलो उत्साह बोकेर म विद्यावारिधिका लागि जापान पुगेको थिएँ । दक्षिणी जापानको ओगोही बुलेट ट्रेन स्टेशनमा मलाई लिन आएको दुब्लो, पातलो र असीम करुणाले भरिएका आँखा भएको मानिस नै उकिता गुरु हुन् भन्ने थाहा पाएपछि सुखद आश्चर्यले ओतप्रोत भएको थिएँ । धनी देशका धनी जापानीहरूले मसँग घमण्ड, गर्व र दया मिश्रित व्यवहार गर्लान् भन्ने धारणा लिएर म त्यहाँ पुगेको थिएँ । त्यसैले

प्रा. उकिता

प्रोफेसर उकिता मलाई लिन आफैँ स्टेशन आउनुहोला भन्ने त सोचेको पनि थिइनँ । त्यति सरल प्रोफेसरको मार्गदर्शनमा मेरो अनुसन्धान निकै सहज हुने र चाँडै 'डाक्टर' बनेर घर फर्कने अनुमानले म तत्कालै चिन्तामुक्त भएको थिएँ ।

जापानमा प्रोफेसरहरू सामाजिक दायित्वलाई निकै गम्भीरतापूर्वक लिन्छन् । त्यसैले उनीहरू वर्षमा कम्तीमा एकचोटि सरकारी निकायलाई आफ्नो विषय वा विशेषज्ञताको क्षेत्रमा भएका पछिल्ला उपलब्धि र नयाँ आविष्कारका बारेमा जानकारी दिन्छन् । उकिता सरले त्यस दिन यामागुची प्रिफेक्चरका नगर र ग्रामपालिकाका प्राविधिक अधिकृतहरूलाई वातावरणका नौला चुनौती र अन्य मुलुकले अपनाएका पछिल्ला प्रविधिका बारे जानकारी दिनु रहेछ । त्यसैले हामी रेल्वे स्टेशनबाट सीधै त्यता लाग्यौँ । बाटोभरि उहाँले वातावरणकै बारेमा कुरा गर्नुभयो । उहाँको चिन्तन मानवजातिको अविवेकपूर्ण (इन्ध्यासनल) जीवनशैलीले निम्त्याएको वातावरण विनासका केन्द्रित थियो । आफू जस्ता लाखौँ वैज्ञानिकको निरन्तर प्रयासका बावजुद प्रकृतिमा फुन-फुन हास हुँदै गएकोमा उहाँमा गहिरो निराशा फुल्कन्थ्यो । यही क्रममा उहाँले मलाई रिचेल कार्सको 'साइलेन्ट स्प्रिङ' र थियो कोलवर्नको 'आवर स्टोलन प्युचर' पढ्ने सल्लाह दिनुभयो । सन् १९६२ मा साइलेन्ट स्प्रिङ को प्रकाशनसँगै पर्यावरण संरक्षणको विश्व आन्दोलन आरम्भ भएको ठानिन्छ । करिब डेढ दशकअघि प्रकाशित कोलवर्नको पुस्तकमा मानव निर्मित रसायनले सबै प्राणीको हर्मन प्रणालीमा दूरगामी असर पुऱ्याइरहेको जानकारी छ । "तिमीहरू जस्ता आशलाग्दा युवाहरूमा यो पृथ्वीको संरक्षणप्रति पर्यावरणीय चेतना र समर्पण जगाउन तथा त्यस्तो युवाशक्तिलाई मानव जीवनपद्धतिको सकारात्मक परिवर्तनका लागि प्रयोग गर्न सकियो भने मात्र हाम्रो भविष्य निरापद हुनसक्छ, नत्र त..." भनेर उहाँले आफ्नो भनाइ राखिसक्दा म भने आफ्नो अध्ययन सहज नहुने आभासले दुःखी हुँदैथिएँ । कहाँ आरामले पीएचडीको डिग्री लिन मेरो योजना, कहाँ यो मानव जीवनपद्धतिलाई परिवर्तन गरेर पृथ्वीलाई जोगाउने गहन दर्शन !

सानो देश र ठूलो जनसङ्ख्या भएको जापानमा फोहोरमैला व्यवस्थापन निकै गम्भीर चुनौती मानिन्छ । ल्याण्डफिल साइटहरू भरिँदै गएपछि जताततै फोहोर जलाउने भट्टीहरू (इन्सिनरेटर) बनाइएका छन् । करिब ८० प्रतिशत फोहोर डहाएर ढुक्क परेका जापानी जनताको रगतमा खतरनाक मात्रामा डायोक्सिन जस्ता रसायनहरू देखिन थालेपछि; विशेषगरी विभिन्न प्लाष्टिकयुक्त फोहोरमैलाको दहनबाट विषालु ग्यास उत्सर्जन हुने जनचेतना बढ्न थाल्यो । परिणामतः सन् १९८० को दशकमा जापानीहरूले फोहोरमैलाको व्यवस्थापन पद्धतिमा आमूल परिवर्तन ल्याए । सात-आठ किसिमका फोहोरलाई घरमै वर्गीकरण गरेर पुनः प्रशोधन (रिसाइक्लिङ) गर्न स्थानीय सरकारको प्रयासलाई आम नागरिकका अतिरिक्त विश्वविद्यालय आदि सबैले उत्तिकै सघाएका छन् ।

जापानी जनताको वातावरणीय चेतनाबाट म प्रभावित भइरहँदा मेरा गुरु उकिता भने मानिसको आधुनिक जीवनशैली नै फोहोरमैलाको स्रोत भएकाले त्यसमै आमूल परिवर्तन नगरी समस्याको दिगो समाधान नभेटिने कुरामै चिन्तन गरिरहनुभएको थियो । उहाँले विषालु ग्यास उत्सर्जनमा केन्द्रित रहेर मैले अनुसन्धान गर्नुपर्ने निर्णय गरिदिनुभयो, जसलाई मैले

असहजतापूर्वक स्विकारें । मलाई थाहा थियो मेरा आरामका दिन अब समाप्त भएका छन् । जापान पुगेको एक वर्षभित्र उहाँले मलाई यामागुची क्षेत्रका प्रायः सबै इन्सिनरेटर, रिसाइक्लिङ सेन्टर, गाउँगाउँका प्राथमिक फोहोर वर्गीकरण केन्द्रहरूमा पुऱ्याउनुभयो । उकिता सेन्सेइ आफ्नै हातले फोहोरका थुप्राबाट 'स्याम्पल' लिनुहुन्थ्यो, राति अबेरसम्म बसेर प्रयोगशालामा मैले काम गरे/नगरेको निरीक्षण गर्नुहुन्थ्यो, मलाई ल्याबका भाँडा माऊन र टेबल सफा गर्न सिकाउनुहुन्थ्यो । विद्यावारिधि मेरा लागि भएकाले अनुसन्धानको जिम्मा पनि मेरो मात्र हो भन्ने उहाँले कहिल्यै ठान्नुभएन । आफ्नो प्रोफेसर हरदम आफूसँगै भएका कारण मलाई अनुसन्धानमा कुनै कठिनाई महसुस भएन ।

अध्ययन नसकुञ्जेल मेरा हरेक सुख-दुःखमा उकिता सेन्सेइले सहभागिता जनाउनुभयो । हातमा एक ढोला चामल लिएर एकदिन विहानै उहाँ मेरो ढोका ढक्क्याउन आइपुग्नुभयो- "यामागुची प्रिफेक्चरकै लोकप्रिय चामल हो यो । यो वर्षको पहिलो वाली ।" म कृतज्ञताले अवाक् भएँ । फेरि अर्को पटक त्यसैगरी विहानै ढोकाको घण्टी बज्यो । खोलेर हेर्छु क्रोधले राता-नीला भएका उकिता सर "आज विहानै फोहोरमैला स्याम्पल लिन रिसाइक्लिङ सेन्टर जाने भनेको होइन, मलाई कतिञ्जेल तिम्रो आँगनमा पर्खाउँछौँ?" मैले लज्जित हुँदै "सुमिमासेन सेन्सेइ, वासुरेमास्ता" (सर, माफ गर्नुस् मैले बिर्सिँएँ) भनेको मात्र के थिएँ सरको क्रोध ट्वात्तै बढिहाल्यो, "यही उमेरमा यति सजिलै आफ्नो प्रतिबद्धता बिर्सियो भने तिमिले जीवनमा के उन्नति गरौला?" मैले एकविहानै सेन्सेइलाई आँगनमा पर्खाएको घटना धेरै दिनसम्म उकिता ल्याबका जापानी विद्यार्थीबीच चर्चाको विषय बनिरह्यो ।

एकदिन ८ बजे ल्याब पुग्दा उकिता सेन्सेइ मलाई नै पर्खेर बसिरहनुभएको रहेछ । "के हो अनुसन्धानतिर त्यति ध्यान छैन जस्तो छ नि हाम्रा नेपाली मित्रको?" उहाँको अप्रत्यासित प्रश्नले म अलि दुःखी जस्तो भएँ । "यति धेरै मिहिनेत गर्दा पनि बूढाको यस्तो हप्काई! मैले हतप्रभ हुँदै सोधें, "किन र सेन्सेइ? म त काम गरिरहेकै छु जस्तो लाग्छ ।" "हिजो मैले खोजेको वेला त तिमि ल्याबमा थिएनौ ।" बूढाले राति १२ बजे खोजेका रहेछन्! अवकाशमा जाने उमेर भएका बूढ प्रोफेसर रात-रातभर काम गर्न सक्ने तर उनी भन्दा धेरै तन्नेरी म भने साँफु पऱ्यो कि हिँडिदिने वानीलाई मैले त्यही दिन तिलाञ्जली दिएँ । हरेक रात उकिता सेन्सेइको ऋयालको बत्ती निभेपछि मात्र म घर फर्कन्थेँ । यथार्थमा, जापानका प्रायः सबै प्रोफेसर यसरी नै लगनशील भएर काम गर्छन्, स्वयंको उदाहरणबाट विद्यार्थीलाई प्रेरित गर्छन् ।

उकिता सेन्सेइको सानो घरमा परिवारको सदस्य जस्तो भएर मैले धेरै छाक खाना पनि खाएँ । यसरी; घरको सम्फल मेरो अध्ययन कमजोर नहोस् भनेर उहाँले सधैं मलाई पितृवत् स्नेहले सिञ्चन गरिरहनुभयो । म नेपाल फर्कने केही दिनअघि मात्र थाहा पाएँ मैले छात्रवृत्ति लिँदा तिनै नपर्ने कर तिरिरहेको रहेछु । त्यो कर फिर्ता लिन मसँग समय थिएन । सेन्सेइले 'म प्रयास गरौंला' भनेर आफ्नै पैसा दिनुभयो ।

नेपाल फर्कने दिन मलाई विदा गर्न उकिता सेन्सेइ बसविसौनीमा नआउने कुरै थिएन । उहाँले मलाई राम्रो काम गरेर आफ्नो अध्ययनलाई जन-उपयोगी बनाउन सधैं प्रयत्न गर्न सल्लाह दिनुभयो । म अश्रुपुरित नेत्रले उहाँलाई हेरिमात्र

संस्मरण

रहें, केही बोलन सकिन्न। जापानी जाति आपनो भावना अनुहारमा अभिव्यक्त हुन दिंदैनन् तर सेन्सेइको अन्तिम उपदेशले मेरो भने हिक्का छुट्टिहाल्यो, उहाँले साह्रै असहज मान्नुभयो।

जापानको शिक्षाले संसारमा जहाँ गए पनि सार्थक जीवन बाँच्न सक्ने सामर्थ्य र आत्मबल दिन्छ। म त्यस्तै आत्मविश्वास बोकेर रूसतिर लागें। केही वर्षपछि नै उकिता सेन्सेइले विश्वविद्यालयबाट अवकाश पाउनुभयो। तर, उहाँको सक्रियता कहिल्यै कम भएन। आजभोलि पनि उहाँ स-साना बालबालिकालाई वातावरणको महत्त्वबारे गीत गाएर, नाचेर सिकाउनुहुन्छ। उहाँको वातावरण विज्ञानको चिन्तन अब प्रकृतिको सीमाभन्दा धेरै व्यापक भइसकेको छ।

उहाँलाई जापानका युवामा बढेको मानसिक दबावको चिन्ता छ। युवाहरूले योग्यता अनुरूपको काम पाउन छाडेको, मान्छेलाई मेसिनले प्रतिस्थापन गर्दै लगेको र तीव्र प्रतिस्पर्धाले युवाको खुशी खोसिएको स्थितिप्रति उहाँको असन्तुष्टि छ। त्यसैले कहिलेकाहीं उहाँ जुनियर हाईस्कूलमा सामाजिक वातावरण पढाउन जानुहुन्छ, नैतिक शिक्षा दिनुहुन्छ, वातावरणलाई आदर गर्न र जीवनयापनलाई सरल बनाउन सिकाउनुहुन्छ; उपभोक्ता संस्कृतिले निम्त्याएको विकराल आर्थिक र सामाजिक समस्याका

उकिता गुरुले जापानमा अपेक्षा गरेको 'आध्यामिक चिन्तन'को अर्थ; सरल जीवनशैली अपनाउँदै प्रकृतिप्रति व्यक्तिगत दायित्वबोध गर्ने विवेकशील मानिस निर्माणको अभियान हो। सुनामीका कारण धेरै मान्छेको असामयिक मृत्यु भएकोमा उहाँलाई दुःख त अवश्य लागेको छ, तर थुप्रै जापानी जस्तै उहाँ पनि हतास हुनुहुन्न।

बारेमा सम्झाउनुहुन्छ। उहाँ जापानी युवाहरूलाई "हामी पनि तिमीहरूसँगै छौं" भनेर ढाढस दिँदै तिनमा अनुशासन, दया, करुणा र भ्रातृत्व जस्ता जापानी समाजका चारित्रिक पहिचानलाई पुनर्स्थापित गर्न प्रयत्नरत हुनुहुन्छ। जापानमा शिक्षकलाई कहिल्यै कालोमोसो दलिंदैन; बरु तिनका विचारलाई आदरपूर्वक मनन गर्ने परम्परा छ। त्यसै भएर प्रा. उकिता र उहाँ जस्ता समर्पित गुरुहरूको विवेकशील नागरिक बनाउने प्रयत्न सफल हुने कुरामा मलाई कुनै सन्देह छैन।

उकिता गुरुले जापानमा अपेक्षा गरेको 'आध्यामिक चिन्तन'को अर्थ; सरल जीवनशैली अपनाउँदै प्राकृतिक र सामाजिक पर्यावरणप्रति व्यक्तिगत दायित्वबोध गर्ने

विवेकशील मानिस निर्माणको अभियान हो भन्ने मलाई लाग्छ। सुनामीका कारण धेरै मान्छेको असामयिक मृत्यु भएकोमा एकप्रकारको असफलताबोधले उहाँलाई अवश्य दुःखी तुल्याएको छ, तर थुप्रै जापानीहरू जस्तै उहाँ पनि हतास हुनुहुन्न। हतासा जापानी जातिको चारित्रिक विशेषता पनि होइन। सबै गुमाएर फेरि प्राप्त र उपलब्धिको अभियानमा जुट्ने पटक-पटकको इतिहास बोकेको मासाओ उकिता सेन्सेइको मुलुक फन् ठूलो दृढता लिएर पुनः विउँफिने कुरामा म ढुक्क छु।

Alternative's

स्वास्थ्यवर्द्धक NATURAL HEALTH DRINK

Phidim organic
Orange Juice
First time in Nepal

Health & Dietary Supplement

घिउकुमारीका स्वास्थ्यवर्द्धक फाईदाहरू

- रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता पुनर्बुद्धि तथा अभिवृद्धि
- मृगीला एम आन्दा तथा पेट सम्बन्धी समस्यामा लाभदायी
- पेटको अल्सर कम गर्नमा प्रभावकारी
- मधुमेह हुँदा रगतमा हुने चिनीको मात्रामा नियन्त्रण
- छालाको कोमलताको रक्षा तथा पुनर्जीवन प्रदान
- मांसपोषी तथा जोडनीका दुखाई घटाउनमा प्रभावकारी
- हृदयाघातको रोकथाममा मद्दत
- क्यान्सरका कोषको बृद्धिमा रोकबाट

मार्मेलोस

बेलको जुस अब नयाँ प्याकमा उपलब्ध छ।

बेलको आयुर्वेदिक फाईदाहरू

- स्मरणशक्ति बढाउने
- मुटुको सञ्चालन प्रकृया ठिक गर्ने
- पाचनशक्ति बढाउने र पेट सफा गर्ने
- औंत्त शीतल पार्ने र स्फूर्ति जगाउने
- छाला चम्काउने र घामबाट डड्न जोगाउने
- मधुमेह नियन्त्रण गर्ने (मधुमेहका लागि छुट्टै चिनीरहित मार्मेलोस जुस उपलब्ध छ)

MHA Marketed By:

Alternative Herbal Products (P) Ltd.

GPO Box: 4555, Kathmandu, Tel: 977-1-4292642, 4463298, Kathmandu, Nepal

E-mail: ahp@info.com.np www.alternative.org.np

जहाँ नागरिक त्यहाँ नागरिक

दैनिक

epaper
www.nagariknews.com

Nepal Republic Media

वसन्त बहार !

वसन्तको बेला मौरीहरू फूलको बिहे रचाउन व्यस्त हुन्छन्- एक फूलको पराग अर्को फूलमा सारिदिएर । अनि, आफ्नो दक्षिणास्वरूप फूलको रस सोरेर लग्छन् । भमरा, पुतली र पन्थीहरू पनि यिनकै सिको गर्छन् । सल्लाको बोटमा चाहिँ वसन्तको सिरसिरे बतासले पराग उडाएर सेचन कार्य गराइदिन्छ । यस्तै अनेकौं अरू बिरुवाको बिहे सम्पन्न हुन्छ फगत हावाको भरमा ।

प्रकृतिप्रति प्रेम नहुँदो हो त यो पृथ्वी पनि निर्जीव पिण्ड बनेर अरू ग्रहसरह ब्रह्माण्डमा भौतारिइरहेको हुन्थ्यो । प्रकृतिमा प्रेम नबसेको भए हाम्रो जीवन पनि यन्त्रवत् चलिरहन्थ्यो- घडीको कमानी जस्तै । मानिसको कृतिभन्दा वेग्लै हो प्रकृति ! आजभोलि मानिसहरू स्वकृतिमा भूलन र प्रकृतिबाट टाढिन थालेका छन् । आधुनिक युगका बालबालिकाहरू यान्त्रिक बन्धनबाट बाहिर निस्केर प्रकृतिलाई नियाल्न पनि फुर्सद निकाल्दैनन् । शिक्षा आर्जनको सिलसिलामा कोठे ज्ञान त बटुल्छन् तर खुला आकाशमूनि बसेर आनन्दको अनुभव भोग्ने अवसरको सदुपयोग गर्दैनन् । प्रकृतिको स्पर्शबाट टाढा बसेर प्रकृतिलाई प्रेम गर्न सकिँदैन । प्रकृतिलाई प्रेम गर्न जान्यौं र प्रकृतिसँग मोह बस्यो भने मात्र जीवनको सच्चिदानन्द प्राप्त हुन्छ । प्रकृति एक खुला पुस्तक पनि हो । त्यसलाई पढ्न, बुझ्न र जान्न सक्नुपर्छ । प्रकृतिलाई पढ्ने र पढाउने काममा गुरु र शिष्य एकैसाथ बसेर प्रकृतिको स्पर्श र स्पन्दनको अनुभव गर्न सक्नुपर्छ । यसै क्रममा; यसपटक वसन्त ऋतु र यसको प्रकृतिको बारेमा केही चर्चा गरौं ।

पृथ्वीको उत्तरी गोलार्द्ध; विशेष गरेर युरोप, अमेरिका र क्यानडाका बासिन्दा प्रत्येक वर्ष वसन्त, ग्रीष्म, शरद र शिशिर (हिउँद) गरेर चार ऋतुको अनुभव गर्छन् । यो क्षेत्रमा वसन्त हुँदा दक्षिणी गोलार्द्ध (अष्ट्रेलिया, न्यूजिल्याण्ड) मा शरद ऋतु हुन्छ । कर्कट रेखा र मकर रेखाको बीचमा पर्ने भूमध्य प्रदेशमा भने चार वटा ऋतुको स्पष्ट अनुभव हुँदैन । त्यहाँ वर्षभरि नै दिन र रात बराबर हुन्छन् र गर्मी-जाडो महिना पनि स्पष्ट छुट्टिँदैन । वर्षा र सुक्खा यामले ऋतु परिवर्तनको बोध भने गराउँछ । नेपाल पनि कर्कट रेखाभन्दा अलि कति मात्रै उत्तरतिर परेको हुनाले उत्तरी गोलार्द्धको जस्तो चार ऋतु स्पष्ट हुँदैनन् । हाम्रोमा ६ वटा ऋतु हुन्छन् । प्रत्येक ऋतु लगभग दुई महिना अवधिका हुन्छन् । चैत र वैशाख वसन्त ऋतुको बेला हो । त्यसपछि ग्रीष्म (जेठ-असार), वर्षा (साउन-भदौ), शरद (असोज-कात्तिक), हेमन्त (मङ्सिर-पुस) र शिशिर (माघ-फागुन) ऋतुहरू क्रमैले फेरिँदै जान्छन् । यो क्रमलाई ऋतु परिवर्तनको चक्र भन्छौं ।

कोइरालोको फूल चैतको वसन्तमा वन र बजारभरि पाइन्छ ।

तर नेपालको पर्वतीय परिवेशले गर्दा सबै ठाउँमा एकैनासले एकैपटक ऋतुको अनुभूति हुँदैन । ऋतु आउने र जाने महिनाहरू ठाउँ अनुसार फरक पर्छन् ।

ऋतुहरूमध्ये वसन्त सबैको प्रिय ऋतु हो । ईस्वी सम्वत्को मार्च महिनाको २१ अथवा २२ तारेखका दिन सूर्य उत्तरायणतर्फ लाग्दछ र प्राविधिक दृष्टिले वसन्त ऋतुको थालनी त्यहीबाट हुन्छ । हाम्रो पञ्चाङ्गमा मेला, चाड, पर्व आदि तिथिअनुसार पृथ्वी र चन्द्रमाको सापेक्षित स्थितिले समेत निर्धारण गर्ने परिपाटी बसेको हुँदा माघ महिनाको शुक्ल पञ्चमीको दिनलाई 'वसन्त पञ्चमी'को रूपमा मनाउँछौं । यो वर्ष (२०६७) माघ २५ (फेब्रुअरी ८) मा पर्न गएको थियो श्रीपञ्चमी अर्थात् वसन्त पञ्चमी ।

वसन्तले हाम्रो मधेश-तराईमा पहिलो कदम राख्छ । त्यहाँ फागुन महिनाको थालनीसँगै रूख-बिरुवामा नयाँ पालुवा लाग्ने, कोपिलाहरूले वनबाटैकालाई मञ्जरीमय बनाउँदै जाने, माहुरीहरू

फूल परागको खोजीमा निस्कने र चराचुरुड्डीले नवबधुको चाहनामा मुक्तकण्ठले वन गुञ्जायमान बनाउने आदि क्रियाकलाप शुरु हुन्छन् । अग्ला-अग्ला सिमलका रूखभरि चराचुरुड्डी र भमरा-माहुरीहरू बथान लाग्न थाल्दछन् । सुगा, मैना, चिबे, जुरेलीका जोडीहरू रूखभरि कुम्भिएका देखिन्छन् । तराई-मधेशको वनमा आकर्षण थप्नमा पलांसका वृक्षहरू पनि उत्तिकै सक्रिय हुन्छन् । जङ्गलको ज्वाला (फ्लेम अफ द फरेष्ट) नामले प्रचलित यो वृक्ष चैतभित्र फुलिसक्छ । पलांसको सम्पूर्ण वृक्षलाई सिन्दुरे रातो फूलको रंगले पोतिसकेपछि नयाँ पालुवाहरू हरियालीमा रुपान्तरण हुन्छन् । राजवृक्षमा भने सुनौला फूलका गुच्छाहरू लटरम्मै फुल्न थाल्दछन् । कुम्भीका वृक्षमा पनि नयाँ पालुवा एवं पुष्पगुच्छाहरू फुल्न थाल्दछन् । प्रत्येक दिन रूखभरि हजारौं फूल फुल्छन् र प्रत्येक विहान ऋर्छन् । मानौं, त्यहाँ दिनका दिन पुष्पवृष्टि हुन्छ !

वसन्तको विहानी डाक्नमा जङ्गली कुखुरा (लुईचै) निकै सक्रिय हुन्छन् । तर वसन्त डाक्ने 'कुक्कु, कुक्कु'को बोलीले वन गुञ्जायमान हुन थालेपछि नै नयाँ वसन्तको वास्तविक आभास हुन्छ । त्यसपछि 'को हो, को हो' भन्ने भाकामा कोइली आइपुग्छ । वसन्त बहारको अन्त्यतिर आएर 'काफल पाक्यो, काफल पाक्यो' भन्ने कोइली छिप्पिएको वसन्तको मादमा मस्त भएपछि 'बीउ कुहियो, बीउ कुहियो' भनेर दैलोमा नै किसानलाई

सम्झाउन आइपुग्छ । सुक्खा र गर्मीको त्यो माहोलमा कोइलीको त्यही भाकालाई अङ्ग्रेजीभाषीहरूले 'ब्रेन फिभर, ब्रेन फिभर' भनेर अर्थ्याउँछन् । हेर्दाहेर्दै आँपका मञ्जरीहरूमा लटरम्म फल लागिसकेको हुन्छ ।

पछिल्लो श्रीपञ्चमीको विहान काठमाडौं कुहिरौंभित्र गुटमुटिएको थियो । म पनि सिरकाभित्रै थिएँ । जाडो गएको थिएन । हेर्दाहेर्दै माघ गयो । फागुन लाग्यो । तोरीबारीका तरेलीहरू पहेंलिएर सुनैसरी बनिसकेछन् । माहुरीहरू तिनै पहेंला तरेलीमा लडिवुडी खेलन थालेको देखियो । अलिपर छिमेकमा मुलाबारीभरि चाँदी फुलेछ ! तिनलाई पनि माहुरीहरू उस्तै मोहले छोप्दै रहेछन् । आरूका बोटमा राताम्ये कोपिला फुट्न थालेछन् । बारीको ठूलो नासपातीको बोट सेताम्ये भएछ ! शिवरात्रि पनि त आइसकेछ । नशा र भाडमा शिवजी त रमाउँदै छन् भने कविहरू किन कम ?

“कलिला पालुवा माथि बिछ्याएर फुलै फूल ।
वसन्त-श्री बसेकी छन् बनी सौन्दर्य-वित्त्वल ॥”

(ऋतुविचार- लेखनाथ पौड्याल)

मेरो ज्यालै बाहिर निगालेको सानो ज्याडमा पनि केही चलखेल हुँदैछ । एक जोडी फिस्टे चरी नमालुम के खोज्दैछन् । ज्यादै चञ्चल ! ज्यादै चकचक ! पछि थाहा पाएँ- बच्चा कोरलन सुरक्षित स्थानको अनुसन्धानमा लागेका रहेछन् । आफ्नो

आफ्नो प्रेमालापपछिको भविष्यलाई सुनिश्चित पार्ने चिन्तामा चलबलाएका यी फिस्टे चरा र चरीबाट हाम्रा बैसालु युवा र युवतीहरूले 'भ्यालेन्टाइन डे' को भोलिपल्टलाई यसरी नै सोचिदिन सके प्रेमको सार्थकतामा पुग्न सजिलो हुनेथियो होला । त्यसनिमित्त प्रकृतिलाई पढ्ने बानी बसाल्नुपर्छ ।

धोवी चरा, धोवीनी चरी र काफल पाक्यो कोइली: रिचर्ड ग्रिमेट, क्यारोल इन्स्किप, टिम इन्स्किप, हेम सागर बराल; नेपालका चराहरू, २००३ बाट साभार । कुक्कु कोइली र बीउ-कुहिए कोइली: गोदावरीमा पाइने सुन्दर चराहरू, विश्व प्रकृति संरक्षण संघ तथा राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान ।

नेपाल-अध्ययन

प्रेमालापपछिको भविष्यलाई सुनिश्चित पार्ने चिन्तामा चलबलाएका यी फिस्टे चरा र चरीबाट हाम्रा बैसालु युवा र युवतीहरूले 'भ्यालेन्टाइन डे' को भोलिपल्टलाई यसरी नै सोचिदिन सके प्रेमको सार्थकतामा पुग्न सजिलो हुनेथियो होला। त्यसनिमित्त प्रकृतिलाई पढ्ने बानी बसाल्नुपर्छ। प्रकृति अध्ययनबाट आनन्द मात्र होइन ज्ञान पनि प्राप्त हुन्छ।

आजभोलि मेरो विहानी भँगेराका चिरबिरबाट शुरु हुन्छ। वसन्तको थालनीसँगै ज्यारम्यार ऋगडामा अल्फेका यी भँगेराहरू अहिले शान्त छन्। भाले र पोथीबीचको ऋगडा र लडाइँपछि प्रेमको सम्झौतामा पल्केका यी चरीवरीहरू आजभोलि आमाबुवा बनेका छन्। बच्चा हर्काउनमा तल्लीन छन्। आमा चारो बोकेर आउँछे। बच्चा च्वाँ-च्वाँ मुख बाउँछन्। कलिला पँखेटाहरू फरर नचाउँछे। बाबुचाहिँ अलिपर चनाखो पहेरेदार बनेर बसेको देखिन्छ।

म सानो छँदा गुलेली खेलें। भँगेरा मार्दथें। एकपल्ट साह्रै विरामी परें। ज्वरो वेपत्ता बढेछ। ज्वरोमा बर्बराउन थालेछु "उ त्यो भँगेरालाई हानु...।" पछि ज्वरो निको भयो। आमाले सम्झाउनुभयो, "भँगेरा मार्नुहुन्न। चरीवरी मार्नुहुन्न।" एक दिन कागले लखेट्दै ल्याएको भँगेराको बच्चा मेरैसामु आइपुग्यो। च्याप्प समातेर बुईगलमा आमाकहाँ पुऱ्याएँ। आमाले त्यसलाई भातको सितो ख्वाउन खोज्नुभयो। मान्दै मानेन। उसकी आमाले ख्वाउन खोजेको भए त खान्थ्यो होला नि! तर मेरी आमाले हातबाट त्यो बचेराले भात खानै मानेन। मुखै खोलेन। पिँजडाभित्र दाना राखेर छोडिदिएँ। भोलीपल्ट विहानै हेर्दा त त्यो त्यही मरेछ। दुबै खुट्टाका औंलाहरू मुट्टी बाँधेर मरेछ। आमाले भन्नुभयो, "हामीले बचाउन नसक्ने प्राणीलाई मार्नु पनि हुन्न।" हो, म चराचुरुङ्गी मार्दिनँ तर तिनलाई हेर्ने मन भने कहिल्यै मरेन।

वसन्त भित्रिएपछि सबैभन्दा रमाइलो स्वर धोवी चराको बोलीमा सुनिन्छ। कहिले रूखको टुप्पामा, कहिले छानामाथिको पानीट्याङ्गीमा बसेर विहान सखारै वास्तु थाल्छन् धोवी चराहरू। कालो टाउको, कालो छाती र सेतो पेट भएको यो चरा आफ्नो मस्तीमा पुच्छर ठाडो पारेर गाउन थाल्छ। पोथी धोविनी भने भालेको तुलनामा अलिक मैलो देखिन्छे। अलिक लज्जालु पनि हुन्छे। वसन्त लागेपछि अलि एकान्तका बगैँचा र खेतवारीमा स-साना तितुका बगाल देखिन थाल्छन्। ऋट्ट हेर्दा पोथी भँगेरा जस्तै जीउडाल भएका तितुको भालेको टाउको र छाती रातोपिरो देखिन्छ। पोथी भने अलि फुस्रे र पहेंलो हुन्छ। "तितु भीचु... तितु भीचु" भनी गाउँदा निकै मीठो आवाज सुनिन्छ। पहिले काठमाडौँमा धोवीचरा र तितु चरालाई खोरमा पाल्ने चलन पनि थियो। यिनीहरू रतिन्छन् पनि। नरतिने चरी त जुरेली हुन्। जुरो भएको कालो टाउको र कम्मरमुनि रातो हुने यो चराले "मै टुक्लु... मै टुक्लु" भनी गाउने हुनाले हामी केटाकेटीमा यसलाई 'मै टुक्लु' नै भन्दथ्यौँ।

काठमाडौँको काँठतिरका वनमा सबभन्दा पहिले फुल्ने मयलको बोट हो। त्यसपछि जमानेमान्द्रोको बोटमा पहेंला फूलका कुप्पा लाग्न थाल्दछन्। चैत लागेपछि त लालीगुराँस पनि फुल्न थाल्छ। कोइरालाको बोटभरि सेतो-सेतो प्याजी-प्याजी फूल ढकमककै हुन्छ। वसन्तको बेला तरकारी बजारमा कोइरालाको फूल पनि तरकारीकै रूपमा बेचिन्छ। उता चिउरीको बोटभरि मौरी कुम्मिएको देखेपछि प्रकृतिको प्रेम लीलाको रहस्य उजागर

हुन्छ। यी मौरीहरू फूलको बिहे रचाउन व्यस्त हुन्छन्। एक फूलको पराग अर्को फूलमा सारिदिन्छन्। आफ्नो दक्षिणास्वरूप फूलका रस र महहरू सोरेर लग्छन्। भमरा, पुतली र पन्छीहरू पनि यिनकै सिको गर्छन्। सल्लाको बोटमा पनि वसन्तले परागको खानी भरिदिन्छ। तर कुनै पनि माहुरी वा पुतली त्यहाँ कुम्मिँदैनन्। सल्लाको सेचन क्रिया वसन्तको सिरसिरे बतासले पराग उडाएर सफल गराइदिन्छ। यस्तै अनेकौँ अरु विरुवाको बिहे सम्पन्न हुन्छ फगत हावाको भरमा। र, पो कवि शिरोमणि लेख्छन्

हावाको चालमा सारा पराग गगनै भरी।

फैलिँदो छ कविद्वारा वीरको वीरता सरी ॥

चैतको आधाआधी कटेपछि काठमाडौँको बारी, बगैँचा र काँठबाट वसन्त उकालो लाग्न थाल्दछ। गुराँसका वनहरू लालीमय हुन्छन्। चुत्रोहरू पहेंलै फुलिदिन्छन्। चाँदी गाभाका फूलहरू सेतो जिन्नो पसारेर लहलहाउन थाल्छन्। शिवपुरीको वनभित्र पस्ने हो भने दुर्लभ नेपाली पैयूँ रातै फुलेको हुन्छ। विश्वका अरु देशमा पनि पैयूँ वसन्त ऋतुमा नै फुल्छ। पैयूँ फूलका रोमाञ्चक पक्ष जापानी संस्कृतिमा विशेष रूपले फल्कन्छ। जापानी मित्रहरूका लागि यो वर्षको रोमाञ्चक वसन्त दुर्भाग्यवस भुईँचालो र सुनामीले डुवाइदियो। त्यस प्रलयकारी प्रकोपबाट त्राण पाएपछि मात्र अर्को वसन्त फिल्दा मित्रराष्ट्र जापानमा।

नेपालको लेकाली भागमा विशेष गरेर ३,००० मिटर भन्दा उच्च क्षेत्रमा फूलहरू ढिलो फुल्छन्। त्यसमानेमा वसन्त पनि ढिलैगरी पुग्छ त्यहाँ। हेटौँडा, कुलेखानी क्षेत्रको १२०० मिटरमा लालीगुराँस फागुन नलाग्दै फुल्न थाल्छ। सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्जतिर भने जेठ नलागी लालीगुराँस फुल्दैन। लेकाली बुकी त अफ असार-साउनताका मात्र फुल्न थाल्छ। शिशिरको हिउँ पग्लेपछि मात्र पुष्पवाटिका तयार हुन्छ ४००० मिटरको आसपास क्षेत्रमा। त्यहाँ चराचुरुङ्गी, माहुरी-भमरा र अरु प्राणीहरू पनि वसन्त पर्खेर बसेका हुन्छन् असार-साउनसम्म पनि।

जहाँ फूल फुल्यो त्यही वसन्त! जहिले भमराहरू प्रेम गाँस्न तयार हुन्छन् त्यही बेला वसन्त! नेपालीहरू लेक-बेंसी गरेर वसन्तलाई पछ्याइरहेका हुन्छन्। तर अधिकांश नेपालीको वसन्त चैतमा फुल्दछ। यसै सन्दर्भमा कवि हरिभक्त कटुवालका शब्दहरू मणिकमलका सङ्गीतमा अरुणा लामाको कण्ठबाट निस्कँदा वसन्तको नयाँ चेत जागेर आउँछ-

हाँगा हाँगा वन भरी चैत फुलेछ,

थाहा नपाई मनभित्र बैस फुलेछ।

कता कता कसैलाई भेटे भेटे कैँ।

सङ्गो पानी पिई तिखाँ मेटे मेटे कैँ।

कोहो कोहो दुई आँखामा आई डुलेछ,

थाहा नपाई मनभित्र प्रीत फुलेछ।

एकजोडी आँखा सधैं हाँसु हाँसु कैँ,

एउटा माला फूल टिपी गाँसु गाँसु कैँ।

कसो कसो विहानीको नीद खुलेछ,

थाहा नपाई मनभित्र प्रीत फुलेछ।

‘द्+य’ पढौं, ‘विध्यालय’ बन्द गरौं !

‘विद्यालय’ वा ‘उद्योग’ लेख्न र उच्चारण गर्न कठिन लागे ‘विद्यालय’ र ‘उद्योग’ पनि लेख्न सकिन्छ। यसरी लेख्दा अशुद्ध हुँदैन र उच्चारण गर्न पनि सजिलो हुन्छ। तर विद्यार्थीलाई यी शब्दमा प्रयुक्त संयुक्त वर्ण ‘द्य’ कसरी निर्माण भएको हो भन्ने कुराको सही ज्ञान (द्+य) दिन नसकेकै कारण हामी नेपाली भाषाका शिक्षकहरूले ‘विध्यालय’; ‘उद्योग’ जस्ता कर्णकट्ट उच्चारण सुन्नुपरेको हो। जबकि यी दुवै शब्दमा ‘ध’ को अस्तित्व नै छैन।

भाषा सिकाइका चारवटै सीप– सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ– एकअर्काबाट प्रभावित हुन्छन्। एउटा सीपको अपूर्ण सिकाइ अथवा गलत प्रयोगले अर्को सीपलाई असर पार्छ। तसर्थ हाम्रो सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सबै शुद्ध हुनुपर्दछ। रेडियो आदि विद्युतीय सञ्चारमाध्यमबाट ‘विध्यालय’, ‘उद्योग’, अधच्छे, ‘प्रतच्छे’ जस्ता अशुद्ध उच्चारण सुन्नुपर्दा हामी भाषा शिक्षकका कान टट्याउँछन्। त्यस्तो उच्चारण हाम्रा विद्यार्थीले पनि सुन्छन् र त्यस्तै उच्चारणलाई सही ठान्न सक्छन्। तसर्थ कक्षामा हामीले यस्ता समस्यायुक्त शब्द र ध्वनिको विशेष अभ्यास गराउनु जरुरी छ।

तत्सम अर्थात् संस्कृतबाट जस्ताको त्यस्तै नेपाली भाषामा आएका शब्दको वर्णव्यवस्था संस्कृतकै नियममा आधारित हुन्छ। कतिपय तत्सम शब्दको त नेपाली ध्वनि व्यवस्थाले उच्चारण पनि गर्न सक्दैन। जस्तै तलका शब्द हेरौं–

संस्कृत वर्ण र शब्द	नेपाली उच्चारण
ऋ (ऋत्, ऋण, ऋचा)	रि (रित्, रिन्, रिचा)
ञ (पञ्च, अञ्चल, सञ्जय)	न (पन्च, अन्चल, सन्जय)
ण (कण्टक, कण्ठ, दण्ड)	न (कन्टक, कन्ठ, दन्ड)
श (शोक, श्रावण, श्राप)	स (सोक, साउन, सराप)
ष (षष्ठी, आपाढ, पौष)	स (सष्ठी, असार, पुस)
क्ष (क्षमा, राक्षस, प्रत्यक्ष)	छ/च्छ (छमा, राच्छेस, प्रत्यच्छे)
ज्ञ (यज्ञ, विज्ञान, ज्ञाता)	ग्यँ (यग्य, विग्यान, ग्याँता)

माथिका शब्दहरूको उच्चारण नेपाली जिब्रो अनुसार भए पनि लेखाइमा भने संस्कृतको नियम नै अनुसरण गरिन्छ। नेपालीमा ‘ऋण’ वा ‘रिन्’ दुवै लेख्न सकिन्छ। तर ‘ऋन्’ वा ‘रिण’ भने हुँदैन। त्यस्तै ‘पुष’ पनि अशुद्ध लेखाइ हो। ‘पुस’ वा ‘पौष’ लेख्नुपर्दछ।

संस्कृतमा केही संयुक्त वर्णलाई छुट्टै वर्ण वा अक्षर जस्तै गरी लेखिन्छ। त्यस्ता संयुक्त वर्णहरूको सही हिज्जे (त्यो संयुक्त अक्षर कुन कुन अक्षर मिलेर बनेको हो) सम्बन्धी अवधारणा स्पष्ट नहुँदा उच्चारणमा गल्ती हुन्छ। केही संयुक्त वर्णहरूको बनावट हेरौं:

संयुक्त तत्सम वर्ण	संयुक्त नेपाली लेखाइ
क्+त=क्त (शक्ति, संयुक्त)	क्त (शक्ति, संयुक्त)
ङ्+क=ङ्क, ङ्+ख=ङ्ख, ङ्+ग=ङ्ग	ङ्क, ङ्ख, ङ्ग, ङ्घ (अङ्क, ढङ्क)
ङ्+घ=ङ्घ (पङ्कज, शङ्कु, गङ्गा, सङ्घ)	(पङ्कज, शङ्ख, गङ्गा, सङ्घ)
द्+य=द्य, द्+व=द्व, द्+ध=दध (विद्यालय, उद्योग, द्वन्द्व, सिद्धान्त)	द्य, द्व, दध, (विद्यालय, उद्योग, सिद्धान्त)
ह्+न=ह्न, ह्+म=ह्म, ह्+ल=ह्ल, ह्+व=ह्व, (चिह्न, ब्राह्मण, प्रह्लाद)	न्ह, म्ह, ल्हा, (चिन्ह, ब्राह्मण, प्रह्लाद)
द्+म= द्म, प्+त= प्त	द्म, प्त (पद्म, सप्त) आदि (पद्म, सप्त)

‘विद्यालय’ वा ‘उद्योग’ लेख्न र उच्चारण गर्न कठिन लागे ‘विद्यालय’ र ‘उद्योग’ पनि लेख्न सकिन्छ। यसरी लेख्दा अशुद्ध हुँदैन र उच्चारण गर्न पनि सजिलो हुन्छ। तर विद्यार्थीलाई यी शब्दमा प्रयुक्त संयुक्त वर्ण ‘द्य’ कसरी निर्माण भएको हो भन्ने कुराको सही ज्ञान (द्+य) दिन नसकेकै कारण हामी नेपाली भाषाका शिक्षकहरूले ‘विध्यालय’; ‘उद्योग’ जस्ता कर्णकट्ट उच्चारण सुन्नुपरेको हो। जबकि यी दुवै शब्दमा ‘ध’ को अस्तित्व नै छैन।

यस्ता अरू पनि केही शब्द छन् जहाँ हामी पहिले गलत

कक्षाकोठा नेपाली भाषा शिक्षण

उच्चारण गछौं अनि अशुद्ध लेख्छौं । गलती उच्चारण गरिने र लेखिने त्यस्ता केही प्रचलित शब्द हेरौं:

अशुद्ध उच्चारण/लेखाइ	शुद्ध उच्चारण/लेखाइ
प्रधाना अध्यापक	प्रधानाध्यापक या प्रधान अध्यापक
मध्यमा अञ्चल	मध्यमाञ्चल
साहेता/साएता	सहायता
सहासिक	साहसिक
गयर	गएर
उद्धार	उद्धार/उद्धार
अत्याधिक	अत्यधिक
आशीवाद	आशीर्वाद
माहाकवि	महाकवि
आधिकवि	आदिकवि
आँशु कवि	आशु कवि
नामाकरण	नामकरण
सामग्री	सामग्री
इतिहाँस	इतिहास
सरखार	सरकार
श्रोत	स्रोत
अपार	असार
पुप	पुस
फाल्गुन	फागुन, आदि

शब्दको बनोट प्रक्रिया थाहा नपाएर गरिने त्रुटिका केही दृष्टान्तः

अशुद्ध	शुद्ध
इमानदारिता	इमानदारी
सौन्दर्यता	सुन्दरता/सौन्दर्य
माधुर्यता	मधुरता/माधुर्य
बाहुल्यता	बहुलता/बाहुल्य
औचित्यता	औचित्य
गुणस्तरता	गुणस्तर
चमकता	चमक
जवाफदेहिता	जवाफदेही, आदि

यो तालिकामा दिइएका शब्द भाववाचक नाम हुन् । आधार पदमा प्रत्यय लगाएपछि बन्ने शब्दले आफ्नो वर्ग वा उपवर्ग परिवर्तन गर्दछ । जस्तो; 'सुन्दर' विशेषण हो र यसमा 'ता' थपिँदा 'सुन्दरता' र 'य' थपिँदा 'सौन्दर्य' भाववाचक नाम बन्छ । अब फेरि यसमा 'ता' थपेर भाववाचक नाम 'सौन्दर्यता' बनाउन मिल्दैन । 'सौन्दर्यता' लेखेर वा बोलेर जे भाव प्रकट गर्न खोजिएको हो त्यसनिमित्त 'सौन्दर्य' शब्द नै पर्याप्त हुन्छ । सौन्दर्यमा 'ता' थप्दा अशुद्ध त हुन्छ, नै, व्यर्थ पनि हुन्छ ।

केही स्वनामधन्य विद्वानहरू पनि बहुवचनान्त अङ्ग्रेजी शब्दमा समेत 'हरू' थपेर प्रयोग गर्ने गर्नुहुन्छ, जस्तो— स्टुडेन्ट्स हर्, बुक्सहरू, लेडिजहरू, टिचर्सहरू आदि । त्यस्तै— जनताहरू, सज्जनवृन्दहरू, गुरुवर्गहरू, जनसमुदायहरू आदि । आफैँ बहुवचन अर्थात् एकभन्दा धेरै भन्ने अर्थ र भाव बोकिरहेका यस्ता शब्दमा 'हरू' थप्नुका पछ्याडिको कारण अज्ञान वा उपबुज्जुकाई जे भए पनि भाषाका दृष्टिले चाहिँ त्यसो गर्नु त्रुटिपूर्ण नै हो । यस्ता कुनै पनि शब्दमा 'हरू' थप्नुहुँदैन; किनभने थप्नुपर्ने जरुरत नै छैन । यसैगरी; कतिपयले 'पुगुन्जेलसम्म' लेख्ने/बोल्ने गरेको पनि पाइन्छ । तर 'पुगुन्जेल' शब्दले नै पुगदासम्म भन्ने अर्थ बोकिरहेको हुँदा 'सम्म' थप्नुपर्ने जरुरी नै छैन ।

जनज्योति उमावि, चन्द्रनिगाहपुर, रौतहट

मकालु यातायात बस सेवा

हेड अफिस कलंकी काठमाडौँ, फोन: ४२७७५५२/४२८१९७२

काठमाडौँबाट	वीरगञ्ज	विहान ८, १०:१५	काठमाडौँतर्फ	कलैया	विहान ८ बजे
काकडभिट्टा	विहान ५ बजे	११, ११:४५ बजे	काकडभिट्टा	हेटौडा	विहान ११ बजे
भद्रपुर	विहान ५:१५ बजे	बेलुकी ८:१५ बजे	भद्रपुर	वीरगञ्ज	विहान ८, ९, ११:३०
मधुमल्ल	विहान ५:१५ बजे	विहान ८:४५ बजे	मधुमल्ल	शिवनगर	बेलुकी ८:३० बजे
घरान	विहान ५:५० बजे	दिउँसो १२:१५ बजे	घरान	भरतपुर	विहान ५:३० बजे
विराटनगर	विहान ५:२०, ६:४५	दिउँसो १२:१५ बजे	विराटनगर	पर्सा	विहान ५:४५ बजे
राजविराज	विहान ६ बजे	दिउँसो १२:१५ बजे	इटहरी	मेघौली	विहान ६:३० बजे
सिरहा/माडर	विहान ६:४५ बजे	दिउँसो १:४५ बजे	राजविराज	टाँडी-खोलासिमल	विहान ६:३० बजे
मर्लंगवा	विहान १०:४५ बजे	दिउँसो १:४५ बजे	सिरहा/माडर	पर्सा-कपिया	विहान ६:३० बजे
जनकपुर	विहान ७:१५ बजे	दिउँसो २:१० बजे	लहान	जगतपुर	विहान ७:१५ बजे
कलैया	विहान १०:१५ बजे	दिउँसो २:३० बजे	मर्लंगवा	नारायणघाट	विहान ६:१५, ६:४५
		दिउँसो ३ बजे			विहान ८, ८:१५
					७, ७:४०, ८, ८:१५
					८:४५, दिउँसो ३ बजे

टिकट पाइने स्थान: कलंकी: ४२७७५५२/४२८१९७२ सुन्धारा: ४२५३१४२ गौशाला: ४४८०७९३ लगनखेल: ५५३४३५९ घरान: ०२५-२०३७२ विराटनगर ०२१-३०७२२ राजविराज: ०३१-२००९१ लहान: ०३३-६०३६६ सिरहा: ०३३-२०१३१, मर्लंगवा: ०४६-२००४२ वीरगञ्ज: ०५१-२१५२६, हेटौडा: ०४७-२०५३५ ।

यात्रुहरूको सुविधाका लागि गौशाला र सुन्धाराबाट निशुल्क मीनीबस सेवा उपलब्ध

Teaching English in a Friendly Manner

English is not as difficult as the teachers of Nepal tend to think. If we use simple techniques in the classroom to teach, English Teaching will become much more interesting.

“English is difficult to teach in the classroom!, Can I use English as a medium of instruction?, My English is very poor!” are some of the concerns that English teachers frequently ask us during short or long term trainings. To answer these questions, we need to think seriously. Sure, there are different ways by which we can teach English easily and in a friendly manner.

The English language is considered as an international language. The importance of English is need not be over emphasized. The English language has no more remained as the only language of British or American. In a sense, it is unilateral in its version and poses a real threat to other languages and cultures.

The spread of English has been well documented in the works of different scholars such as early works of Fisherman, and in the latter works of Kachru (1983, 1985, 1986, 1991) Coulmas (1992), Macallen (1989), Crystal (1997) in the international scenario and in Nepal by Awasthi (2010), Bhattarai (2007) etc. English is the most taught foreign language all over the world and most preferred language in the international circle. Here, we can say, English is the medium of linguistic change and transformation in language communities all over the world. It is used in international trade, banking, economic affairs, international tourism, audio-visual cultural products as a relay language, internet communication, international safety, advertising for global bands research and publication. It has certainly served as the most potent language in the course of globalization.

Teaching English in Nepal

Nepal is a multi-racial, multi-cultural, and multi-lingual country. Nepal, though small

in size, is spread over Himalayan to Tarai region. English language teaching and training is a difficult proposition. It is a bitter reality that thousands of English teachers who have been teaching in rural or marginalized areas since last many years (some of them have been teaching for last 10 years) are not properly trained. Their standard of English is slightly below the desired level but they need to teach in English as a medium of instruction. They need to be sufficiently motivated to learn English or to teach in English as a medium of instruction.

Teaching English does not only refer to accomplishing given exercises but also enable learners to communicate in English effectively. Some of our students have passed their ten to twelve years life in learning English but they still hesitate to speak English with the foreigners. They feel themselves weak and therefore lack confidence to speak English.

This is where English Teachers role becomes crucial. Given my 11 years of experience as English Teacher, it is my firm conviction that classroom can become an important venue to develop the confidence of learners to interact in English effectively. In other words, classroom English will be very important tool to create an enabling environment. It will help the learner to focus and communication properly in English.

In this exercise the English teacher has to take up multiple roles namely: facilitator, motivator, and creator

In this regard a teacher should keep the following guidelines in mind before entering any classroom.

- Let's not discourage our students for their poor language or poor pronunciation; rather motivate them towards better English learning.
- Let's not try to pose as a master of the

language inside the classroom, but try to be a friend and facilitator.

- Let's not speak too much in the classroom, let our students do their work because we have already learnt and they are trying to learn.
- Let's not put our students in confusion, but provide clear cut guidelines or instructions.
- Let's not use very difficult English words while teaching, but use simple and clear words appropriate to their level.
- Let's not answer every questions of our students, let's give them opportunity to develop their capability or potentiality.
- Let's not leave our students in a state of confusion, but ensure that clarity has been attained by asking students various terms and concept discussed in the classroom.

The next questions when we teach English might be, at what stage do we need to teach English? How to use classroom English? To answer these questions, the following guidelines may be worthwhile:

Classroom English:

Teaching classroom English is the proper and effective way to teach English at different points during class hours. This will help, at least, to create an enabling environment in the classroom. This classroom English can be used to teach any subject.

It is to be remembered that teaching process also involves learning something from students. When we teach everyday, we are also learning something from our students. By the use of classroom English, a teacher is relieved of pressure. Consequently, students feel less dominated which results in a friendly classroom teaching environment.

We can use English in different stages of teaching a lesson as classroom English to create an English learning environment. The steps below outline a hierarchical order of using English while teaching a lesson.

a) Starting a lesson

When a teacher enters a classroom, following classroom phrases is used frequently.

Teacher: 'Good morning' / 'Good afternoon'

Students: 'Good morning sir' / 'Good afternoon sir'

'Sit down please'

'Take out your books/pen/homework'

'Open your books at page (number)

'Give me your homework, please.'

The above helps our learners to develop his/her form of requesting, greeting among others.

b) Pronunciation and repetition:

When a teacher pronounces a word, a clause or repeats any sentence, following classroom phrases can be used.

'Listen'

'Listen carefully'

'Listen to me'

'Listen to me 'Shyam'

'Everyone, repeat after me (a word or phrase)'

'Say it again please!'

'More slowly'

'Louder, Please!'

'Say or repeat the whole sentence please!'

The above phrases ensure participation of our students and would lead to enjoying the lesson as well.

c) Doing activities in class:

When we conduct any activity in the classroom teaching, we can use following phrases:

'Listen to me!'

'Everyone'

'Girls' repeat after me.'

'Boys'

'(Name of student)'

'Take out your pens.'

'Draw a picture of a(n) object'

'Copy these words into your notebooks' (using vocabulary on the board)

'I want you to do exercise eight'

'Put up your hand if you have/haven't completed.'

d) Doing individual work, pair work and Group work.

When we ask our students to do the work individually or in pair or in group, following classroom phrases can be used.

Individual work:

'I want you to work on your own.'

'(Name of student), come to front, please.'

'Go back to your seat.'

'Sheela, could you spell this word?'

Pair work

'Get into pairs.'

'Go back to your seats, please!'

'Compare your answer with your partner.'

'John and Rita, come to the front, please.'

Group work

'I want to work in groups of three people.'
'Get into groups of four'
'Is everyone in a group?'
'Group No.4, come to front, please.'
'Go back to your seats.'
'I need a volunteer from each group to answer.'
'Pick one person from your group to draw a picture.'

e) Doing Board work:

When we write something on the board, we can use following classroom phrases:

'Everyone look at the board, please!'
'Raveen, come to the board, please!'
'Draw a picture on the board please!'
'Put your picture on the board.'
'Underline a word.'
'Thank you; go back to your seat.'
'Say it again.'
'Everyone read these words.'
'Everyone repeat after me.'

f) Using cassette recorder and video

While using a cassette recorder or a video in classroom, following phrases can be practiced.

For cassette recorder:
'Let's listen to the cassette now.'
'Listen to the cassette.'
'Can you all hear?'
'Stop talking and listen!'
'I will play it again.'
'Listen and repeat all together.'
'Listen and answer and questions.'
For video recorder:
'Let's watch the video now.'
'Can you all see?'
'Put up your hand if you can't see.'
'Stop talking and watch.'
'Watch carefully.'
'Watch and answer the questions.'

g) Assessing Comprehension:

During teaching hours, a teacher should not only speak but also assess the comprehension of the learners. When we are teaching any item, we can use the following classroom phrases for assessing their understanding level.

'What is the right answer?'
'Has anybody else got an idea?'
'Tell me (in your language) what you have to do.'
'Put your idea, if you know the answer.'
'Any idea to this question?'

h) Classroom control:

When things in the classroom are going

well, it is a good idea to begin to use English for simple classroom control. We can give many instruction for the classroom control like:

'Sit down, please!'
'Quiet! Please'
'Stop talking'
'Listen carefully'
'Are you ready?'
'John, stand up, please?'
'Be careful!'
'Don't touch.'

i) Teacher Comments:

Mostly, English teachers are worried about the kind of comments to make to their learners. They mostly say 'Good' all the time or often they use 'ok' but they need to know about other options such as:

'Excellent'
'Very good'
'That's good'
'Well done'
'Great'
'Marvelous work'
'Yes, that's right, good'
'That's nearly right- try again'
'Not quite right- try again'
'Will you try again?'

j) Ending a lesson

When we end our lesson, we can use following classroom phrases.

'This is your homework'
'I want you to do exercise-9'
Learn the song
Draw a picture of.....
Learn these new words

k) Leaving the class:

When you are about to come out of the class, we can say following phrases for the pleasure

'Have a nice day.'
'Have a great day.'
'OK, have a good time'
'See you again.'
'(If Friday) Well, Have a Great Friday!'
'Ok. See you next time.'

English is not as difficult as the teachers of Nepal tend to think. If we use simple techniques in the classroom to teach, English Teaching will become much more interesting. Finally, it is worthwhile remembering that teaching English as a medium of instruction equally benefits a teacher as well as students. 📖

(The author is a trainer and a Teaching Assistant at Department of English Education, T.U.)
assapkota@gmail.com

मेरो बढुवा होला ?

म कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनबाट २०६२ सालमा प्राथमिक द्वितीय श्रेणीमा बढुवा भएको शिक्षक हुँ। मेरो शैक्षिक योग्यता आई.एड. हो। द्वितीय श्रेणीमा १२ वर्ष सेवा पूरा गरेपछि मैले स्वतः प्रथम श्रेणीमा बढुवा पाउँछु कि पाउँदैन ?

विमलप्रसाद देवकोटा
जनज्योति मावि, लालबन्दी, सर्लाही

शिक्षक सेवा आयोग, नियमावलीमा यस्तो बढुवा २०६८ चैत मसान्तभित्र गरिसक्नुपर्ने प्रावधान छ। तपाईं द्वितीय श्रेणीमा बढुवा भएको १२ वर्ष पुग्दा २०७४ साल लाग्छ। त्यसैले अहिलेको प्रावधान रहेसम्म तपाईंले स्वतः बढुवा पाउनु हुने छैन।

विष्णुप्रसाद नेपाल
सहसचिव, शिक्षक सेवा आयोग

भविष्यको चिन्ता

बाल विकास सहयोगी कार्यकर्ताको मासिक तलब रु.१,८०० मात्रै छ। हाम्रो तलब कहिले बढ्छ? यो कार्यक्रम कहिलेसम्म चल्ने हो?

विमला गजुरेल
कल्याणीदेवी उमावि, जिलिङ, नुवाकोट
यमा आचार्य
पालुथान बाल विकास केन्द्र, हंसपुर-६,
प्युठान
पूजा जोशी
बाल विकास कार्यकर्ता, महेन्द्रनगर,
कञ्चनपुर

बाल विकास सहयोगी कार्यकर्ताको तलब कम भएको कुरामा हामी गम्भीर छौं। तलब वृद्धि गर्नका लागि हामीले अर्थ मन्त्रालयमा प्रस्ताव पनि पठाएका छौं। अर्थबाट सहमति आएको छैन। साथै, बाल विकास केन्द्रको कार्यक्रम निरन्तर चलिनैरहने छ।

देविना प्रधानाङ्ग, उपनिर्देशक, शिक्षा विभाग

इन्चार्ज भत्ता छैन

पहिले-पहिले प्रावि इन्चार्जलाई मासिक रु.२०० दिने व्यवस्था थियो र पछि आएर यो कटौती भयो। हाल विद्यालयमा जाने पीसीएफ अनुदानमा प्रशासनिक खर्च अन्तर्गत इन्चार्ज भत्ता दिन थालिएको सुनिन्छ। के यो साँचो हो?

कोषराज निरौला
सरस्वती उमावि, खानीभञ्ज्याङ, ओखलढुङ्गा

प्राथमिक इन्चार्ज भत्ता दिने व्यवस्था छैन। शिक्षा विभागले तलबी र गैरतलबी पीसीएफ अनुदान विद्यालयलाई पठाउने गरेको छ। तलबी पीसीएफ शिक्षकको लागि दिइएको अनुदान हो भने गैरतलबी पीसीएफतर्फको रकम विद्यार्थीको छात्रवृत्ति र पाठ्यपुस्तकमा मात्रै खर्च गर्न पाइन्छ।

कृष्णप्रसाद ढुङ्गाना
उपसचिव, शिक्षा विभाग

संकेत नम्बर सच्याउन मिला ?

नागरिक लगानी कोषको बीमा प्रमाणपत्रमा मेरो सङ्केत नम्बर भूलबस गलत लेखिन गएको छ। यसलाई सच्याउन के गर्नुपर्ला ?

पतिराम घर्ती मगर
ने.रा. प्रावि, सहारे-८, सुर्खेत

तत्काललाई तपाईंको चौमासिक तलबको फाँटवारी पठाउँदा क्वालिफिकेशनका रूपमा गलत नम्बर परेको व्यहोरा उल्लेख गरिदिनुहोला। तपाईं काठमाडौं आएका बेला नागरिक लगानी कोषको कार्यालयमा आएर यथार्थ नम्बरसहितको नयाँ प्रमाणपत्र बनाउन सक्नुहुनेछ।

लीला लोहनी
अधिकृत, नागरिक लगानी कोष

सबै तहका लागि

आवेदन दिन पाइन्छ

खुला विज्ञापनमा एउटै उम्मेदवारले प्रावि, निमावि र मावि तीनवटै तहका लागि आवेदन दिन पाउँछ कि पाउँदैन? साथै, आरक्षणतर्फ आवेदन दिनेले खुलामा पनि दिन पाउँछ कि पाउँदैन? अबको विज्ञापन केन्द्रीय, क्षेत्रीय वा जिल्ला कुन स्तरमा खुल्ला ?

मोहन पौडेल
सरस्वती उमावि, डाँडाखर्क, खोटाङ

खुला विज्ञापनमा तीनवटै तहमा आवेदन दिन पाइन्छ। माथिल्लो तहको अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले तल्ला तहमा पनि आवेदन दिन पाउँछन्। आरक्षणको मापदण्डभित्र पर्ने वर्गले खुला र आरक्षण दुवैमा आवेदन दिन सक्छन्। विज्ञापन आयोगबाटै खुल्छ। तर, आवेदन चाहिँ जिल्लास्तरमा मागिनेछ।

मेघबहादुर केशी
उपसचिव, शिक्षक सेवा आयोग

प्रमाणित कसरी गर्ने ?

शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीमा खुला विज्ञापनको अपाङ्गतातर्फको आरक्षित पदमा प्रतिस्पर्धा गर्न 'स्वीकृत चिकित्सकको सिफारिशमा समाज कल्याण परिषद्बाट अपाङ्गता प्रमाणित भएको आधारमा' भनिएको छ। म एक अपाङ्गता भएको शिक्षक हुँ। मैले पहिले नै प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट प्रमाणपत्र लिइसकेको छु। अब मैले फेरि समाज कल्याण परिषद्को प्रमाणपत्र बनाइरहनुपर्छ कि पर्दैन ?

देवदत्त शर्मा
चत्रेपिपल प्रावि, पानञ्जे, काभ्रे

नियमावलीमै स्वीकृत चिकित्सकको सिफारिशमा समाज कल्याण परिषद्बाट अपाङ्गता प्रमाणित गर्नुपर्ने उल्लेख भएकाले सोही अनुसार गर्नुपर्नेछ। प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट प्रमाणित गरेर पुग्दैन।

पदमप्रसाद खरेल
उपसचिव, शिक्षक सेवा आयोग

खासै फरक पर्दैन

अस्थायी अध्यापन अनुमतिपत्र लिएको कुनै उम्मेदवार शिक्षक सेवा आयोगद्वारा लिइने खुला प्रतियोगितात्मक परीक्षामा सफल भएमा नियुक्तिका लागि फेरि स्थायी अनुमतिपत्र आवश्यक पर्छ कि पर्दैन ?

शोभा बस्थाल
केरवानी उमावि, देवदह-१, रुपन्देही

अस्थायी अध्यापन अनुमतिपत्र भएका व्यक्तिको हकमा पनि स्थायी सरह आवेदन दिन र नियुक्ति प्रक्रियासम्म खासै फरक पर्दैन। तर, अनुमतिपत्र लिएको दुई वर्षभित्र तोकिएको शैक्षिक योग्यता वा तालिम पूरा गर्नुपर्नेछ।

विष्णुप्रसाद नेपाल
सहसचिव, शिक्षक सेवा आयोग

तालिम कहाँ पाइन्छ ?

अनुभवका आधारमा निम्नमाध्यमिक तहको अनुमतिपत्र प्राप्त शिक्षकका लागि दशमहिने तालिम दिने के-कस्तो व्यवस्था छ ? यस्तो तालिम कहाँ लिन पाइन्छ ? तालिम नलिएमा अनुमतिपत्रको मान्यता स्वतः समाप्त हुन्छ वा हुँदैन ?

विजयराज महतो, पारिजात अङ्ग्रेजी स्कूल, किसाननगर-७, महोत्तरी

त्रिवि अन्तर्गतका शिक्षाशास्त्र पठनपाठन हुने क्याम्पसहरूबाट निम्नमाध्यमिक तहको शिक्षक तयारी कोर्स(तालिम) लिन सकिने व्यवस्था छ ।

शिवकुमार सापकोटा

उपनिर्देशक, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र

दुर्गम भत्ता पाउने कि नपाउने ?

शिक्षा विभागको पत्र संख्या १६/०६७/०८ र च.नं. ७४ को शिक्षकको दुर्गम भत्ता सम्बन्धी परिपत्रमा 'ख' वर्गको दुर्गम भत्ता पाउने सूचीमा बाग्लुङका बोर्डांग, निसी, हुकाम, रन्मामैकोट र टकवाँछी गाविस उल्लेख छ । यीमध्ये हुकाम, रन्मामैकोट र टकवाँछी (हालको टकसेरा) अहिले रकममा पर्छन् । यो त्रुटिका कारण हामीले

दुर्गम भत्ता पाउन सकेका छैनौं । अब हामीले भत्ता पाउने किन नपाउने ?

खिम्बहादुर बुढा
महेन्द्र उमावि, टकसेरा, रकम

दुर्गम क्षेत्रको वर्गीकरणका क्रममा हामीले गाविसका पुरानो तथा अद्यावधिक नभएको सूचीलाई आधार बनाएकोले यस्तो त्रुटि भएको हो । यसलाई सच्याउने प्रक्रिया अघि बढाइएको छ । यो प्रक्रिया पुरा भएपछि यी गाविसका शिक्षकका लागि दुर्गम भत्ताको व्यवस्था हुन्छ ।

कमलप्रसाद कर्माचार्य
उपसचिव, शिक्षा मन्त्रालय

निमाविकै भत्ता पाउनुहुन्छ

म प्राथमिक तहको स्थायी शिक्षक हुँ । मेरो स्कूलमा अहिले निम्नमाध्यमिक तह सञ्चालित छ र म त्यसको प्रअ छु । स्कूलले पीसीएफ अनुदान र प्रशासनिक खर्च निम्नमाध्यमिक तहकै पाउँदै आएको छ । तर, प्रअ भत्ता चाहिँ प्राथमिकको मात्रै आउने गरेको छ । मैले निम्नमाध्यमिक तहकै प्रअ भत्ता पाउनुपर्ने होइन र ?

तारासिंह जोशी
उदयदेव निमावि,
धन्चुली, बसन्तपुर, बैतडी

विद्यालयले जुन तहका लागि अनुमति पाएको हो, प्रअ भत्ता पनि सोही तह अनुसार दिइन्छ । त्यसैले तपाईंले पनि निम्नमाध्यमिक तहकै प्रअ भत्ता पाउनुपर्ने देखिन्छ ।

कृष्णप्रसाद ढुङ्गाना
उपसचिव, शिक्षा विभाग

सिटरोल नम्बर अनिवार्य

शिक्षक किताबखानाबाट उपलब्ध हुने सिटरोल नम्बर विना नै वीमा परिचयपत्र बनाउन सकिन्छ कि सकिँदैन ? नागरिक लगानी कोषको शाखा विराटनगरमा छ कि छैन ? वीमा कोषको सञ्चित रकमको 'स्टेटमेन्ट' कहाँबाट कसरी हेर्न सकिन्छ ?

शान्तबहादुर थापा
ज्ञानज्योति प्रावि, वारङ्गी-१, मोरङ

वीमा परिचयपत्रका लागि सिटरोल नम्बर अनिवार्य छ । नागरिक लगानी कोषले हालसम्म आफ्नो शाखा विस्तार गरिसकेको छैन । वीमा कोषको सञ्चित रकमको जानकारी काठमाडौँस्थित कार्यालयबाटै थाहा पाउन सकिन्छ ।

लीला लोहनी
अधिकृत, नागरिक लगानी कोष

गुर्जन्तु राष्ट्रको हरेक कुनामा...
नेपाल एफएम नेटवर्क
NEPAL FM 91.8

NEPAL FM
91.8
Socially Inclusive Radio of New Nepal

तपाईं जहाँ भए पनि नेपाल एफएम

विस्तृत जानकारीका लागि : नेपाल एफएम 91.8, रविमवल, काठमाडौँ
फोन : ८२८९९२९, ८२८९९२३, ईमेल : radio@nfm.com.np

www.nfm.com.np

शब्द खेल-३०

१	२		३	४	५	
			६		७	
८		९		१०		११
		१२		१३		
	१४				१५	
१६			१७			१८
१९	२०				२१	२२
			२३	२४		
२५					२६	

नाम: _____

ठेगाना: _____

तेर्सो

- १) खान नहुने वस्तु/खान योग्य नभएको
- ४) रोटी बेल्ले प्रायः बाटुलो आकारको काठको सानो चौकी
- ६) सखाप पार्ने काम/सर्वनाश
- ८) उन्नत हुनाको अवस्था, क्रिया वा भाव
- १०) मारिएको र घाइते पारिएको/हत र आहत
- १२) लामा खुट्टा हुने/लामटाडे
- १४) आदत/बेहोर/स्वभाव
- १५) चरा, माछा आदि अल्झाउने पासो
- १७) कल्पना नै गर्न नसकिने/चिताउंदै नचिताइएको
- १९) जागा रहेको/जागृत/सचेत
- २१) मान्छे आदिका टाउकाको रौं/केश
- २३) घोडचढीले समाउने छाला वा डोरीको लामो फित्ता
- २५) खाल्टो/भङ्खारो
- २६) कानुन व्यवसायी

ठाडो

- २) खाइने अन्न (धान, मकै, गहुँ आदि)
- ३) महादेवकी पत्नी वा शक्ति/पार्वती
- ५) पक्ष-विपक्षका बीच कुनै कुरामा हुने भनाभन
- ७) वर्षा याममा मात्र भेल आउने सानोतिनो खोला
- ८) पेल्टा गुलियो रस निस्कने र चिनी-सखर बनाइने लड्डीजस्तो बोट
- ९) देव-पितृकार्यमा सङ्कल्प गर्दा हातमा लिइने तिल मिसाएको पानी
- ११) पदक
- १३) मार हान्ने/प्रहार गर्ने/घात गर्ने
- १५) भर्खर जन्मेको बालक/नवजात शिशु
- १६) दिउँसोको साधारण खाना/चमेना
- १७) तात्कालिक समस्या टार्न सक्ने सुझबुझ/जुक्ति
- १८) कोठाहरूमा हावा र उज्यालोका लागि घरका भित्तामा बनाइने द्वार
- २०) भगवान विष्णुको वाहन
- २२) पाप कर्ममा लागेको/अपराध कर्म गर्ने
- २४) अप्ठेरो/कठिन/असजिलो

प्रकाशित भयो ।

प्रा. डा. विद्यानाथ
कोइरालाको बहुचर्चित
पुस्तक **शिक्षामा
वैकल्पिक चिन्तन**
दोस्रो संस्करण सर्वत्र
बजारमा उपलब्ध छ ।

सम्पर्क: ९८४९३७५७९९

नियम: शब्दखेल, अन्ताक्षरी, सुडोकु र सामान्यज्ञान को सही समाधान पठाउनुहुने पाठकमध्ये गोलाप्रथाबाट छानिएका एक/एक जना विजेतालाई एक वर्षसम्म **शिक्षक मासिक** निःशुल्क (हुलाक खर्चसहित) उपलब्ध गराइनेछ । यस अंकका प्रश्नको जवाफ/समाधान २० जेठ २०६८ सम्ममा **शिक्षक मासिक**को कार्यालयमा आइपुग्नुपर्नेछ ।

जवाफ पठाउने ठेगाना: शिक्षक मासिक, मच्छिन्द्र मार्ग, जावलाखेल, पो.ब.नं. ३९९, ललितपुर ।

सुडोकु-३१

		५		२				
				५		५	४	
	५	४					२	९
	७			६		१		४
९					४			
	५			९		३		५
१		२					५	९
			३	७		४		
				१			६	

नाम: _____

ठेगाना: _____

सुडोकु-२९ को समाधान

९	४	५	३	५	६	७	२	१
५	१	२	७	५	४	३	९	६
७	३	६	२	९	१	५	४	५
१	५	७	९	३	५	२	६	४
३	२	९	६	४	५	१	५	७
५	६	४	१	२	७	९	५	३
२	५	५	४	७	३	६	१	९
४	७	१	५	६	९	५	३	२
६	९	३	५	१	२	४	७	५

सामान्यज्ञान-३१

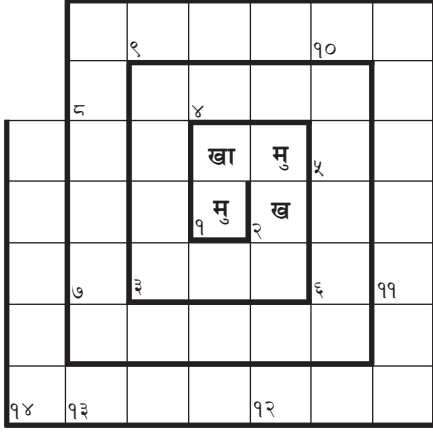
- विश्व सम्पदा सूचीमा परेका नेपालका आठ प्रसिद्ध स्थलको नाम लेख्नुहोस् ।
- एउटा पुतलीको जीवनचक्र फुल, लार्भा, प्युपा र वयस्क गरी चार चरणको हुन्छ । पुतलीको लार्भालाई बोलीचालीको भाषामा हामी के भन्छौ ?
- रत्न्यो रोग लागेको बिरामीलाई साँझ र मिर्मिरे उज्यालोमा आँखा देख्न मुश्किल पर्छ । यो रोग कुन भिटामिनको कमिका कारण लाग्ने गर्छ ?
- बरफ तताउँदा पानी र बाफ बन्छ भने बाफ चिस्याउँदा के बन्न सक्छ ?
- कम्प्युटरमा सी.पी.यु. मोनिटर र किबोर्ड/माउस गरी तीन भाग हुन्छ । यीमध्ये किबोर्ड माउसले निर्देशन दिने/सूचना पठाउने काम गर्छ भने सी.पी.यु. ले त्यस्तो निर्देशन/सूचनालाई प्रोसेस गरेर अर्थपूर्ण बनाउँछ । मोनिटरले चाहिँ सी.पी.यु.ले प्रोसेस गरेको कुरालाई नतिजाको रूपमा देखाउने काम गर्छ । अब भन्नुहोस् कम्प्युटरको मस्तिष्क मानिने सी.पी.यु. को पूरा रूप के हो ?

सामान्यज्ञान-२९ को सही उत्तर

- राणाकाल र त्यसभन्दा अगाडि सरकारी आम्दानीको हिसाब-किताब **कुमारीचोक अड्डा** ले राख्दथ्यो । जैसीकोटाको काम चाहिँ परराष्ट्र विभाग अन्तर्गत चीन तथा तिब्बतको मामिला हेर्नु थियो ।
- कछुवाको दाँत नै हुँदैन
- पानीदेखि डराउने लक्षण 'हाइड्रोफोबिया (Hydrophobia)' र मृत्युसँग डराउनेलाई 'थेनाटोफोबिया (Thanatophobia)' भनिन्छ । त्यस्तै, 'बिब्लियोफोबिया (Bibliophobia)' भएकाहरू पुस्तकसँग डराउँछन् ।
- चन्द्रमाले पृथ्वीको परिक्रमा गर्न २७ दिन ७ घण्टा ४३ मिनेट ११ सेकेण्ड लगाउँछ ।
- क्षयरोग विरुद्ध लगाइने खोप बीसीजी (BCG) को विस्तारित रूप *Bacillus Calmette Guerin* हो ।

अन्ताक्षरी-३१

नाम: _____

ठेगाना: _____

- १) एक अर्काको मुखै अगाडि/आमुन्ने-सामुन्ने (४)
- २) जस्तो भएको हो त्यस्तै/यथार्थ (४)
- ३) उचित उपयोग (५)
- ४) आफ्नो इज्जत र मर्यादा अनुसार नचल्ने/गतिपति नभएको/हुतिहारा (४)
- ५) खटिरो आउने बेलामा रक्तविकारका कारणले शरीरमा देखिने दाग (३)
- ६) रसायन सम्बन्धी विधिलाई प्रदर्शन गर्ने विद्या (७)
- ७) लाज नभएको/निर्लज्ज/बेसरम (४)
- ८) रोग लागिरहने वा बिरामी भइरहने दीर्घरोगी (३)
- ९) तँछाडमछाड गरी बलैले कुनै वस्तु लिने काम (४)
- १०) छटपट गर्ने भाव, क्रिया वा अवस्था (६)
- ११) खूब पोल्ने, ज्यादा चर्को, प्रचण्ड (घाम) (५)
- १२) एकदमै राम्रो/मनोहर/सुन्दर (४)
- १३) सुकीर्ति/राम्रो ख्याति (२)
- १४) चिरफारका पद्धतिले गरिने रोगको उपचार (५)

शब्दखेल-२९ को सही उत्तर

- तेर्सो: १) अब ३) हतास ५) अधि ६) क्षणिक ७) मसलादार ८) सकस
 ११) दखल १३) बालुवाटार १६) खगोल १७) आँच १८) खरीद १९) पेशा
 टाडो: २) बदमास ३) हवलदार ४) सक्षम ५) अकमक ७) मस्जिद
 ९) सकार १०) हलुवाबेद १२) खचाखच १४) टापटिपे १५) बालख

अन्ताक्षरी-२९ को सही उत्तर

- १) छमछम २) मगमग ३) गर्ल्यामगुर्लुम ४) मलमल ५) लल्याकललुक
 ६) कटबाँस ७) समापन ८) नमकिन ९) नरसिंह १०) हरहमेसा
 ११) साझेदारी १२) रीतिथिति १३) तिरस्कृत १४) तस्कर

पुरस्कार विजेता र सही समाधान पठाउने

शब्दखेल-२९: सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलप्रथाद्वारा छानिएका पुरस्कार विजेता: **लेखनाथ भट्टराई, इन्द्रेश्वरी उमावि, मेलम्ची, सिन्धुपाल्चोक**

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- लेखनाथ भट्टराई, इन्द्रेश्वरी उमावि, मेलम्ची, सिन्धुपाल्चोक
- राजु प्र. सञ्जेल, अमर सिंह प्रावि, आमभञ्ज्याङ-४, मकवानपुर
- गोविन्द प्र. आचार्य, जनकल्याण उमावि, पालुङ, मकवानपुर
- उद्धव आचार्य, झम्केश्वरी मावि, पालुङ-१, मकवानपुर
- डनबहादुर सुनारी मगर, सरस्वती मावि, गाल्था, पाल्पा
- विष्णु धिताल, भानु मावि, मकवानपुरगढी-६, मकवानपुर
- टाकुर प्र. पौडेल, इन्द्रेश्वरी उमावि, मेलम्ची, सिन्धुपाल्चोक
- मीनकुमार दाहाल, दिक्तेल-४, खोटाङ
- नारायणप्रसाद नेपाल, जुगल प्रावि, बतासे-४, सिपा
- रामकुमार श्रेष्ठ, भीमेश्वर निमावि, रामेछाप-५, रामेछाप
- मेधराज शर्मा, भेरी मावि, घुमखहरे, सुर्खेत
- देवीमाया प्रधान, लक्ष्मीनारायण प्रावि, वास्तिम-४, भोजपुर
- हरिनारायण खतिवडा, शारदा स. मावि, रामेछाप-३, बाबियाखर्क, रामेछाप
- अरुणा खतिवडा, कान्तिपुर एकेडेमी बुधबारे, झापा
- सहदेवबहादुर तिमिल्सिना, भृकुटी निमावि, सौर-२, काभ्रे
- खुविन्द्र प्र. धिमिरे, लक्ष्मीनारायण प्रावि, वास्तिम-४, भोजपुर
- चन्द्रबहादुर वली, भेरी मावि, घुमखहरे-८, सुर्खेत
- दिव्यराज सुवेदी, पञ्चकन्या प्रावि, ओखे-१, भोजपुर
- नीलकण्ठ डुङ्गाना, जनप्रिय उमावि, दरबाङ, म्याग्दी
- माधवप्रसाद भट्टराई, राज.उमावि, भ्रमरापुरा, महोत्तरी
- दिलीप कोइराला, नवदुर्गा मावि, दलगाउँ, भोजपुर
- मिलन वली, नेरा.मावि, खेलैचौर, डाँडाखाली-२, सुर्खेत
- ओमप्रकाश पौडेल, जगन्नाथपुरी निमावि, अयोध्यापुरी-३, माडी, चितवन

- कारीनाथ तिमिल्सिना, खुँगा मावि, एकतिन-८, पाँचथर

अन्ताक्षरी-२९: सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलप्रथाद्वारा छानिएका पुरस्कार विजेता: **झलक शर्मा, सरस्वती प्रावि, थापाठाना-१, पर्वत**

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- विष्णु खतिवडा, जनता मावि, रौता-५, रानीबास, उदयपुर
- माधव प्र. झवाली, संस्कृत तथा साधारण मावि, रिडी, गुल्मी
- विदुर अधिकारी, हरिसिद्धि मावि, सिपाली-२, काभ्रे
- ओमप्रकाश पौडेल, जगन्नाथपुरी निमावि, चितवन
- कृष्णहरि थापा, चन्द्रावती उमावि, रूपाटार-७, उदयपुर
- दुर्गाबहादुर थापा, सरस्वती प्रावि, कल्लेरी-२, स्याङ्जा
- टाकुर प्र. पौडेल, इन्द्रेश्वरी उमावि, मेलम्ची, सिन्धुपाल्चोक
- रमेश विकल, महेन्द्रोदय मावि, राम्जाकोट-५, तनहुँ
- गोविन्द प्र. आचार्य, जनकल्याण उमावि, पालुङ, मकवानपुर
- रामप्रसाद शर्मा पौडेल, बालजागृति प्रावि, म्याग्दी
- लेखनाथ भट्टराई, इन्द्रेश्वरी उमावि, मेलम्ची, सिपा
- उद्धव आचार्य, झम्केश्वरी मावि, पालुङ-१, मकवानपुर
- राजु लम्साल, मुमेश्वर उमावि, विर्ता-१, काभ्रे
- ईश्वरी श्रेष्ठ, पाटन संयुक्त क्याम्पस, ललितपुर
- देवचन्द्र श्रेष्ठ, ७१ 'ग', बागबजार, काठमाडौं
- निर्मला श्रेष्ठ, भानुमोरङ प्रावि, विराटनगर-१३, मोरङ
- शम्भु ब. आले मगर, नीलकण्ठेश्वर मावि, कन्जोर-७, रामेछाप
- माधव अधिकारी, जनहित उमावि, खनालथोक, काभ्रे
- इन्दिरा पराजुली, दाचा मावि, डराउनेपोखरी, काभ्रे
- रत्नराज ज्ञानी, भुवनेश्वरी मावि, चैनपुर-१, धादिङ
- खगेन्द्रनाथ विद्योगी, भैरव उमावि, झोता, बझाङ
- बलबहादुर थापा मगर, सरस्वती प्रावि, पाल्कोट-५, बाग्लुङ
- घनश्याम डल्लाकोटी, पाँगा, कीर्तिपुर

- मीतू डल्लाकोटी, निमावि बजरहड्डी, वीरेन्द्रनगर-४, चितवन
- गुणबहादुर भण्डारी, महेन्द्र प्रावि, मल्कवाङ-७, म्याग्दी
- चन्द्रकान्त पहाडी, चन्द्रावती उमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- भगवती अधिकारी, राम्चे प्रावि, बुकोट, गोरखा
- कमला राजभण्डारी, गुराँस निमावि, जलेश्वर-९, खोटाङ
- प्रेमकृष्ण श्रेष्ठ, प्रगतिशील उमावि, झारा-२, सिन्धुली
- काञ्चनमान स्याङतान, भृकुटी निमावि, सौर-२, काभ्रे
- पूर्णबहादुर मगर, भगवती निमावि, जीतपुर-१, इलाम
- अनुप श्रेष्ठ, सरस्वती उमावि, खानीभञ्ज्याङ, ओखलढुङ्गा
- मुनाकुमारी श्रेष्ठ, गोल्माडाँडा प्रावि, दाङजोर-८, रामेछाप
- कुलकेशर राई, लक्ष्मीनारायण प्रावि, वास्तिम-४, भोजपुर
- काजीमान श्रेष्ठ, लक्ष्मीनारायण प्रावि, वास्तिम-४, भोजपुर
- अमृतप्रसाद चापागाई, पाङधैरेनी उमावि, पाङ, पर्वत
- ध्रुवधन कुलुङ, बालेश्वर मावि, केरुङ-६, सोलुखुम्बु
- झक्कुप्रसाद पुन, भृकुटी प्रावि, राङखानी-१, रोल्पा
- दिव्यराज सुवेदी, पञ्चकन्या प्रावि, ओखे-१, भोजपुर
- बुद्धि कार्की, बालेश्वर मावि, केरुङ-६, घुन्सा, सोलुखुम्बु
- कमल प्र. फुयाल, नेत्रकाली उमावि, ओपडाँडा, सिन्धुली
- मीन प्र. बराल, प्रभात उमावि, माथिल्लो रानीबास-२, सिन्धुली
- रंगनाथ गौतम, काम्राङ तसर्पु-८, धादिङ
- सुशीला खतिवडा, शीतला मावि, खाल्ते, खोटाङ
- गायत्रीप्रसाद नेपाल, मच्छिन्द्र उमावि, केराबारी-२, मोरङ
- हेमचन्द्र अधिकारी, भारती उमावि, हातीखर्क, धनकुटा
- लक्ष्मण प्र. भट्टराई, जनता उमावि, अमरौट-५, नवलपरासी
- हेमनाथ शर्मा, ज.मावि, पाही राङखानी, बाग्लुङ
- विष्णु धिताल, भानु मावि, मकवानपुरगढी-६, मकवानपुर
- मीनकुमार दाहाल, दिक्तेल-४, खोटाङ
- नारायणप्रसाद नेपाल, जुगल प्रावि, बतासे-४, सिपा
- सुमित्रा धिमिरे/निर्मला विष्ट, देवी भञ्ज्याङ रा प्रावि, कालीखोला, चण्डिभञ्ज्याङ-६, चितवन

- चन्द्रबहादुर वली, भेरी मावि, घुमखहरे-८, सुर्खेत
- रामप्रसाद देवकोटा, मित्रता उमावि, आँबु-१, तनहूँ
- विश्वप्रसाद सुवेदी, हिमालय मावि, देउराली-४, पर्वत
- डनबहादुर सुनारी मगर, सरस्वती उमावि, गात्खा, पाल्पा
- वीरेन्द्र विक्रम खत्री, भीमदत्तनगर-२, मडुलिया, कञ्चनपुर
- टंकप्रसाद नेपाल, फुलिङकोट मावि-१, सिन्धुपाल्चोक
- गोविन्द प्र. ढुङ्गाना, महाँकाल निमावि, दूलोपर्सल-१, काभ्रे
- कमल सुब्बा, कुरुले तेनुपा-५, बन्दुकैडीडा, धनकुटा
- ऋषीश्वर बुलाकोटी, चक्रदेवी निमावि, सल्यानटार-५, धादिङ
- मेघराज शर्मा, भेरी मावि, घुमखहरे, सुर्खेत
- ओम भुजेल, भूपू सैनिक आमावि, भोटेओडार-८, लमजुङ
- रामकुमार श्रेष्ठ, भीमेश्वर निमावि, रामेछाप-५, रामेछाप
- अरुणा खतिवडा, कान्तिपुर एकेडेमी, बुधबारे-७, झापा
- तीर्थकुमारी राजभण्डारी, ऐसेलुखर्क-३, नयाँटोल, खोटाङ
- लीलाधर जोशी, मालिकार्जुन मावि, रिठाचौपाता-६, दार्चुला
- प्रेमकुमारी थापा, हात्तीखर्क निमावि, गोदादी-५, पाल्पा
- हरिनारायण खतिवडा, शारदा सं. मावि, रामेछाप-३, बाबियाखर्क, रामेछाप
- बलराम चौलागाईं, मण्डलदेवी प्रावि, भीमफेदी-१, मकवानपुर
- झमक गौतम/सन्तोष लामिछाने, लेकाली बसिफाँट मावि, नामटार, मकवानपुर
- गोविन्द शर्मा, युनिमर्सल कलेज प्रिपरेटरी स्कूल, काठमाडौं
- धनञ्जय श्रेष्ठ, चन्द्रावती उमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- रमेश शर्मा, राजकुलेश्वर निमावि, दोलखा
- दामोदर सिंह धामी, हुनैनाथ निमावि, चन्दनपुर, दार्चुला
- नारायण प्र. तिमिस्सिना, महेन्द्र उमावि, छतिवन-६, मकवानपुर
- गणेशकुमार ओली, सरस्वती मावि, चेपाङ-१, सुर्खेत
- नीलकण्ठ ढुङ्गाना, जनप्रिय उमावि, दरबाङ, म्याग्दी
- पुस्तारज कँडेले, चण्डीदेवी निमावि, हर्दिनेटा-९, गुल्मी
- नन्दलाल वली, कालिका मावि, लालीकौँडा-१, देलेख
- पदम प्र. न्यौपाने, सेतीदेवी निमावि, साँघुटार-३, रामेछाप
- सुरेशप्रसाद जैशी, राधा मावि, मंगलसेन-८, अछाम
- माधवप्रसाद भट्टराई, राज्जमावि, भ्रमरपुरा, महोत्तरी
- शान्तिराम पौडेल, खुँगा मावि, एकतिन-८, पाँचथर
- टेकबहादुर खत्री, सुम्निम सनलाइट पब्लिक एकेडेमी, सिस्ता, सुर्खेत
- वैदेहीशरण यादव, उमावि बसबिड्डी, वसन्तपुर-३, महोत्तरी
- भक्ति स्वस्तिक थिमिरे, ज्ञानोदय बालवाटिका उमावि, सानेपा, ललितपुर
- नवीन निराकार, बजेडीचौर-७, सिस्ता, सुर्खेत
- देवनारायण चौधरी, हडिया-४, उदयपुर
- कपिलबहादुर गाहा, आलमदेवी-८, स्याङ्जा
- गंगा भुसाल, नुवाकोट मावि, अर्घाखाँची
- उद्भव प्र. सापकोटा, महेन्द्र उमावि, छतिवन, मकवानपुर
- शशिधर पौडेल, जनता मावि, पाही राङखानी, बाजुरा

- रंगलाल सुनुवार, गोल्मार्डीडा प्रावि, रामपुर-८, रामेछाप
- कल्पना अधिकारी, विन्ध्यवासिनी प्रावि, मंगलटार-६, काभ्रे
- हरिनारायण खतिवडा, शारदा संस्कृत मावि, रामेछाप-३, रामेछाप
- प्रेमकुमारी थापा, हात्तीखर्क निमावि, गोदादी-५, पाल्पा
- कृष्ण चौलागाईं, हेनपा-११, नवलपुर, मकवानपुर
- पदम प्र. न्यौपाने, सेतीदेवी निमावि, साँघुटार-३, रामेछाप
- ध्रुव प्रकाश न्यौपाने, इश्वर उमावि, रानीटार-६, पाँचथर
- देवनारायण चौधरी, थानपोखरी उमावि, ज्यामिरेझोर, उदयपुर
- लीलाधर जोशी, मालिकार्जुन मावि, रिठाचौपाता-६, दार्चुला
- अरुणा खतिवडा, कान्तिपुर एकेडेमी, बुधबारे-७, झापा
- रामकुमार श्रेष्ठ, भीमेश्वर निमावि, रामेछाप-५, रामेछाप
- भीमकान्त यादव, शंकर निमावि, देउखुरी, दाङ
- ओपसिंह कुँवर/भूपबहादुर वली, भगवती मावि, ओवरी-७, बाँके
- कमल सुब्बा, कुरुले तेनुपा-५, बन्दुकैडीडा, धनकुटा
- मेघराज शर्मा, भेरी मावि, घुमखहरे-८, सुर्खेत
- विवेक श्रेष्ठ, ग्रामीण आदर्श बहुमुखी क्याम्पस, नेपालटार, काठमाडौं
- दलबहादुर यस्माली, मैदी-९, धादिङ
- ललिता चौलागाईं, विद्योदय प्रावि माङचोक, नामसाङ्गिङ-१, इलाम
- चन्द्रबहादुर वली, भेरी मावि, घुमखहरे-८, सुर्खेत
- रुद्रबहादुर श्रेष्ठ, पाँचकन्या प्रावि, कदमबास-७, सिपा
- धनञ्जय श्रेष्ठ, चन्द्रावती उमावि, लेखानी-५, उदयपुर
- विश्वु घिताल, भानु मावि, मकवानपुरगढी-६, मकवानपुर
- गोविन्द प्र. ढुङ्गाना, महाँकाल निमावि, दूलोपर्सल-१, काभ्रे
- शिव ब. खड्का, जनशक्ति उमावि, नामजुङ-४, धादिङ
- पवित्रा बुढा, म्याग्दी
- प्रिन्सकुमार चौरसिया, अल्टाइन्ड सेकेन्डरी स्कूल, वीरगञ्ज
- हेमचन्द्र अधिकारी, भारती उमावि, हात्तीखर्क, धनकुटा
- विश्वु ब. कार्की, अकला बगैचा निमावि, भोटेओडार, लमजुङ
- वीरेन्द्रविक्रम खत्री, भीमदत्तनगर-२, कञ्चनपुर
- सुशीला खतिवडा, शीतला मावि, खाल्ले खोटाङ
- रमेश शर्मा, राजकुलेश्वर निमावि, दोलखा
- मीन प्र. बराल, प्रभात उमावि, रानीबास-२, सिन्धुली
- नवीनकुमार शर्मा, सरस्वती उमावि, चरकमाटिया, दाङ
- रंगनाथ गौतम, काभ्राङ प्रावि, तसुपे-८, धादिङ
- पदमप्रसाद मिश्र, बालुबोधिनी निमावि, दुहागढी-७, झापा
- नरेन्द्रप्रसाद चौधरी, भीमसेन मावि, साँगाचोक-१, सिपा
- लक्ष्मण प्र. भट्टराई, जनता उमावि, अमरौट-५, नवलपरासी
- कमल प्र. फ्याल, नेत्रकाली उमावि, आँपडाँडा, सिन्धुली
- बुद्धि कार्की, बालेश्वर मावि, केरूङ-६, सोलुखुम्बु
- राजेश पुन, राङखानी-२, रोल्पा
- तुलबहादुर पुन, भूकटी प्रावि मलका, राङखानी, रोल्पा
- आशाकाजी गोपाली/सन्तोष लामिछाने, लेकाली बसिफाँट मावि, नामटार, मकवानपुर
- अंकित चापागाईं, पाङ धैरौनी उमावि, पाङ-३, पर्वत

- ध्रुवधन कुलुङ, बालेश्वर मावि, केरूङ-६, सोलुखुम्बु
- प्रेमकृष्ण श्रेष्ठ, प्रगतिशील उमावि, झा.रा-२, सिन्धुली
- ओमप्रकाश श्रेष्ठ, राप्ते प्रावि, बुँकोट, गोरखा
- सन्तोष खड्का, सृजना निमावि, उलाबारी-१, मोरङ
- जयबहादुर वाइबा, भूकटी निमावि, सौर-२, काभ्रे
- कृष्णकुमार नगरकोटी (श्रेष्ठ), बालमन्दिर प्रावि, खोटाङ-१, खोटाङ
- जनकप्रसाद आचार्य, प्रभात मावि, मैनादी-३, पाल्पा
- सन्तोष खड्का/चन्द्रबहादुर ओली/दलबहादुर परियार/लालवीर रेग्मी/लालबहादुर कार्की, अर्मा-४, रूकुम
- झलक शर्मा, सरस्वती प्रावि, थापाताना-१, पर्वत
- शुभेच्छा डल्लाकोटी, सराइल मेमोरियल स्कूल, कीर्तिपुर
- मीरू डल्लाकोटी, निमावि बजरहट्टी, वीरेन्द्रनगर-४, चितवन
- दीपेनकुमार यादव, सोन्की दशै उमावि, श्रीपुर, महोत्तरी
- गुताबहादुर भण्डारी, महेन्द्र प्रावि, मल्लवाङ-७, म्याग्दी
- हीरा सिंह बोहरा, महान्यालेश्वर निमावि, बरौन-६, डोटी
- ध्रुव पन्थी, अमवा-१, रूपन्देही
- देवराज तामाङ, कालिका देवी निमावि, प्रीति-२, रामेछाप
- चेताराज मिश्र, कालिका निमावि, दिपिल, बझाङ
- प्रदीप बस्नेत, गोल्मार्डी मावि, कदमबास-३, सिपा
- पल्लवराज जोशी, रिठा चौपाता-८, मैखोटी, दार्चुला
- माधव अधिकारी, जनहित उमावि, खनालथोक, काभ्रे
- इन्दिरा पराजुली, दाचा मावि, उराउने पोखरी, काभ्रे
- नवलकुमार ठाकुर, कल्लुबारी मावि, दूधपोखरी-८, दोलखा
- देवचन्द्र श्रेष्ठ, ७११ बैकमार्ग, बागबजार, काठमाडौं
- लालबहादुर डिसी, सरस्वती मावि, सहारे-८, सुर्खेत
- दीपकराज आचार्य, सरस्वती मावि, सहारे-८, सुर्खेत
- सुजन श्रेष्ठ, विलिभर्स इङ्लिस स्कूल, पुतलीबजार न.पा., स्याङ्जा
- कामेश्वर मण्डल, भूमेश्वर उमावि, विर्ता, काभ्रे
- शम्शु ब. आले मगर, नीलकण्ठेश्वर मावि, कठजोर-७, रामेछाप
- ज्ञानेन्द्रप्रसाद आचार्य, भेरी मावि, घुमखहरे-७, सुर्खेत
- रामप्रसाद शर्मा पौडेल, बालजागति प्रावि, बगुवा, म्याग्दी

सामान्यज्ञान-२९ः सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलाप्रथाद्वारा छानिएका पुरस्कार विजेताः टंकप्रसाद नेपाल, फुलिङकोट मावि, फुलिङकोट-९, सिन्धुपाल्चोक

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- पल्लवराज जोशी, गोकुलेश्वर बहुमुखी क्याम्पस, दार्चुला
- ज्ञानेन्द्रप्रसाद आचार्य, घुमखहरे-७, आमसोती, सुर्खेत
- भुपेन्द्र आचार्य, भेरी मावि, घुमखहरे-७, सुर्खेत
- शोभा बर्याल, केरवानी उमावि, देवदह-१, रूपन्देही
- सुशील वसन्त आचार्य, बाँके
- लीलाधर जोशी, मालिकार्जुन मावि, तेरीगाउँ, दार्चुला
- तीर्थराज गौली/काजीबहादुर थापा, सप्तधारा मावि, जीता-८, लमजुङ
- मिलन वली, डाँडाखाली-२, सुर्खेत

सुबोकोट-२९ः सही समाधान पठाउने सहभागीमध्ये गोलाप्रथाद्वारा छानिएका पुरस्कार विजेताः हेमप्रसाद भट्टराई, भानु निमावि, रतनपुर, हत्पते-४, सिन्धुली

सही समाधान पठाउने अन्य सहभागी

- इरू श्रेष्ठ, घापाखेल, ललितपुर
- उपेन्द्र झवाली, भवानी उमावि, कुसुमखोला-३, पाल्पा
- रत्नराज इटनी, भुवनेश्वरी मावि, चैनपुर-१, धादिङ
- दुर्गाबहादुर थापा, सरस्वती प्रावि, पेलाकोट-२, स्याङ्जा
- कृष्णहरि थापा, चन्द्रावती उमावि, रूपाटार-७, उदयपुर
- निसान सापकोटा, छतिवन-५, गोटरखोला, मकवानपुर
- कपिलबहादुर गाहा, आलमदेवी-८, स्याङ्जा
- माधवप्रसाद झवाली, थानपति-८, थोर्गा, गुल्मी
- नवराज सापकोटा, वृद्धिकल्याण प्रावि, नाथकोट-३, गोरखा
- कैलाश ढकाल, जनता निमावि, ढुङ्गे-१, उदयपुर
- हीरा/शान्ता केफाकी मगर, जनता मावि, रौता-५, उदयपुर
- मिलन वली, ने.रा.मावि, खेल्लेचौर, डाँडाखाली-२, सुर्खेत
- प्रमोदकुमार दास, दीपेन्द्र निमावि, रिस्कु-६, उदयपुर
- नवीन निराकार, बजेडीचौर-७, सिस्ता, सुर्खेत
- चन्द्रप्रकाश वली, धारापानी-४, डोब, सुर्खेत
- शिव कलेल, महान्यालेश्वर निमावि, अलाडी-६, डोटी
- हर्कबहादुर थापा मगर, तितौरे मावि, पालकोट-७, बझाङ
- कान्ति ब. रायमाझी, दुर्गानदी प्रावि, मझुवा-४, रामेछाप
- केशव सिंह विष्ट, विशालपुर मावि, रोक्टा, बैतडी
- रमेश पौडेल, पोखरा-३, नदीपुर, कास्की
- नारायण प्र. तिमिस्सिना, महेन्द्र उमावि, छतिवन-६, मकवानपुर

निर्वाचन आयोगको सूचना

सम्पूर्ण नेपाली नागरिकहरूको फोटो सहितको मतदाता नामावली संकलन गर्न निर्वाचन आयोगबाट संकलक र दर्ता कर्मचारीहरू गाविसहरूमा आइरहेका छन् । उनीहरूलाई आफ्नो फोटो, आँला छाप र विवरण दिई मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गरी मतदानको अधिकार सुरक्षित गर्न सबै नेपाली नागरिकहरूमा निर्वाचन आयोग हार्दिक अनुरोध गर्दछ ।

नगरपालिका र गाविसहरूका दर्ता स्थलमा आफ्नो विवरण दर्ता गराउन छुट भएका मतदाताहरूको विवरण सम्बन्धित जिल्ला निर्वाचन कार्यालयमा दर्ता गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । दर्ता गर्न छुटनु भएका नेपाली नागरिकहरूले आफ्नो जिल्लाको जिल्ला निर्वाचन कार्यालयमा गई विवरण दर्ता गराउनु हुन पनि निर्वाचन आयोग हार्दिक अनुरोध गर्दछ ।

निर्वाचन आयोग

रेस्टुराँ जाँदा..

रेस्टुरेन्टमा खाने संस्कृति मूलतः पाश्चात्य समाजको हो। त्यसैले हामी नेपालीहरूलाई यसका बारेमा धेरै कुरा थाहा छैन। तर, यो अहिले साझा विश्व-संस्कृति जस्तै भइसकेको छ। त्यसैले यसका न्यूनतम शिष्टाचार र तरिका जानिएन भने अफ्यारोमा पनि पर्न सकिन्छ।

खानपिनसित सम्बन्धित शिष्टाचारलाई अङ्ग्रेजीमा 'टेबुल म्यानर' भनिन्छ।

सामान्यतया रेस्टुराँमा त्यत्तिकै गएर खाली ठाउँ हेरेर बसिन्छ। तर अलि ठूलो र धेरै जना, खासगरी पाहुनासँग रेस्टुराँमा जाँदा टेबुल रोज्न 'वेटर' सहायता पर्खिनु राम्रो हुन्छ।

नेपकिनको प्रयोग: रेस्टुराँको टेबुलमा पट्याएर राखेको सुक्खा रुमाल (नेपकिन) खाना खाँदा काखमा राख्नका लागि हुन्छ। त्यसले प्लेट पुछ्ने वा अनुहार पुछ्ने गर्नुहुँदैन। नाक त फेनै पुछ्नुहुँदैन। टेबुलबाट उठ्दा 'नेपकिन' पट्याएर, आफ्नो प्लेटको बायाँतिर राखिदिनुपर्छ। 'नेपकिन'लाई कुर्सिमा राख्नु राम्रो व्यवहार मानिँदैन।

खानेकुरा ल्याउने र पस्किनेलाई धन्यवाद भन्नु पनि रेस्टुराँ संस्कृतिको अङ्ग हो। वेटरहरूलाई कहिल्यै पनि हेपेर व्यवहार गर्नुहुँदैन। 'ओ भाइ!' वा 'ए बहिनी!' भनेर वा ताली पटकाएर वा 'यता हेर्नुस् त!' भनेर कराउनु असभ्य ठानिन्छ। टेबुलको अर्को भागमा भएको साझा खानेकुरा वा सामान हात तन्काएर तान्नुहुँदैन। यसनिमित्त नजिकको मानिसलाई अनुरोध गर्नुपर्छ।

काँटा, चम्चा र छुरी: छुरी दाहिने हातले र काँटा देब्रे हातले समाइन्छ। पश्चिमा खानेकुरामा मासुको अधिकता हुने भएकाले काट्न हात परोस् भनेर त्यसो गरिएको हो। खानेकुरालाई ठिक्कको गाँस हुने गरी काटेर छुरीलाई प्लेटको छेउमा राख्ने अनि काँटालाई बायाँबाट दाहिने हातमा सारेर खाने एउटा तरिका हो। तर प्लेटभरिको खानेकुरा एकैपटक टुक्र्याएको वा मुछेको राम्रो मानिँदैन।

खानेकुरा बायाँ, पिउने कुरा दायाँ: एउटै टेबुलमा धेरै जनासँग खाँदा आफ्नो नेपकिन, साइड प्लेट, पिउने पानी आदि दायाँतिरको हो कि बायाँतिरको भन्ने द्विविधा पर्न सक्छ। तर, यसमा संसारभर नै एउटै प्रचलन छ- साइड प्लेट, नेपकिन, ब्रेड आदि खाने मानिसको बायाँतिर हुन्छन् भने पेयपदार्थ उसको दायाँतिर।

दुई-चार गाँस मात्र काटेर खान थाल्नुपर्छ।

खाना खान थालेपछि काँटा, छुरी, चम्चा आदिलाई टेबुलमा राखिदैन। राख्नु परेमा साइड प्लेटमा राखिन्छ।

गर्न नहुने कुरा: खाँदाखाँदै वा सबैका सामु डकार्नु भनेको एकदमै अशिष्ट काम हो। स्याक-स्याक, सिँक सिँक गर्नु परेमा उठेर बाथरूम जानुपर्छ। खोकी लागेमा नेपकिनले मुख छोप्नुपर्छ। बाथरूम वा ट्वाइलेट जाँदा 'एक्सक्युज मी' भनेर पुग्छ, कहाँ जान लागेको भनिरहनु पर्दैन। त्यस्तो उचित पनि मानिँदैन।

खानेकुरा खाँदा अरू कतिको ढिलो-चाँडो खाँदैन, यद गरेर खाइन्छ।

दाँत कोट्याउने, लिपिस्टिक वा अन्य मेकअप मिलाउने काम खानाको टेबुलमा गरिँदैन।

its all about style

DUAL SIM

Camera | MP3 Player | FM Radio
Memory support up to 2GB

Gadgets Nepal Pvt. Ltd
PO. BOX NO: 9170, Sarahkhutta, KTM, Tel: 01-4366239
E-mail: info@gadgetsnepal.com, Web: www.gadgetsnepal.com

1 YEAR WARRANTY

6 MONTHS WARRANTY ON BATTERY

Bird Care Center
Tel: 01-4117149
C-36, 3rd Floor UWC, Tripureshwar

YAMAHA

72
KMPH
125CC

बल्ल चित्त
बुभ्यो !

हेर्बा अति सुहाउँढो
सबैलाई चित्त बुभ्यो !

MW
Morang Auto Works

Morang Auto Works, Tripureshwar, Kathmandu : 01-4261160, 4261847

म.शे.ह.नि. व.नं. ५६/०६७/६८

K10 The New Love of Your Life.

[Falling in love does not happen once,
it happens everytime you drive K10.]

Suzuki Showrooms: Thapathali, Kathmandu, Tel: 4229086, 4229099, 4245361, Jhamsikhel, Lalitpur, Tel: 5547165, 5547166, 5548428, Suzuki Service Centre, Jhamsikhel, Lalitpur Tel: 5545907

Dealers: Bhaktapur: Valley Automobiles Pvt. Ltd. 6636182, 9851033861 ● Gangabu: Renown Automobile Pvt. Ltd. : 9851088970, 4366541 ● Naxal: Rainbow Enterprises, Tel: 9841003990, 9841519246
 ● Sitapaila: Kapuri Brothers : 4034571, 9851014722 ● Tinkune: ACE Automotive : 9851100198, 2023456 ● Biratnagar: Auto International : 9842050330, 536724 ● Birtamodi: Budha Enterprises : 023 541037, 9852678144
 ● Butwal: Auto Mart International : 9847056678, 071-438233 ● Damak: Buddha Enterprises: 023-581122, 9852670806 ● Dang: Tulshi Auto Group Pvt. Ltd. 082-520042 ● Itahari: Auto International : 025-587208
 ● Narayanghat: Nabin Auto Centre : 9855056416, 056-526975 ● Nepalgunj: Indra Bhusal Enterprises 9858021357 ● Pokhara: Batas Automobiles- 530028, 530107

Authorized Service Centers : Kalanki : AERO Auto Company : 4275184, Mitra Park: Auto Ave Pvt.Ltd : 4114661, Battispatali: My Auto Enterprises: 6216193, Gwarko: Wheels & Steering Pvt.Ltd- 5520594, Jaddibuti: Dhanashri Auto Care: 6639177

CG|Automobiles Anytime MARUTI Ask any help about service, Anytime. Call 972160808